

HISTOSOPHIA

ISSUE 1 • JUNE 2025

E-ISSN 3108-3854

www.journalhistosophia.com

Publisher

Yayımcı

Murat ÖZKAN

murtozkan@hotmail.com

Department of History, Faculty of Arts and Sciences, Ordu University, Ordu, Türkiye
Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ordu, Türkiye

Managing Editor

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Ömer ERDEN

omererden@odu.edu.tr

Department of History, Faculty of Arts and Sciences, Ordu University, Ordu, Türkiye
Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ordu, Türkiye

Editor in Chief

Baş Editör

Murat ÖZKAN

editor@journalhistosophia.com

Department of History, Faculty of Arts and Sciences, Ordu University, Ordu, Türkiye
Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ordu, Türkiye

Secretary

Sekreter

Engin YILDIRIM

Department of History, Faculty of Arts and Sciences, Ordu University, Ordu, Türkiye
Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ordu, Türkiye

AIMS AND SCOPE

Histosophia is an open-access, peer-reviewed academic journal committed to the principles of independence, impartiality, and double-blind peer review. The journal is published electronically twice a year—in June and December—in Turkish, English, and Russian.

Histosophia aims to publish high-quality original works in the field of history, with a particular focus on intellectual history, philosophy of history, historiography, and historical methodology. The journal publishes research articles, review articles, textual analyses, critical essays, and letters to the editor, all prepared in accordance with ethical publishing standards.

The journal's scope encompasses historical thought, historical epistemology, theories of historiography, the search for meaning in history, and conceptual and theoretical issues such as the relationship between time, memory, and narrative.

The target audience of Histosophia includes academics, researchers, and postgraduate-level experts with an interest in the philosophy and methodology of history.

Histosophia is a national peer-reviewed journal, and its editorial and publishing processes adhere to the guidelines of international organizations such as the Council of Science Editors (CSE), the Committee on Publication Ethics (COPE), the European Association of Science Editors (EASE), and the National Information Standards Organization (NISO). Furthermore, the journal follows the Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing (<https://doaj.org/bestpractice>), ensuring transparent and ethical editorial workflows.

Disclaimer

The views and opinions expressed in articles published in this journal are solely those of the author(s) and do not necessarily reflect those of the editors, editorial board, or publisher. The editors, editorial board, and publisher accept no responsibility or liability for such materials.

Open Access Statement

Histosophia is an open-access scholarly journal that adheres to the principles of the Budapest Open Access Initiative (BOAI). All content is freely accessible without restrictions at: <https://www.journalhistosophia.com/index.php/histosophia/index> All materials published in Histosophia are licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial (CC BY-NC) 4.0 International License.

For up-to-date Author Guidelines and detailed submission instructions, please visit the official journal website: <https://www.journalhistosophia.com/index.php/histosophia/writingRules>

AMAÇ VE KAPSAM

Histosophia, bağımsız, tarafsız ve çift-kör hakem değerlendirme ilkelerine bağlı kalarak yayın yapan, açık erişimli ve akademik ilkelere dayalı bilimsel bir dergidir. Dergi, Türkçe, İngilizce, Rusça dillerinde yılda iki kez— Haziran ve Aralık aylarında —elektronik ortamda yayımlanır. Dergi, Tarih disiplini içinde özellikle entelektüel tarih, tarih felsefesi, tarih yazımı ve tarih metodolojisi alanlarında yüksek bilimsel nitelikte özgün çalışmalar yayımlamayı amaçlamaktadır. Histosophia, etik yayıncılık ilkelerine uygun olarak hazırlanmış araştırma makaleleri, derlemeler, metin analizleri, eleştiriler ve editöre mektupları yayımlar.

Derginin kapsamı; tarihsel düşünce, tarihsel epistemoloji, tarihyazımı teorileri, tarihte anlam arayışı, zaman, hafıza ve anlatı ilişkileri gibi kavramsal ve teorik sorunlar etrafında şekillenir. Histosophia'nın hedef kitlesi, tarih felsefesi ve yöntemlerine ilgi duyan akademisyenler, araştırmacılar ve lisansüstü düzeyde tarih çalışan uzmanlardır.

Histosophia, ulusal hakemli bir dergi olup, editöryal ve yayın süreçlerini Council of Science Editors (CSE), Committee on Publication Ethics (COPE), European Association of Science Editors (EASE) ve National Information Standards Organization (NISO) gibi uluslararası kuruluşların yönergelerine uygun olarak yürütür. Ayrıca Akademik Yayıncılıkta Şeffaflık ve En İyi Uygulama ilkeleri (<https://doaj.org/bestpractice>) esas alınarak yayıncılık süreçleri şeffaf biçimde sürdürülür.

Sorumluluk Reddi

Dergide yayımlanan makalelerde dile getirilen görüşler ve yorumlar, yalnızca yazar(lar)a aittir; bu görüşler editörleri, yayın kurulunu veya yayıncıyı bağlamaz. Editörler, kurul üyeleri ve yayıncı, bu içerikler nedeniyle herhangi bir sorumluluk kabul etmez.

Açık Erişim Bildirimi

Histosophia, yayın politikasında Budapeşte Açık Erişim Girişimi (BOAI) ilkelerini benimseyen açık erişimli bir bilimsel dergidir. Derginin tüm içeriğine, herhangi bir kısıtlama olmaksızın, ücretsiz olarak <https://www.journalhistosophia.com/index.php/histosophia/index> adresinden erişilebilir. Dergide yayımlanan tüm içerikler, Creative Commons Alıntı-GayriTicari (CC BY-NC) 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmaktadır.

Yazarlara Yönelik Güncel Bilgilendirme ve Yazım Kuralları, derginin resmî sayfası olan: <https://www.journalhistosophia.com/index.php/histosophia/writingRules> adresinde yer almaktadır.

EDITOR-IN-CHIEF / BAŞ EDİTÖR

Murat ÖZKAN

editor@journalhistohopia.com

Department of History, Ordu University, Ordu, Türkiye
Ordu Üniversitesi, Tarih Bölümü, Ordu, Türkiye

EDITORS / EDİTÖRLER

Ömer ERDEN

omererden@odu.edu.tr

Department of History, Ordu University, Ordu, Türkiye
Ordu Üniversitesi, Tarih Bölümü, Ordu, Türkiye

Kamil YAVUZ

Kamilyavuz_Turkey@hotmail.com

Department of History, Ordu University, Ordu, Türkiye
Ordu Üniversitesi, Tarih Bölümü, Ordu, Türkiye

EDITORIAL BOARD / YAYIN KURULU

Ferhat TURANLI

ferhad.turanly@ukma.edu.ua

National University of Kyiv Mohyla Academy, Kyiv, Ukraine
Kiev Ulusal Üniversitesi Mohyla Akademisi, Kiev, Ukrayna

İbrahim TELLİOĞLU

telliogluibrahim@gmail.com

Department of History, Ondokuz Mayıs University, Samsun, Türkiye
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Tarih Bölümü, Samsun, Türkiye

İrade MEMMEDOVA

irade.mammadli@gmail.com

Department of History and Ethnology, Azerbaijan National Academy of Sciences, Baku, Azerbaijan
Azərbaycan Milli İlimlər Akademisi, Tarih ve Etnoloji Bölümü, Bakü, Azərbaycan

Kayrat BELEK

kairat.belek@manas.edu.kg

Department of History, Kyrgyz-Turkish Manas University, Bishkek, Kyrgyzstan
Kırgız-Türk Manas Üniversitesi, Tarih Bölümü, Bişkek, Kırgızistan

Roin KAVRELISHVILI

roinkav@gmail.com

Department of History, Samtskhe-Javakheti State University, Tbilisi, Georgia
Samtskhe-Cavaheti Devlet Üniversitesi, Tarih Bölümü, Tiflis, Gürcistan

SECTION EDITORS / ALAN EDİTÖRLERİ

Remzi KUZUOĞLU

Ancient History | Eskiçağ Tarihi

Department of History, Aksaray University, Aksaray, Türkiye
Aksaray Üniversitesi, Tarih Bölümü, Aksaray, Türkiye

Erkan GÖKSU

Middle Ages History | Ortaçağ Tarihi

Department of History, Dokuz Eylül University, İzmir, Türkiye
Dokuz Eylül Üniversitesi, Tarih Bölümü, İzmir, Türkiye

İbrahim Etem ÇAKIR

Early Modern Ages History | Yeniçağ Tarihi

Department of History, Atatürk University, Erzurum, Türkiye
Atatürk Üniversitesi, Tarih Bölümü, Erzurum, Türkiye

Serkan ACAR

General Turkish History | Genel Türk Tarihi

Department of History, Ege University, İzmir, Türkiye
Ege Üniversitesi, Tarih Bölümü, İzmir, Türkiye

Hikmet ÖKSÜZ

Republic of Türkiye History | Türkiye Cumhuriyeti Tarihi

Department of History, Karadeniz Technical University, Trabzon, Türkiye
Karadeniz Teknik Üniversitesi, Tarih Bölümü, Trabzon, Türkiye

ETHICS EDITOR / ETİK EDITÖRÜ

Muhammed Bilal ÇELİK

bcelik@sakarya.edu.tr
Department of History, Sakarya University, Sakarya, Türkiye
Sakarya Üniversitesi, Tarih Bölümü, Sakarya, Türkiye

TURKISH LANGUAGE AND SCRIPT EDITORS / TÜRKÇE DİL VE YAZI EDITÖRLERİ

Erdinç YEŞİLKAS

Turkish Language Editor / Türkçe Dil Editörü

Department of Turkish Language and Literature, Ordu
University, Ordu, Türkiye
Ordu Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ordu, Türkiye

Hüseyin YILDIZ

*Historical Turkish Writing Languages
Tarihi Türk Yazı Dilleri*

Department of Turkish Language and Literature, Ordu
University, Ordu, Türkiye
Ordu Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ordu, Türkiye

Abdulkadir ÖZTÜRK

*Modern Turkish Writing Languages
Modern Türk Yazı Dilleri*

Department of Turkish Language and Literature, Ordu
University, Ordu, Türkiye
Ordu Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ordu, Türkiye

FOREIGN LANGUAGES EDITORS / YABANCI DİL EDITÖRLERİ

Hakan GÜNGÖR

English Language Editor / İngilizce Dil Editörü

Department of History, Ordu University, Ordu, Türkiye
Ordu Üniversitesi, Tarih Bölümü, Ordu, Türkiye

Gülhanım Bihter GÜLER

Russian Language Editor / Rusça Dil Editörü

Department of Russian Language and Literature, Ordu
University, Ordu, Türkiye
*Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ordu,
Türkiye*

ADVISORY BOARD / DANIŞMA KURULU

İlyas KEMALOĞLU

Department of History, Marmara University, İstanbul, Türkiye
Marmara Üniversitesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye

Murat KEÇİŞ

Department of History, Muğla Sıtkı Koçman University, Muğla,
Türkiye
Muğla Sıtkı Koçan Üniversitesi, Tarih Bölümü, Muğla, Türkiye

Ensar MACİT

Department of History, Atatürk University, Erzurum, Türkiye
Atatürk Üniversitesi, Tarih Bölümü, Erzurum, Türkiye

Tuba TONBULOĞLU

Department of History, Yıldırım Beyazıt University, Ankara,
Türkiye
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye

SECRETARIAT / SEKRETARYA

Engin YILDIRIM

Department of History, Ordu University, Ordu, Türkiye
Ordu Üniversitesi, Tarih Bölümü, Ordu, Türkiye

Şadıman GÜVEN

Department of History, Ordu University, Ordu, Türkiye
Ordu Üniversitesi, Tarih Bölümü, Ordu, Türkiye

Oğulcan Mert KEMALOĞLU

Department of History, Ankara University, Ankara, Türkiye
Ankara Üniversitesi, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye

CONTENTS
İÇİNDEKİLER

Research Articles / Araştırma Makaleleri

 Demet SARAÇ KURT	Homeros'tan Klasik Döneme Antik Yunan Toplumunda Kadın Algısının Evrimi <i>Evolution of the Perception of Women in Ancient Greek Society from Homer to the Classical Period</i> DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15746389	1-8
 Bekir SARIYILDIZ	Ordu ve Çevresinin Türk Tarihi Hakkında Bilgi Veren Orta Çağ Tarihi Kaynaklarının Genel Bir Değerlendirmesi <i>A General Evaluation of the Medieval Historical Sources Providing Information about the Turkish History of Ordu and Its Surroundings</i> DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15746712	9-14
 Leyla AKSU KILIÇ	18. Yüzyıl Osmanlı İstanbul'unda Bir Yağlıkçı Esnafının Ardında Bıraktıkları <i>Traces Left Behind by a Yağlıkçı Merchant in 18th Century Ottoman Istanbul</i> DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15746986	15-27
 Öznur ATALAN	Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati <i>Sultan Abdulaziz's Europe Journey</i> DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15747109	28-38
 Canser OKUR	12 Eylül 1980 Darbesinin Yerel Basın Özelinde Ordu Basınına Yansımaları <i>Reflections of the September 12, 1980 Coup in Particular to the Ordu Press</i> DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15747597	39-48

Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Kimliği / Article Id: HS-2025-01

Homeros'tan Klasik Döneme Antik Yunan Toplumunda Kadın Algısının Evrimi

Evolution of the Perception of Women in Ancient Greek Society from Homer to the Classical Period

Öz | Hellende kadına bakış, ekonomik, sosyal ve siyasi sebeplere bağlı olarak dönemsel değişimler göstermektedir. Hellenlerde kadının izini gördüğümüz ilk toplu Epos (destan) olarak bilinen Homeros'un İlyada'sındaki Troia anlatısı oldukça kıymetlidir. Homeros zamanı dediğimiz dönem, çoğunlukla MÖ 8. yüzyıl (MÖ 750-700) arasına tarihlenir. Homeros'un en büyük eserleri İlyada ve Odyssea destanlarıdır ve bu eserler daha erken dönemlere ait sözlü anlatıların daha sonra yazıya geçirilmiş biçimleri olarak kabul edilir. Homeros kadının toplum içindeki rollerini bu destanlarında tüm açıklığıyla anlatmaktadır. "Kahramanlar Çağı'nda" Hellenlerin görüşlerini Homeros ideal kadın imajı ile aktarmış ve o dönemki kadının yerinin Hellen'de ilk temsili olmuştur. Zamanla kadının konumu ve kadına yaklaşım değişmiştir. MÖ 5. yüzyıldan, MÖ 4. yüzyıla kadın figürleri ve Hellenlerin "ideal olarak tanımladığı kadın" değişmiştir. Homeros'tan beri efsanelerde kendine yer bulan kadınların davranışları ve onlara yüklenen misyon toplumdaki diğer kadınlara mesaj olarak verilmiştir. Ancak zamanla Hellenlerin koloniler kurmaları ve gelirlerinin artması ile kadınlardan beklenen fonksiyonlarda artmış ve çeşitlenmiştir. Bu çalışma Homeros'tan MÖ 4. yüzyıla kadar kadının Hellen toplumundaki ideal imajını ve bu imajın gelişimini ele alarak bu açıdan bir farkındalık oluşturmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler | Homeros, Hellen, Kadın, Destan

Abstract | The perception of women in Ancient Hellenic exhibited periodic changes depending on economic, social, and political factors. One of the earliest collective epics in which the role of women among the Hellenes can be traced is Homer's Iliad, particularly the narrative of Troy, which holds significant value. The period known as the "Age of Homer" is generally dated between the 8th century BCE (approximately 750–700 BCE). Homer's greatest works, the Iliad and the Odyssey, are considered written versions of earlier oral traditions. In these epics, Homer clearly illustrates the roles of women in society. During the "Age of Heroes", Homer conveyed the Hellenic perspective through the image of the ideal woman, marking the first representation of women's societal roles in Hellenic culture. Over time, the status of women and attitudes toward them evolved. From the 5th to the 4th century BCE, both female figures and the concept of the 'ideal woman' underwent transformation. Since Homer, women's behavior and the roles attributed to them in myths served as messages to other women in society. However, with the expansion of Hellenic colonies and increasing wealth, the functions expected of women diversified and intensified. This study aims to examine the ideal image of women in Hellenic society from Homer's time up to the 4th century BCE and to raise awareness of the development of this image throughout the period.

Keywords | Homer, Hellenic, Women, EposDemet SARAÇ KURT

(Sorumlu Yazar / Corresponding Author)

sarackurtdemet@gmail.com

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun, Türkiye

Postgraduate Education Institute, Ondokuz Mayıs University, Samsun, Türkiye

Etik Kurul Onayı | Ethics Committee Approval

Bu çalışma yalnızca tarihsel doküman analizine dayandığı için etik kurul izni gerekmemektedir.

This study is based solely on historical document analysis and does not require ethics approval.

Hakem Değerlendirmesi | Peer-review

Dış bağımsız ve çift kör

Externally and double-blind peer-reviewed

Çıkar Çatışması | Conflict of Interest

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

The author has no conflicts of interest to declare.

Finansal Destek | Funding

Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

The author declared that this study has received no financial support.

Bu makale, intihal tespiti amacıyla iThenticate yazılımı ile taranmıştır.

This article has been screened for plagiarism using iThenticate software.

Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC 4.0) kapsamında lisanslanmıştır.

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0).

AtıfSaraç Kurt, D. (2025). Homeros'tan Klasik Döneme Antik Yunan Toplumunda Kadın Algısının Evrimi. *Histosophia*, 1, 1-8.**Citation**Saraç Kurt, D. (2025). Evolution of the Perception of Women in Ancient Greek Society from Homer to the Classical Period. *Histosophia*, 1, 1-8.

Giriş

İlkçağ Anadolu'sunun Smyrna (İzmir) kentinde dünyaya geldiği düşünülen halk ozanı Homeros'un "İlyada" ve "Odysseia" destanları birer kahramanlık anlatılarının başlıca kaynakları arasında yer alır. Onun Anadolu kökenli oluşu hem kullandığı lehçeler (İyon ve Aiol) hem de Anadolu coğrafyasına dair detaylı bilgi birikimiyle desteklenmektedir. Bu anlatılar sadece kahramanlık ve savaş temalarından ziyade, Hellen döneminin toplumsal yapısını da anlatır; özellikle de kadına atfedilen roller bakımından önemli veriler sunar. Homeros destanlarında kadının yeri ve oluşturduğu algı ilk olarak İlyada'da görünür; burada Troia kentinin ele geçirilmesi için Hellen ordusunun verdiği mücadele anlatılır. Odysseia'nın anlatısı ise; bu savaştan sağ salim kurtulmayı başaran Yunanlı kahraman Odysseus'un, gemiyle yurduna dönerken denizlerde geçirdiği maceraları ve yaşadığı zorluklardır. Fakat birer kahramanlık eposu olan bu öyküler yalnız Hellen düşüncesinde cesurluk ve yiğitliğe verilen değeri ortaya koymakla kalmaz. O çağ toplumunun sosyal yapısını anlamak için de önemli veriler sağlar. Bunlar arasında dönemin siyasi düzeni ve inanç sistemi de yer alır. Ancak önemsenmesi gereken bir nokta da "...kadının, Homeros şiirlerinde erdemler ve değerlere göre tanımlanmış olmasıdır." (Gürbüzer, 2022, s. 155) Homeros'un kadın karakterleri sadece birey olarak değil, dönemin ideal erdemlerini simgeleyen figürler olarak resmedildiğini bize anlatıyor. Bu bağlamda Homeros'un eserlerinde kadının durduğu nokta ilgi uyandırıcıdır.

Troia'lı kahraman Hektor'un annesi Hekabe ve eşi Andromakhe gibi Anadolu kökenli kadın figürlerinin varlığı ile birlikte, Hellen tarafında yer alan Helene ve Panelopeia gibi karakterler de anaç nitelikleriyle yahut sadakat, namus kavramlarıyla tasvir edilir. Bu bağlamda, kadın figürleri yalnızca bireysel farklılıklar olarak değil, dönemin toplumsal düzeninin taşıyıcıları olarak işlev görür. Bu durum, Hellen mitosunun kadın algısının modern anlatılardan ne denli farklı olduğunun bir göstergesidir. "Homeros'un destanlarında kadınların gerçek dünyada kendi kimlikleriyle var olması en açık biçimiyle Helene örneğiyle karşımıza çıkar. Helene'nin konumu, bir eş kazanmanın hukuki ya da geleneksel yollarla meşrulaştırıldığı iki temel yöntemi temsil eder; kadını satın almak veya kaçırmak. Her iki durumda da kadının rızası ya da seçimi dikkate alınmaz. Bu bağlamda onun özne değil, nesne konumunda olduğunu görürüz. "Nitekim Homeros'ta Helene'yi kaçırmayı ile ilgili Paris'e yönelik en ufak bir eleştirel bakış hissetmeyiz. Burada konuk severlik yasasını ihlal ettiği için bir hoşnutsuzluk söz konusudur." (Gürbüzer, 2022, s. 135) Hellen dünyasında adalet, onur kavramları ve konuk severlik yasası ihlal edilemez, size evini açmış birine yanlış yapamazsınız. Bu bağlamda konukseverliğe uymak sadece ahlaki bir görev değil, aynı zamanda kutsal bir sorumluluk olarak görülüyordu. Tanrılar tarafından kutsanmış özellikle de Tanrı Zeus'un "konukseverliğin koruyucusu" sıfatıyla doğrudan ilişkilendirdiği bir gelenektir. Bu nedenle konuk, ev sahibinin mülküne ve evine saygılı davranmalıydı. Paris'in bu kuralı ihlal etmesi sadece bireysel erdemini değil, aynı zamanda toplumun işleyişi için temel bir unsuru ihlal etmek anlamına geliyordu.

Hellen'in bir başka önemli yazarı; Hesiodos, özellikle kadınlara karşı daha katı ve eleştirel bir tutum sergiler. Ona göre kadın, evliliğin ve doğurganlığın bir aracıdır; bu bakış açısı Arkaik dönemden itibaren Hellen toplumunun ataerkil yapısını pekiştiren bir unsur olmuştur. Erga kai Hemera eserinde kardeşi Perses'e yönelik kaleme aldığı ifadelerde, ev içi üretim ve çiftçilik bağlamında kadınların konumuna dair ahlaki öğütler yer alır. "Bir evin olsun, bir karın ve bir de öküzün." (Hesiodos, I, 405) Bu ifade, kadının mülkiyet düzleminde değerlendirildiğinin açık bir kanıtıdır. M.Ö. 4. yüzyılda ise Peloponnesos Savaşı'nın ardından, polis (şehir) yaşamının zayıflaması ve küçük ölçekli aile yapılarının oikos (Yunancada ev anlamına gelmekle birlikte evinde içinde bulunduğu araziye ve yaşayan bireyleri ifade eder.) öne çıkmasıyla birlikte, kadınların ev ve üretim süreçlerindeki rolü yeniden önem kazanmıştır. Bu süreçte Ksenophon, "Oikonomikos" adlı eserlerinde kadının ev içi düzenin bir parçası olarak nasıl işlevselleştirildiğini detaylı biçimde ele alır. "Tüm bu ortam, oikos yönetimine karşı ilginin artmasına ve Hellen dönem yazarlarının ev, aile yaşamı ve evlilik gibi meselelere eserlerinde daha fazla yer vermesine sebep olmuştur." (Yalazı & Küçük, 2015, s. 60) Bu yazarlar arasında Ksenophon, oikos idaresi üzerine döneminin en kapsamlı tahlilini yazdığı eserinde kadınlara ev idaresi hakkında tüyolar vermektedir. Evlilik konusunu ele alırken, üreme merkezli bakış açısı bir miktar arka plana itilmiştir. "Oikonomikos" ta Ksenophon,

kadına ev yönetiminde aktif ama erkek otoritesine bağlı bir rol biçiyor. Kadın erkeğin işlerini kolaylaştıran biri olarak öne çıkıyor ama bağımsız bir aktör değil. “Kadın kocasına saygı duymalı ve onun sözünü dinlemelidir, tıpkı askerin komutanlarına itaat ettiği gibi.” (Ksenophon, *Oikonomikos*, 7, 10-12) Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi eserde, evin düzeni, eşler arası görev dağılımı ve kadınların yönetim becerisi üzerinden dönemin toplumsal normları açıkça ortaya koyuluyor. “Ksenophon kadın ve erkeğin doğuştan farklı yetilere sahip olduğunu savunarak, bu ayrımın tanrısal bir düzene dayandığını öne sürer ve bu farklılığın ev içi düzen olan oikos'ta görev paylaşımını zorunlu kıldığını belirtir.” (Yalazı & Küçükler, 2015, s. 76) Homeros'un zamanından beri, evliliğin karar organı, evlenen çiftlerin aksine, ailenin koruyucu üyesi olmuştur. Hellen toplumunda kadın egemenliği, koruyucu olan erkek Kyriosa'ya aittir. Kyrios; baba, erkek kardeş, oğul veya herhangi bir erkek yakın akraba olabilir. (Can, 2023, s. 8)

Sparta toplumuna da yakından bakmak yerinde olacaktır; Sparta, kadının konumu açısından diğer Hellen kentlerine göre daha farklı ve dikkat çekiçi bir yapıya sahipti. Lykurgos yasalarının toplum içindeki erkek ve kadın ödevlerini kesin olarak belirlediği Sparta'da, erkekler sadece askerlik işleriyle ilgilenir, evli erkeklerin tüm zamanlarını orduda geçirmesi nedeniyle pek çok erkek görevini yapmak kadınlara kalırdı. Bu nedenle Sparta'da kız çocukları erkek çocukları gibi genel bir eğitime tabi tutulur (Yalazı & Küçükler, 2015, s. 62) ve bu eğitim devletçe desteklenirdi. Yani kamusal alanda erkekle kadın arasında eşitlik diyebileceğimiz bir sistem vardı. Öyle ki kadınlar bedensel talimlerini erkeklerle yan yana üstelik çıplak biçimde yapabiliyor, bedenlerini özgür bir şekilde kullanabiliyordu. Bu durumdan herhangi bir rahatsızlık duymuyorlardı çünkü oradaki çıplaklık cinsiyet temelli bir çıplaklık değil, sparta kadınının bedeninin gücünü ve dayanıklılığını temsil eden bir unsur olarak görülmekteydi. Bu bağlamda sparta kadınının yalnızca fiziksel olarak değil, toplumsal açıdan da ne kadar güçlü bir figür olarak konumlandığını bize göstermektedir.

Truva Savaşı Ekseninde Homeros'un Kadına Bakışı

Homeros ilk kez ortak bir anlatım oluşturarak sözle aktardığı Troia (Troya) efsanesi Hellen toplumunun sosyolojik durumu ile ilgili tahliller yapmaya oldukça elverişlidir. Efsane üzerinden toplumun kolektif mirası olması sebebi ile Hellen toplumun genel olarak kadına bakış açısını anlamak için değerli bir efsanedir. Homeros'un kadınlara karşı bakış açısı oldukça önemlidir. Öncelikle bu efsanede kadınlara “ideal kadın” örneği verilerek kadınların bu modele uygun olmalarının çabaladığı düşünülür. Efsanede Sparta kralının karısı Helene Menelaos'a iffetsizlik yaparak Aleksandros (Paris) ile kaçır. Bu durum sonucunda çıkan savaşlarda yüzlerce insan hayatını kaybeder. Ayrıca, Aleksandros, Menelaos ile teke tek mücadelesinde Menelaos'a gücü yetmeyince savaş alanında kaçması da efsanede oldukça güçlü bir mesaj taşır. Bu çarpışmanın ganimeti ise bir kadındır. Kadın bir meta ve araç konumunda gözler önüne serilir. Ayrıca Helene'nin babası Tyndareos'un eski Sparta kralı olması sebebi ile Helene burada Sparta'nın tabusu konumundadır. İlk kez Menelaos'tan kaçmaya çalıştığında Aleksandros'un kardeşi prens Hektor ona “Seni alçak, seni parlak oğlan, seni çapkın, seni ırz düşmanı seni!” (Homeros, *İlliad*, XII, ss. 765-770) der. Kardeşi tarafından iffetsiz bir kadınla iffetsiz ilişkisi kınanır.

Efsanede Helene edilgen bir rolde ortaya konur. İris, Helene Troia'ya geldiğinde onun içine Sparta'nın ve kocası Meleaos'un özlemini koyar. (Homeros, III, s. 140) Helene kaçtığından dolayı çelişkiye düşer ve pişmanlık yaşar. Dolaylı olarak yaptığı yanlış anlamaya başlar. Troia efsanesi içerisinde iki uç örnek bulunmaktadır. Bu örnekler Hellen toplumu gözünde ideal kadın imajını gözler önüne serer. İdeal davranan kadınlar mutlu yaşarken, toplumun gözünde ideal davranmayanlar ise ailesine yıkım getirir. Bu iki örnekten ilki Ithaka Kralı Odysseus ile Penelopeia çiftidir. Penelopeia, yıllar süren savaşlar ve Odysseus'un denizlerde yıllarca kaybolmasına rağmen iffetli bir şekilde kendisini İthake'da bekler. Troia savaşlarından sonra Odysseus'tan haber alınamamış Penelopeia ile çocukları olan Telemakhos daha küçük yaşta olduğu için İthake tahtında kriz söz konusu idi. Odysseus'tan haber alınamadığı için bazıları öldüğünü düşünmekte ve kraliçe Penelopeia'ye talip olmuşlardır. Penelopeia talipleri oyalamıştır. Yıllardır kaybolan ve maceralar yaşayan Odysseus tanrıça Athene'nin yardımı ile oğlu Telemakhos'la görüştürülür. (Homeros, *Odysseus*, XVI, ss. 120-

150) Ancak Odysseus yıllarca yıpranması ve pek çok şeye maruz kalmasından dolayı yaşlı bir çoban gibi görünüyordu. Tanrıça Athene bu durumu kabullenmedi; “İşmar verdi Tanrıça kaşlarıyla, Odysseus anladı ve kalkıp çıktı avluya, Athene de ona dedi ki: "Çok kurnaz Odysseus, Laertes oğlu, tanrıların beslediği, artık açıl oğluna, bir şey gizleme ondan, talipleri nasıl pusuya düşürüp öldüreceksiniz, bunun bir yolunu bulmalısınız ikiniz baş başa verip. Haydi, çok ünlü kente gitmeye bakın, ben de uzak olmam sizden, çok özledim savaşı” (Homeros, XVI, ss. 165-170) Ancak Odysseus tanınmayacak haldeydi bunun üzerine Tanrıça Athene ona altın değneği ile dokunup yakışıklı ve genç yaptı. (Homeros, XVI, ss. 170-175) Odysseus, Telemakhos'a babası olduğunu söyledi ve kavuştular.

Penelopeia'nın ise talipleri artık daha cüretkâr olmuşlardı. Telemakhos'u bir engel görüyorlardı. Hem annesinin evliliğini istemiyordu hem de İthake tahtında babasından sonra varis o olduğu için Penelopeia ile evlenen kişi kral olarak tahta geçemezdi. Penelopeia, taliplerinin oğlu Telemakhos'u öldürmek istediğini Medon'dan öğrendi, taliplerinin karşısına dikildi. Burada Homeros Penelopeia için” tanrısal kadın” hitabını kullanmış ve yücelmiştir. (Homeros, XVI, ss. 410-415) Penelopeia taliplerinden Antinoos'a dönerek şunları söyler; “Ey Antinoos, öfke ve kurnazlıkla dolu yüreğinle, seni İthake'de yaşlıların arasında akıllı ve sözü geçen biri olarak överlerdi fakat senin davranışların bu övgüleri asla hak etmediğini açıkça gösteriyor. Gerçekten de Telemakhos'u öldürme fikri sana mı ait? Ne büyük bir budalalık! Zeus'un himayesindeki bir yalvarıcının canına kıymayı nasıl göze alırsın? Başkalarına kötülük etmek sana göre günah değil midir? Babana ne olduğunu hatırlamıyor musun? Bir zamanlar o da bu topraklara geldiğinde halkın büyük öfkesiyle karşılaşmıştı. Çünkü Taphos korsanlarıyla iş birliği yapmış ve Thesprotlara zarar vermişti. O zaman halk onu cezalandırmak, malına el koymak istemişti. Fakat Odysseus araya girerek onların öfkesini yatıştırmış, babanın hayatını ve onurunu kurtarmıştı. Şimdi sen, hiçbir borcunu ödemedi Odysseus'un evini talan ediyor, karısına göz dikiyor ve oğlunu öldürmenin planlarını kuruyorsun. Bu tutumun ne adaletle ne de erdemle bağdaşır.” (Homeros, XVI, ss. 420-430) Diyerek onları savuşturdu. Onlara kocasına olan bağlılığı ve sevgisinin tekrar göstermiş oldu.

Ancak talipleri Odysseus'un konağı önünde her gün taşkınlıklar yapmaktaydı. Telemakhos ile çoban kılığı ile kentine gelen Odysseus'u kimse tanımadı. Daha sonra o taliplerinden Antinoos'u öldürdü. (Homeros, XXII, ss. 1-15) Talipler kalakaldılar. Bu arada Odysseus oku ile onları da öldürmeye başladı. Talipler toparlanıp birlikte ona saldırmaya çalıştılar bu çalışanlardan en güçlüsü Eurymakhos kılıcını çekip ona geldi ancak Odysseus onu da oku ile kendine varmadan öldürdü. (Homeros, XXII, ss. 65-85) Sonra pek çoğu ile ilgilendikten sonra Odysseus eşi Penelopeia'nın yanına geldi. Çoban kılığında olması ve fiziğinin farklı olması yüzünden Penelopeia onu tanıyamadı. Telemakhos ona her şeyi anlattı. Penelopeia onu tanıyamadı ve tereddüt etti, Telemakhos ise ona “Ana, kötü ana, yüreği taştan ana! Ne diye böyle uzak durursun babamdan, ne diye yanına oturup konuşmaz, sorular sormazsın ki? Kim dayanır senden başka, hangi kadının yüreği baba toprağına dönen kocasından böyle uzak durmaya, sürüne dilene yirmi yıl sonra dönen kocasından?” (Homeros, XXIII, ss. 95-105) “Penelopeia ise karşısındaki kişinin gerçekten Odysseus olabileceği ihtimali karşısında derin bir şaşkınlık ve duygusal karmaşa yaşar. Ne ona doğrudan bir şey söyleyebilir ne sorular sorabilir ne de yüzüne açıkça bakabilir. Ancak eğer bu kişi gerçekten Odysseus ise, aralarında sadece ikisinin bildiği özel işaretler sayesinde onun kimliğini ayırt edebileceğine inanır.” (Homeros, XXIII, ss. 105-115)

Akabinde Odysseus ona pek çok şey anlattı. “Penelopeia'nın Odysseus karşısındaki tereddütü, sadece kocasını uzun süredir görmemenin değil, aynı zamanda onun kimliğini doğrulama zorunluluğunun yarattığı derin içsel çatışmanın bir yansımasıdır. Karşısındaki kişinin Odysseus olabileceği ihtimaliyle sarsılan Penelopeia, duygularını bastıramaz fakat ne doğrudan konuşabilir ne soru sorabilir ne de ona tam anlamıyla bakabilir. Bu sessizlik ve geri çekilme hali, onun duygu karmaşasının bir göstergesidir. Yine de Penelopeia, Odysseus'u gerçekten tanıyabileceğinden emindir; çünkü yalnızca ikisinin bildiği gizli işaretler, onun gerçek kimliğini açığa çıkaracaktır. Bu sahne, Homeros'un karakterlerine kazandırdığı psikolojik derinliğin ve ilişkilerdeki sadakatin güçlü bir örneği olarak değerlendirilebilir. Homeros, Penelopeia'nın yaşadıkları için şöyle der; “Darılma bana, Odysseus, insanların en akıllısı! Ne yapalım ki, tanrılar dertlere boğdu bizi Çok gördüler bize yan yana yaşamamızı, gençliğin tadını çıkarıp ihtiyarlığın eşliğine varmamızı. Onun için darılma,

gücenme şimdi bana kucaklamadım diye seni görür görmez.” (Homeros, XXIII, ss. 205-215) Penelopeia iffetin korunması ve kocasına sadık kalmasıyla, Odysseus ile ödüllendirildi. Tanrıça Athene bu aşka hürmet etmiş ve diğer pek çok tanrının desteği ile Odysseus'u kollamış ve eşine kavuşmasına yardım etmiş oldu.

Efsanede, madalyonunun diğer yüzünde ise Agamemnon ile Klytaimnestre çifti vardır. Klytaimnestre, Helene'nin kardeşi olan soylu bir kadındır. Agamemnon, Troialılarla mücadeleye gitmeden önce onunla evliydi. Seferin uzun sürmesi yüzünden kraliçenin çok fazla boş vakti oldu. O iffetsizlik ederek Aigisthos ile aşk yaşamaya başlar. (Homeros, III, ss. 230-235) Klytaimnestre, eşini aldatmış ve bunu yapması ile Agamemnon'a olan bağlılığı yok olmuştur. Agamemnon ise bu arada Truva'yı ele geçirilmiş olması sebebi ile kentin yağmasındaydı. Orada Priamos'un Hekabe'den doğma güzeller güzeli kızı Cassandra vardı. Homeros onun güzelliğini “altın Aphrodite'ye benzer Cassandra” olarak tanımlamıştır. (Homeros *İliad*, XXIV, ss. 695-700) Cassandra bir Apollo rahibesiydi. Kendisi Troia yağmasında Troia kentinin Athene tapınağına sığındı. Aias onu tapınaktan zorla çıkararak tecavüz etti. (Euripides, *Troiades*, 70) Athene tapınağında bu olayın olması yüzünden Athene, Akhalılardan nefret etmiş ve bunun hesabını sormak için onların dönüşünü beklemiştir. Cassandra, başına gelen olaylardan sonra Agamemnon tarafından cariyeye olarak alınmıştır.

Daha sonra evine varan Agamemnon bazı terslikleri anlar. Karısının kendisine saygısızlığı Cassandra'yı cariyeye olarak getirmesi ile nefrete dönüşür. Klytemnestra aşığı Aigisthos ile iş birliği yapar ve Agamemnon'un tuzağa düşürür: (Homeros, *Odysseus*, III, ss. 230-235) Tiyatrocu Aiskhylos bu tuzağı “Agamemnon” isimli oyununda oldukça trajik bir şekilde anlatır. Agamemnon tuzaktan işkillendir ama darbeyi alır ve şöyle der “Eyvah! Ölümcül bir darbeyle derinden vuruldum!” diyerek bağırır. Akabinde ikinci bir darbe alır. (Aiskhylos, *Agamemnon*, ss. 1343-1345) Kral Agamemnon inilti içinde yere yığılır ve ölür. Bu kıyımdan Cassandra'da nasibini alır ve onu da bu hengamede öldürüp cesedinin Agamemnon'un yanına atarlar. Kraliçe Klytaimnestre'nin ihaneti lanetlenir ve onun bu ihaneti toplumda ahlaksızlığın en büyük örneği olarak gösterilir. “Klytaimnestre 'nin İhaneti” olarak klasik metinlerde toplumun lanetlediği ve kötü andığı bir tabu olarak sıkça anılır. Evine eşine iffetsizlik yapmış bir kadın ile ülkesini yok ettiği ve sonra babasını öldürerek yanında cariyeye olarak getirdiği Cassandra'yla birlikteliği bu şekilde entrika içinde ve kanlı şekilde biter. Apollodorus derki “Agamemnon Cassandra'yla beraber Mykene'ye döndükten sonra Aigisthos'la Klytaimnestre onu öldürdüler; zira Klytaimnestre ona kolsuz ve yakasız bir gömlek verdi, Agamemnon gömleği giymeye çalışırken öldürüldü ve Aigisthos Mykene' de hüküm sürdü.” (Apollodorus, *Bibliotheka*, III, XV, ss. 6-23)

Ancak bu kıyımdan kaçan Agamemnon'un oğlu Orestes haberci kılığında gelerek annesi Klytaimnestre 'yi öldürür. (Apollodorus, III, XV, ss. 6-30) Mikenlerin ilk ve tek birleşik Hellen kralı karısının içinde olduğu bir komploda bunca savaş ve mücadeleden çıktıktan sonra öldürülmüştür. Burada Homeros'un o dönemki Hellen toplumunun aynası görevi görerek aktardığı mistik bir mesaj vardır. Yunan kadını iffetli olmalı ve kocasına uymalı eğer uymaz ise Penelopeia gibi eşi Odysseus ile mutlu olamaz. Klytaimnestre ve Agamemnon'un yaşadıklarını yaşar. Taraflar ne kadar soylu olursa olsun İstersen Agamemnon, Miken kralı ya da Klytemnestra Tynderos'un kızı olsun. İhanet her aileyi yıkar. “Penelopeia mitolojiye uygun karakter” tipinin biraz daha ötesindedir. (Finley, 1967, s. 25)

Penelopeia, Homeros anlatısında yalnızca geleneksel kadın rolünün bir yansıması değil, aynı zamanda sabrın ve ahlaki direnişin simgesi hâlinde karşımıza çıkar. Kocasının uzun süreli yokluğunda evin düzenini korunması, oğlunun haklarını muhafaza etmesi ve saraya yerleşen taliplerin baskılarına direnmesi, onu yalnızca sadık bir eş değil, aynı zamanda toplumsal düzenin taşıyıcısı hâline getirir. Yunan mitolojisinde erdem, sadakatin ve ölçülülüğün temsilcisi hâline gelen bu figür, anlatı boyunca eylemlerinden çok direnciyle öne çıkar. Buna karşılık Klytaimnestre, kocasını öldüren ve ihanetin simgesi hâline gelen bir kadın olarak Penelope'nin ahlaki karşıtı konumundadır. Böylece, Homeros'un anlatısı içinde Penelope; geleneksel kadın rollerini pekiştiren değil, onları anlamlı bir biçimde temsil eden ideal kadın kimliği hâline dönüşür.

Truva Savaşı Sonrası Truvalı Kadınların Durumu

Troia (Troya), Akhalıların saldırıları sonucunda yıkılmıştır. Troialı erkeklerin çoğu savaşta ölmüş ve genel olarak yıkılmış kentte kadınlar kalmıştır. Euripides, Troades tiyatrosunda savaş sonrası Troialı kadınların çadırlarda yaşadığını ve pek çoğunun kaçırıldığını aktarır. Erkekler öldükten sonra başsız kalan Troialı kadınların zor durumlarını Priamos'un eşi Hekabe'nin ağzından şu sözlerle aktarır; "Kaldır başını zavallı kadın, doğrult boynunu. Troya yok ve sen Troya'nın kraliçesi değilsin artık. Değişen kaderini kabullen ve dayan. Akıntıya bırak kendini, kaderini götürdüğü yere sürüklen." (Euripides, *Troades*, ss. 100-105)

Kadınlar bu savaşta kötü muamelelere maruz kalmışlardır. Akhalıların kente girdiği anda çoğunun Akhalılar tarafından saldırıya uğradığı düşünülür. Troia kralı Priamos'un kızı Kassandra dahi Athene tapınağına sığınmasına karşın Aias tarafından tecavüze uğramıştır. (Apollodorus, XIV, ss. 5, 22) Bu durum Tanrıça Athene'nin bile dikkatini çekerek Akhalılar'a dönüş yolunda fırtınalar yollayarak büyük zarar vermek istemiştir. (Euripides, ss. 70-75) Onursal payları olarak Agamemnon Kassandra'yı, Neoptolemos Andromakhe'yi, Odysseus Hekabe'yi aldı. Ama bazıları onu Helenos'un, aldığını, onunla Khersonese'ye gittiğini söylerler; Hekabe orada dişi köpeğe dönüştü ve Helenos onu şimdi dişi köpeğin mezarı denen yere gömdü. Priamos'un en güzel kızı Laodike'ye gelince, herkesin gözü önünde yerde büyük bir yarık açılarak onu yuttu. (Apollodorus, XIV, 5, 23-25) Agamemnon tarafından alıkonulmuş Kassandra ise Miken sarayında Klytaimnestre' nin katıldığı bir entrikada öldürülmüştür. (Apollodorus, III, 15, 6-23)

Troialı kadınların hakları bulunmamaktaydı ve dolayısı ile Troia ve müttefikleri savaşı kaybetmişler ve kadınlarda Akhalıların gözünde savaş ganimeti durumuna düşmüşlerdi. Bu bağlamda Homeros'un kadın karakterleri yalnızca bireysel anlatıların değil, aynı zamanda döneminin toplumsal yapısının ve zihinsel kodlarının taşıyıcısıdır. Helene'nin bir savaş gerekçesi olması, Penelope'nin sadakatiyle yüceltilmesi ya da Andromakhe'nin annelik üzerinden idealize edilmesi; kadının toplumda, erkek merkezli düzenin sınırları içerisinde nasıl tanımlandığını gözler önüne serer. Kadın figürler, bir yandan hikâyeyi ilerleten dramatik unsurlar olarak görülürken, diğer yandan erdem, sadakat, iffet ya da ihanete dair dönemin değerler sistemini sembolleştirirler. Homeros'un kadınları bu yönleriyle, Antik Hellen toplumunun kadına biçtiği yerin edebi bir aynasıdır; yani sessizleştirilmiş ama temsil yükü ağır karakterler olarak, tarihsel gerçeklik ile mitolojik tahayyülün kesişiminde var olurlar.

Antik Yunan Kadının Profilinin Zaman İçindeki Evrimi; Spartalı Kadınlar

Homeros'tan beri gelen kadın anlatısı ve kadınlara verilen ödevler zamanla değişime uğramış, öngörüden uzak kadın imajı ailesini çekip çeviren Medeia gibi her türlü ilimden anlayan bilgilere kadınlara evrilmeye başlamıştır. Homeros'un ilk ortaya koyduğu Hesiodos'unda devam ettirdiği kadın imajı zamanla evrime uğrar. Özellikle Spartalı Lykurgos zamanında mal ve mülk sahibi olan "kadın efendileri "görürüz. Plutharkos'un aktarmasına göre; "Aristoteles yanlış olarak ileri sürer ki, kadınları uslandırmaya girişen Lykurgos bu işten vazgeçmiş; çünkü kocaları sık sık savaşa gittiği, evin yönetimini ister istemez kadınlara bıraktığı, bu yüzden de kadınlara gereğinden fazla saygı gösterip "kadın efendi" dedikleri için fazla yüz bulmuş ve erkekleri avuçlarına almış olan kadınları kolay kolay yumuşatamamış." (Plutharkos, *Lykurgos*, XIV) Lykurgos'un Sparta' ya getirdiği kanunlar kadınların Hellen toplumundaki rolleri için devrim niteliğinde bir durumdur.

Savaşlar yüzünden yorgun düşmüş bir toplumu Lykurgos getirdiği yasalar ile en güçlü Hellen kara ordusuna dönüştürdü. Atinalı meşhur süvari kumandanı olan Ksenophon bu duruma hayranlıkla bakmış ve Spartalıların bu ani yükselişini Atina devleti ile kıyaslayan bir eser kaleme almıştır. Ksenophon, Spartalılara karşı muhabbeti Spartalılar tarafından saygı gösterilen bir kişi olmasını sağlamış ve henüz hayatta iken" Sparta vatandaşı" payesi kazanmıştır. Lykurgos, bu yasaları koymadan önce Anadolu ve Mısır'da geziler yapmıştır. Bu gezilerde etkilendiği fikirleri ve izlenimleri tecrübe ederek yasalarında esinlenmiş olduğu düşünülür. Lykurgos'un yasaları sayesinde güçlü kadın figürü Helen toplumunda emsal bir uygulama olarak ortaya çıkmıştır. Daha öndeki kadınların Hellen toplumundaki gelişimleri Iason epos'undaki Lemnos adası kadınları gibi baş kaldırı

olarak değerlendirilmiştir. Iason eposundaki kadın figürü için erkeğinin sözünden çıkmayan kadın makbuldür. Ancak Lykurgos ile Sparta'da büyük bir değişim olmuştur. Kadınlar geniş haklara kavuşmuş öyle ki toprak sahibi olabilme hakları verilmiş ve evliliklerinde eğer çocuk sahibi olamazlarsa eşleri yaşlı ise istedikleri güçlü bir erkekle birlikte olabilmekteydiler ve bu çocuk yaşlı kocanın hanesine kaydedilirdi. (Plutarkhos, XV) Lykurgos yasaları ile kadının en başlıca görevi Sparta'ya asker olacak ya da asker doğuracak güçlü çocuklar doğurmak ve büyütme idi.

Plutarkhos, Sparta kralı Leonidas'ın karısı olan Gorgo'nun ağzından bu durumu şu şekilde aktarır: "Gorgo'ya bir kadın, herhalde yabancı bir kadın, "Siz Sparta kadınları erkeklere komut veren tek kadınlarsınız," demiş. Gorgo da demiş ki: "Biz erkek adamlar doğuran tek kadınlardır da ondan." (Plutarkhos, XIV) Spartalılarda toplumun değişen dinamiklerinin bu duruma neden olduğu düşünülür. Spartalılar, çevresindeki kent devletleri ile sürekli savaş halinde olması erkek nüfusunda ciddi kayıplar oluşturduğu düşünülür. Ayrıca Lakedaimon (Lacedaemon) yarım adasının Sparta kenti tarafında kalan coğrafyanın denizciliğe el vermeyen kıyılara sahip olması, hububat ve yiyecek maddelerinin yetiştirildiği alanların kısıtlılığı Spartalıları bu yasalara itmiş olabilir. Sparta kanunlarının güçlü bir ordu ile çevredeki kentlere ve özellikle Lakedaimon yarımadasında yaşayan Helotların üzerinde yönetim ve denetim kuran bir Sparta yaratmıştır. Spartalıları askeri düzene daha fazla bağımlı kılmıştır. Güçlü bir orduya sahip olmak, yalnızca fetih amacıyla değil, aynı zamanda yerli halk olan Helotlar üzerindeki denetimi sürdürebilmek için de bir zorunluluktur. Böylece kadınlar hem savaşçıların doğurucusu hem de miras düzeninin koruyucusu olarak sistemin temel taşlarından biri hâline gelmiştir.

Sonuç olarak, Sparta'daki kadın figürü, sadece toplumsal yaşamın değil, aynı zamanda devletin askeri ve siyasi gücünün de bir teminatı olarak şekillenmiştir. Sparta'da kadınlar, erkeklerle eşit olmasa da doğurganlıkları ve toplumun devamını sağlama güçleri ile önemli bir konum elde etmişlerdir. Hellen toplumunda son olarak giyim tarzına değinmek gerekirse yalnızca estetik bir tercih değil, aynı zamanda sosyal statü, toplumsal cinsiyet ve ahlaki normların da bir yansımasıydı. (Friedell, 1999, s. 185) Kadınlar için Friedell göre dikkat çekicidir. "Kadınların giysisi erkeklerinkine çok benzerdi. Peplos, aşağı yukarı himation gibiydi ve kadın hizmetçiler, sporcu ve dansçılar hem Amazonların hem avcı tanrıça Artemis'in hem de tanrı uşağı İris'in tipik giysisi sayılan peplos'la yetinirdi. Spartalı kadınlar kısa spor etekler giymeyi severler, peplos'un bir ucunu bellerine sıkıştırdıkları için Atina'da "bacak teşhircileri" diye kınanırlardı." (Friedell, 1999, s. 185) Spartalı kadınlar, geleneksel Atinalı kadınlara kıyasla çok daha özgür ve cesur bir giyim tarzına sahipti. Böylece kadın, her anlamda verilen özgürlük ya da kısıtlamalarla, mit ve tarih arasında anlam yüklü bir sembole dönüşür.

Sonuç

Klasik Hellen anlatısının başlangıç noktalarından Homeros'un anlatılarından süregelen kadının imajı zamanla değişimlere uğramıştır. Bu değişimin temel sebepleri Hellen toplumunun yaşamış oldukları sosyo-ekonomik ve siyasi gelişmeler olduğu düşünülebilir. Hellen yaşam biçiminin zamanla değişimi ile kadınlar ekonomik ve sosyal yaşama daha çok katılım sağlayabilmişlerdir. Her Yunan kent devletinde bu durum aynı olmasa da çalışmada örnek verdiğimiz önemli konular genel bir Hellen toplumu imajını desteklemiştir. Bu örneklerin en önemlilerinden Spartalılar ekseninde Hellen toplumunda ortaya çıkan kadın motifinin dikkat çeken örneğidir. Kahramanlar Çağ'ından itibaren bakıldığında Klasik Hellen dönemine kadar oluşan bu gelişimler günümüzde bildiğimiz "Tipik Yunan Kadını'nın" bize açık bir portresini sunmuştur. Her açıdan fonksiyonları ile kadının Klasik Hellen toplumunda önemli bir konuma evrildiğini görmekteyiz.

Kadınlar, Homeros'un anlatılarında kocalarına sadık olması gereken ve genel olarak görevi kocasını hoş tutmak olan kişiler olarak resmedilir. İlişkide seçen ve ilişkiyi yönlendiren erkektir. Bu da erkek egeyen bir toplum yapısı oluşmasına sebep olmuştur.

Kadının görevleri konusunda ise; başlarda Hellenlerin evlerinin sade yapıda olduğu biliniyor ve buna bağlı olarak kadının görevleri sınırlı olmuştur. Ancak zamanla zenginleşen Helenler evlerinin

genişlemesi ve kölelere sahip olmaları sebebiyle artık farklı bir ev idaresi metoduna geçmeye başlamışlardır.

Böylece zamanla kadının ödevlerinin değişmesi ile aldıkları sorumluluklar, haklar da kazanmalarına sebep olmuştur. Kadınlar Sparta'da arazilere sahip olmaya ve ekonomik faaliyetlere katılmaya başlamışlardır. Özellikle Ksenophon, Spartalı Lykurgos'un yaptığı reformları Sparta'nın başarısının anahtarı olarak görmektedir. Kadınlar aldıkları yetkilerle daha çok haklara sahip olmaya ve toplumda statüleri değişmeye başlamıştır. Atina, Lykurgos'tan etkilenecek bir nebze olsa kendi döneminde kadınları aktif şekilde toplum denklemine katmayı başardı. Ancak zamanla Atina bu ekolden ayrılarak farklı bir bakışı benimsedi Makedon kökenli Aristoteles kadınların bu haklara sahip olmasından rahatsızlık duyarak kadınların kontrol altına olması görüşünü savundu. Fakat ondan çok önce yaşayan Lykurgos Anadolu'yu ve Mısır'ı gezerek orada uygun gördüğü kuralları Sparta toplumuna entegre etti. Sparta bu kurallar ile kadınları topluma Yunanlıların geri kalanına göre daha çok entegre ederek ekonomik, sosyal ve siyasi olarak daha güçlü bir Sparta yaratmıştır. Sparta toplumunda kadınların sahip olduğu ayrıcalıklı statü, Lykurgos'un reformlarının sadece bir sosyal düzenlemeden ibaret olmadığını, aynı zamanda siyasi, ekonomik ve askeri alanda Sparta'ya üstünlük kazandıran stratejik bir vizyonun ve çabanın ürünü olduğunu göstermiştir.

Hellen'de Homeros'un eserlerinde kadının yeri genel olarak ev içinde sınırlı iken. Lykurgos ile Sparta'da kadınlar mülkiyet, toplumsal ve ekonomik alanlara katılma konusunda köklü haklar tanınmıştır. Sparta özelinde gelişen bu durum, Hellenler içinde kadına karşı bakış açısının değişmesine büyük katkı sağlamıştır. Emsal olan Lykurgos reformları, kadınlarında topluma entegre edilerek güçlü bir devlet oluşturabileceğini Hellenlerin hepsine göstermiştir. Çalışmamızda ele aldığımız Homeros'tan beri gelişim gösteren kadın imajı bu dönemle birlikte pek çok ilki yaşayarak mülkiyet, ticaret, sosyal topluma katılma hakkını kazanmışlar ve artık geleneksel "Homeric kadın" imajı terkedilmeye başlanarak Hellen toplumunda eskisi kadar güçlü bir ilgi görememiştir.

Kaynaklar

- Aiskhylos. (Aeschylus) (1926). *Agamemnon*. (Smyth, Çev.). Harvard University Press.
- Apollodorus. (2017). *Bibliotheka*. (N. Nirven, Çev.). Pinhan Yayıncılık.
- Can, G. (2023). *Antik Yunanda Evlilik Ritüelleri*. Pamukkale Üniversitesi.
- Euripides. (2002). *Troiades*. (Sandalcı, S., Çev.). Arkeoloji ve Sanat yayınları.
- Finley, M. I. (1967). *The World of Odysseus*, The Viking Press.
- Friedell, E. (1999). *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, (Aça, N., Çev.). Dost Kitabevi Yayınları.
- Gürbüzer, E. D. (2022). Homeros'un Dilinden Bir Şiddet Nesnesi Olarak Kadın. *Türkoloji Dergisi*, 35(2), 135-155.
- Hesiodos. (2016). *Erga kai hemerai (İşler ve günler)*. (A. Erhat & S. Eyüpoğlu, Çev.) İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hesiodos. (2016). *Theogonia (Tanrıların Doğuşu)*. (A. Erhat & S. Eyüpoğlu, Çev.) İş Bankası Kültür Yayınları.
- Homeros. (2008). *İlyada*. (A. Erhat & A. Kadir, Çev.). Can Yayınları.
- Homeros. (2008). *Odysseia*. (A. Erhat & A. Kadir, Çev.). Can Yayınları.
- Ksenophon. (2020). *Oikonomikos*. (A. Çokona, Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Plutharkos. (2017). *Bioi paralleloi, Lykurgos*. (S. Eyüpoğlu, & V. Günyol, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yalazi, E., & Küçükler, S. D. (2015). Ksenophon'un Oikonomikos Adlı Eserinde Evlilik ve Kadına Yaklaşım. *Archivum Anatolicum*, 9(2), 60-76.

Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Kimliği / Article Id: HS-2025-02

Bekir SARIYILDIZ

(Sorumlu Yazar / Corresponding Author)

bekir.sariyildiz@giresun.edu.tr

Giresun Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Giresun, Türkiye

Department of History, Faculty of Arts and Sciences, Giresun University, Giresun, Türkiye

Ordu ve Çevresinin Türk Tarihi Hakkında Bilgi Veren Orta Çağ Tarihi Kaynaklarının Genel Bir Değerlendirmesi

A General Evaluation of the Medieval Historical Sources Providing Information about the Turkish History of Ordu and Its Surroundings

Öz | Ordu, Orta Çağ dönemine Doğu Roma hakimiyeti altında girmiştir. Doğu Roma'nın Sasaniler ile mücadelesi, ve sonrasında Sasanilerin ortadan kalkması ile Ordu'nun güney topraklarında Emevi ve Abbasi faaliyetlerini görmek mümkündür. Malazgirt zaferi ile birlikte Anadolu gibi Ordu toprakları da Türklere kapılarını açmış ancak bölgenin kıyı havzasının Türk yurdu haline gelmesi üç asır sonra tamamlanmıştır. Türklerin Anadolu'ya hâkim olduğu bu dönemde, Ordu, Trabzon Rum Devleti'nin hakimiyeti altında olduğu gibi Mengüçlüler, Danişmendiler ve Türkiye Selçuklularının faaliyetlerini Ordu havzisinde görmek mümkündür. Moğol istilası ile birlikte Anadolu'da başlayan kargaşa, Ordu'daki Türk varlığı için olumlu bir süreci başlatmıştır. Moğol istilasının zayıfladığı yıllarda Eratnalılar ve Kadı Burhaneddin'in bölgede etkileri görülürken, 14. asrın başlarında Bayramlılar, Ordu merkezli bir beylik kurmuştur. Osmanlıların Ordu havzisine geldiği dönemde, Ordu'nun güney bölgelerinde ise Akkoyunlular ve Karakoyunlular faaliyet göstermektedir. Ordu ile ilgili zikredilen bu siyasi sürece dair bilgilere döneme ait Grek, Ermeni, Gürcü, Bizans, Türk, Süryani ve Araplara ait tarihi kaynaklarda bulunan kayıtlarda ulaşılmaktadır. Bu sebeple Ordu'nun Orta Çağ dönemi hakkında yapılacak çalışmalarda başvurulacak kaynakları tanımak, bölge tarihi araştırmalarına önemli katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler | Ordu, Türkler, Selçuklular, Orta Çağ, Tarihi Kaynaklar.

Abstract | Ordu entered the Medieval period under the rule of the Eastern Roman (Byzantine) Empire. With the Byzantine Empire's conflict against the Sassanids and the subsequent collapse of the Sassanid state, Umayyad and Abbasid activities began to appear in the southern territories of Ordu. Following the Battle of Manzikert, the lands of Ordu, like the rest of Anatolia, opened their doors to the Turks; however, the process of transforming the region's coastal basin into a Turkish homeland was only completed three centuries later. During the period of Turkish domination over Anatolia, although Ordu was under the control of the Empire of Trebizond, the activities of the Mengüçkids, Danişmendids, and the Seljuks of Rum were also evident in the Ordu region. The Mongol invasion initiated a period of turmoil across Anatolia, which in turn marked the beginning of a favorable phase for the Turkish presence in Ordu. As the Mongol power waned, the influence of the Eretnids and Kadı Burhaneddin became apparent in the region, and in the early 14th century, the Bayramlı principality was established with Ordu as its center. During the period of Ottoman expansion into the Ordu region, the southern parts of Ordu witnessed the presence of the Aq Qoyunlu and Qara Qoyunlu Turcoman confederations. Information regarding this political history of Ordu can be found in historical sources of the period written in Greek, Armenian, Georgian, Byzantine, Turkish, Syriac, and Arabic. Therefore, identifying and understanding these sources is essential for research on the medieval history of the Ordu region and contributes significantly to regional historical studies.

Keywords | Ordu, Türk, Seljuk, Middle Ages, Historical Sources.

Etik Kurul Onayı | Ethics Committee Approval

Bu çalışma yalnızca tarihsel doküman analizine dayandığı için etik kurul izni gerekmemektedir. This study is based solely on historical document analysis and does not require ethics approval.

Hakem Değerlendirmesi | Peer-review

Dış bağımsız ve çift kör Externally and double-blind peer-reviewed

Çıkar Çatışması | Conflict of Interest

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The author has no conflicts of interest to declare.

Finansal Destek | Funding

Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

The author declared that this study has received no financial support.

Bu makale, intihal tespiti amacıyla iThenticate yazılımı ile taranmıştır.

This article has been screened for plagiarism using iThenticate software.

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC 4.0) kapsamında lisanslanmıştır.

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0).

Atıf

Sariyıldız, B. (2025). Ordu ve Çevresinin Türk Tarihi Hakkında Bilgi Veren Orta Çağ Tarihi Kaynaklarının Genel Bir Değerlendirmesi. *Histosophia*, 1, 9-14.

Citation

Sariyıldız, B. (2025). A General Evaluation of the Medieval Historical Sources Providing Information about the Turkish History of Ordu and Its Surroundings. *Histosophia*, 1, 9-14.

Giriş

Ordu, Orta Çağ boyunca Doğu Roma, Selçuklu, Trabzon Rum Devleti, Mengüçüklü, Danişmendli ve Türkiye Selçukluları, Moğol istilası ve Eratnalılar, Kadı Burhaneddin, Ordu merkezli kurulan Bayramlı Beyliğine ve son olarak Osmanlılara ev sahipliği yapmıştır. Yaklaşık bin yıllık bu dönem boyunca bölge tarihi hakkında önemli bilgiler sunan, farklı dillerde yazılmış birçok kaynak bulunmaktadır. Bunların başında, ilk çağlardan itibaren Karadeniz bölgesine yerleşen Türkler hakkında kıymetli bilgiler içeren Ermeni ve Gürcü kaynaklarının yanında Grek, Bizans, Türk, Süryani ve Arap kaynakları öne çıkan önemli tarihi kaynaklardır. (Tellioglu, 2004, ss. XII-XXX)

Orta Çağ Tarihi kaynaklarına baktığımızda doğrudan bir bölgeye yönelik bilgiler veren kayıtlar oldukça azdır. Ordu ve çevresinin Orta Çağ tarihini ilgilendiren kaynaklar içerisinde, Kavimler göçü ve Roma'nın doğu ve batı olarak ikiye ayrılmasından, İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethine kadar olan geçen yaklaşık bin yıllık süreci etkileyen olaylar hakkında bilgi bulunanlar esas alınmıştır. Bu hususta önümüze çıkan pek çok kaynak bulunmaktadır. Kaynaklar içerisinde bölgenin Türk tarihi hakkında bilgi verenler bir süzgeçten geçirilerek, bölgenin Türk yurdu haline gelmesi hakkında bilgi veren kaynaklar tanıtılmaya ve konu ihtivasi hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Bu hususta en Ordu ve çevresindeki Türk tarihi dediğimizde eski çağlarda bile bölgede Türk varlığının izleri kaynaklarda görüldüğü üzere arkeolojik çalışmalar ile her geçen gün bölgedeki Türk varlığı hakkında daha önemli bulgulara rastlanılmaktadır. Bu hususta Ordu ve çevresinin bilgi gelişiminin devam ettiği Eski Çağ tarihinden bahseden ancak esas konusu Orta Çağ tarihinde bölgedeki Türklerden bahseden kayıtlarda çalışmamız içerisinde yer bulmuştur.

Gürcü ve Ermeni Kaynakları

Ordu havalisi hakkında bilgi veren ilk Orta Çağ kaynağı, Gürcü kaynakları içerisinde yer alan K'art'lis Chovreba'dır (Gürcistan Tarihi). Gürcistan Tarihi, 18. Yüzyılda Gürcü kralı Vakhtang'ın emri ile toplanarak anonim bir yıllık haline getirilmiştir. Eskiçağlardan 1469 yılına kadar olan kısmı 1849'da M. Brosset tarafından Saint Petersburg'da Fransızca olarak yayımlanmıştır. Anonim yıllığın eskiçağlardan 1212'ye kadar olan kısmının N.A. Andreasyan tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Gürcistan Tarihi, Selçukluların Kafkasya'ya gelmesi ve buradaki hareketleri dışında, Anadolu'nun Türk yurdu haline gelmesi ve Türkiye Selçukluları faaliyetleri ve Karadeniz tarihi ile ilgili önemli bilgiler içermektedir. Gürcistan hakkındaki en önemli kaynak olarak kabul edilen yıllık, Kıpçaklarla başlayan Türk-Gürcü ilişkileri hakkında verdiği bilgiler açısından oldukça kıymetlidir. Makedonyalı İskender'in doğu seferi sırasında Çoruh nehri boylarında karşılaştığı Kıpçaklar hakkındaki temel bilgi kaynağı olan Gürcistan tarihi, Kimmer ve İskit yerleşmelerinin yanında ilkçağda bölgede yaşayan topluluklar hakkında verdiği bilgiler ve Selçuklu-Gürcü ilişkileri Oğuzların batıya göçünün Anadolu'da yaşayan Hıristiyan halklar üzerindeki etkisi ve Osmanlılara kadar bölgedeki Türk teşekkülleri hakkında verdiği bilgiler açısından önem kazanmaktadır. (Brosset, 2003, s. 412; Turan, 2008, ss. 299-300)

11. yüzyılın sonlarından 12. yüzyılın ilk yarısına kadar yaşamış rahip Mateos'un yazdığı vakayiname, 952 yılından itibaren verdiği bilgiler, Mateos'un öğrencisi olduğu tahmin edilen Grigor adlı bir papaz tarafından 1163 yılına kadar ulaştırılmıştır. Türklerin Anadolu'ya gelmesiyle ilgili en önemli Ermeni kaynağı olan Mateos'un vakayinamesi, Çağrı Bey'in 1018 yılında başlayan seferlerinden 1136 yılına kadar gelişen olaylar hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Vakayiname 1850 yılında yayımlanmış, 1858 yılında ise Dulaurier tarafından Fransızca'ya tercümesi yapılmıştır. Müellfin öğrencisi Papaz Grigor'un tuttuğu kayıtların eklenmesiyle birlikte Hrand D. Andreasyan tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Urfalı Mateos'un tuttuğu kayıtlar, Çağrı Bey'in Kafkaslara ve Anadolu'ya düzenlediği seferlerle birlikte önem kazanmaktadır. 1048 yılından itibaren Doğu Anadolu'da başlayan Bizans-Selçuklu mücadelesi hakkında önemli bilgiler veren Mateos, Danişmentlilerin Anadolu'daki faaliyetleri, Danişmentlilerin diğer Türk beylikleriyle, Bizans ve Haçlılarla ilişkileri hakkında önemli bilgiler kaydetmiştir. (Urfalı Mateos, 2000, s. 225; Turan, 2008, ss. 300-305)

Stephannos Orbelian (Etienne Orpelian) tarafından kaleme alınan Sünik (Karabağ) Vilayeti Tarihi'dir. Eser Anadolu Türk tarihi açısından oldukça önemli bilgiler içermektedir. Ele aldığı

konuların esasını Ermenistan ve Gürcistan'da meydana gelen olayların oluşturduğu bu eserin Orta Çağ Türk Tarihi açısından önemi ise Melikşah'ın, Ermenistan'a girişi, Alparslan'ın Kars'ı geri alması, Gürcistan'ın dışa açılımlında Kıpçakların rolü, Trabzon Rum Devleti'nin kuruluşu ve Moğol istilasının Doğu Anadolu'daki Hristiyan topluluklara etkisi gibi olaylar hakkında verdiği bilgilerdir. (Stephannos Orbelian, 1864-1866, ss. 172-173)

XIII. Yüzyıl Ermeni müellifleri içerisinde önemli bir yere sahip olan Müverrih Vardan'ın Cihan Tarihi adlı bir eseri, 889-1269 tarihleri arasında Anadolu'da gerçekleşen olaylar ve Anadolu'nun fethi dönemi ilgili önemli bilgiler vermektedir. Malazgirt Savaşı öncesindeki dönemde vuku bulan olaylar hakkındaki bilgileri, Çağrı Bey'in batı seferleri ve Danişmentlilerin Haçlılarla mücadeleleri olaylarında görülen kronolojik yanlışların yanında olaylarda şahısların isimlerinin farklı olmasıdır. Moğol istilasına tanıklık eden müellif, bu dönemde Türklerin Anadolu'daki faaliyetleri hakkında kıymetli bilgiler kaleme almıştır. Eser, Moğol istilası hakkında verdiği bilgilerle, Gürcistan ve Doğu Anadolu bölgesinde Türk kaynaklarında eksik kalan kısımları tamamlamaktadır. E. Dulaurier tarafından Fransızca'ya tercüme edilen Cihan Tarihi, M. K. Ayas tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. 1937 yılında Hrand D. Andreasyan, Müverrih Vardan'ın tarihini tekrar yayımlamıştır. (Müverrih Vardan, 2017; Tellioglu, 2004)

Aknerli Grigor'un Okçu Milleti Tarihi adıyla kaleme aldığı eser, 1240-1273 yılları arasında Moğolların Doğu Anadolu'daki faaliyetleri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Karadeniz bölgesine yayılmaya çalışan Gürcülerin bu dönemde içinde buldukları siyasi, askeri ve sosyal ortamı ayrıntılı bir biçimde ele almıştır. Aknerli Grigor'un Okçu Milleti Tarihi adlı eseri Hrand D. Andreasyan tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. (Müverrih Vardan, 2017, s. 100)

Grek kaynakları

Grek kaynakları içerisinde Cedrebus tarafından başlayan çalışmaları sürdüren Ionnes Skylitzes, Michael Attalites ve Anna Kommena, XI. yüzyılın sonlarında Türklerin Anadolu'daki faaliyetleri ile ilgili önemli kayıtlar içermektedir. Genellikle bölge hakkında bilgi veren diğer tarihçilere göre olaylara bakış açısı daha zayıf olan Bizans tarihçileri, kendi açılarından bir zihniyet ve imparatorluk gururu ile Selçuklularla mücadeleleri kaleme almışlardır. Attalites'in 1034 yılından başlayan eseri 1080 yılına kadar gerçekleşen olayları anlatmaktadır. Malazgirt Savaşından sonra verdiği bilgiler oldukça önemlidir. (Mikhael Attaleiates, 2008, s. 55) Skylitzes, 811'den 1057 yılına kadar olan olayları anlatan bir kronik yazmıştır. Eserde zamanımıza ulaşmayan kaynaklardan bilgiler bulunmaktadır. Eserde 1071 yılından önce Türklerle Bizanslılar arasında gerçekleşen çatışmalar hakkında ayrıntılı bilgi bulunmaktadır. (Tellioglu, 2004, ss. XII-XXX)

Bizans kaynakları içerisinde önemli eserlerden biri Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos'un kızı olan Anna'nın kaleme aldığı Alexiad'dır. Malazgirt Savaşı sonrası ve 11. yüzyılın sonlarında Türklerin Karadeniz bölgesindeki faaliyetleri hakkında önemli bilgiler vermektedir. (Anna Kommena, 1996, s. 261)

1185-1204 arasında Bizans sarayında önemli mevkilere ulaşan Niketas Khoniates, Türklerle mücadele eden imparator Ioannes ve Manuel Komnenos dönemleri ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Kaleme aldığı olaylara tanıklık eden Khoniates, Selçuklu Sultanı Mesud döneminde Anadolu'nun siyasi durumu ve Bizans ile Danişmendli mücadeleleri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. (Khoniates, 2004, ss. 69-98)

Devrinin en önemli bilgini ünvanını alan Mikhail Psellos, Bizans sarayında önemli mevkilerde bulunmuş ve zamanının şahit olduğu olaylarını ayrıntısıyla kaydetmiştir. II. Basileios'un 976 yılında tahta çıkışından 1077 yılına kadar olan dönemde, Bizans sarayında yaşanan olayların yanı sıra Selçuklu sultanı Alparslan'ın akınları ve Türk ilerlemesine karşı Karadeniz'deki durum ve bölgedeki Bizans kuvvetleri hakkında kıymetli malumat vermektedir. (Psellos, 1992, ss. 89-97)

Grek kaynaklarından Trabzon Rum Devleti saray tarihçisi Panaretos'un Kroniği 14. yüzyılda Karadeniz bölgesindeki Türkler ve Trabzon Rum Devleti hakkında verdiği bilgilerle önemli kazanmaktadır. Kronik, Komnenos hanedanından II. John ve III. Aleksios'un dönemlerinde Türklerin Orta ve Doğu Karadeniz'deki faaliyetleri hakkında tek bilgi kaynağıdır. 13. Yüzyılın sonlarında itibaren Ünye'den doğuya doğru ilerleyen Türk ilerlemesi, 1313 yılından itibaren Bayramlıların

Trabzon üzerine yaptığı akınlar, Komnenosların Bayramlılar ve Taceddinoğulları ile akrabalıkları ve Çepnilerle mücadeleler gibi konular eserin esas kaynaklarını oluşturmaktadır. (Panaretos, 2019, ss. 32-90)

Vazelon Aktaları, Sümela ve Peristera Manastır kayıtları, 13. ve 15. yüzyıllarda bölgenin sosyal ve ekonomik tarihi açısından kıymetli belgelerdir. Değirmendere Vadisi'nde bulunan Vazelon Manastır'ının kayıtları, 1927 yılında ünlü Rus tarihçi F. İ. Uspenski tarafından yayımlanmıştır. Vazelon kayıtları, Panaretos'un eserinin eksik kısımlarını tamamlamaktadır. Bu kayıtlardaki şahıs adları, bölgede yaşayan halk hakkındaki bilgiler, 15. yüzyılın başlarında bölgeye yoğun bir şekilde gerçekleşen Türk akınları neticesinde gelişen olaylar bağlamında, bölgenin siyasi olaylarını aydınlatmaktadır. (Keçiş, 2013, ss. 13-14)

İslam Kaynakları

İbn'ül Esir, İslam dünyasının ilk yıllarından 1231 yılına kadar olan dönemi hakkında bilgi veren eserini kaleme almıştır. Oğuz göçü ve Anadolu Selçuklularından bahseden El-Kâmil fi't-Tarih adlı eser, 1048 yılında Türklerin Karadeniz'e düzenledikleri seferlerden, Danişmendlilerin Anadolu'daki faaliyetleri, Gürcü Krallığı ile Türkiye Selçukluları arasındaki mücadeleler hakkında önemli bilgi vermektedir. Eser Gürcü kaynaklarını teyit etme açısından önem taşımaktadır. (İbnü'l Esir, 1987) Türkiye Selçuklularının Anadolu beyliklerini ortadan kaldırması, Anadolu siyasi birliğin sağlaması sürecinde yaşanan olaylar ile Celaledin Harzemşah ile Moğolların Doğu Anadolu'da ve Gürcistan'daki faaliyetleri ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. (Tellioğlu, 2004, ss. XII-XXX)

İbn Bîbî, El Evamirü'l-Ala'ye Fi'l-Umuri'l-Ala'ye adlı eserinde Türkiye Selçukluları ve Moğol hâkimiyeti dönemleri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Eserde, Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta çıkması ve Gıyaseddin Mesud'un İlhanlılara giderek Diyarbakır ve çevresini ikta almasına kadar geçen süreç içerisinde Türkiye Selçukluları tarihinin en önemli kaynağıdır. İbn Bîbî, divân kâtibi olduğu için eserinde resmî devlet belgelerini kullanmış, ve yaşadığı dönem hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Kendisinden önceki dönem hakkında verdiği malumat yüzeysel ve kısadır. Kendi döneminde şahit olduğu ya da rivayet duyduğu olaylar, çoğunlukla Anadolu Selçukluları ve İlhanlı ilişkileri üzerinedir. Karadeniz bölgesinde Türkiye Selçukluları ile Trabzon Rum Devleti ve Gürcü Devleti mücadelelerini ayrıntılı bir şekilde kaydeden İbn Bîbî, Anadolu'nun siyasi, içtimaî, idarî, iktisadî ve kültürel durumu hakkında da önemli bilgiler kaydetmiştir. (İbn Bîbî, 2007, ss. 20-32)

İbn Bîbî'nin eserinden sonra Kerîmüddin Mahmud Aksarayî'nin Müsâmeret ül-Ahbâr adlı eseri, Anadolu Selçukluları hakkında bilgi veren diğer önemli bir kaynaktır. Aksarayî'nin, İlhanlı Devleti'nin Anadolu valisi Timurtaş'a takdim ettiği bu kaynak, Barthold tarafından ilim âlemine tanıtılmış ve 1928 yılında Fuat Köprülü tarafından neşredilmiştir. Müsâmeret ül-Ahbâr'da Hz. Muhammed'in hayatı, Hulefâ-i Raşidin, Emevi ve Abbasi halifeleri dönemi ile Büyük Selçuklular tarihi hakkında bilgilerin verildiği giriş bölümü, 13. yüzyılın ikinci yarısından Moğolların İlhanlı valisi Timurtaş'ın Anadolu'daki hakimiyetini sona ermesine kadar geçen dönemde Türkiye Selçukluları hakkında ayrıntılı malumat bulmak mümkündür. (Aksarayî, 2000, ss. 63-73)

Türkiye Selçukluları tarihine yönelik diğer önemli bir kaynak ise Anonim Selçukname'dir. II. Alâeddin Keykubad'a arz edilen bu eser, Aksarayî'nin yanı sıra Nişâpurî'nin rivayetlerini de içermektedir. Selçukluların soyu ve Büyük Selçuklu hükümdarları hakkında bir girişten sonra 1341 yılına kadar geçen dönemde Türkiye Selçukluları tarihinin en önemli kaynaklarından. Verdiği bilgiler ölçüsünde çağdaşı sayılacak eserlerden farklı bilgilere ulaşılmaktadır. (Anonim Selçukname, 2014, s. 43)

Ortaçağın en önemli seyyahlarından İbn Battûta, Arap Yarımadası, İran, Irak, Doğu Afrika, Kuzey Türk şehirleri, Doğu Asya, Çin, Hindistan, Endülüs, Mısır ve Suriye gibi pek çok ülkeye seyahat etmiştir. İbn-i Battûta'nın ziyaret ettiği ülkeler hakkında kaleme aldığı seyahatnâmesi, Türk tarihi açısından oldukça geniş bir Orta Çağ Türk tarihi bilgisine sahiptir. İbn Battûta'nın Anadolu'yu ziyaret ettiği yıllar oldukça hareketli ve önemli olayların yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde Moğol akınlarıyla sarsılan Türk devletleri Anadolu'da hakimiyeti Moğol valilerine devretmek zorunda kalmıştır. Bu siyasi değişiklik beraberinde birçok gelişmeyi ortaya çıkarmış, Anadolu'da Moğol

istilâsı çağı ve Türk beylerinin kendi aralarında mücadeleleri bu seyahatnamede detaylarıyla yer bulmaktadır. (İbn Battûtâ, 2004, s. 21)

1394 yılında Timuruların elinden kaçarak Kadı Burhaneddin'e sığınan Aziz b. Erdeşir-i Esterâbadî, *Bezm u Rezm* adlı eserini kaleme almıştır. 1398 yılında eserini tamamlayan Esterâbadî, Kadı Burhaneddin'in şahsiyeti ve faaliyetleri, Eretnalıların ortadan kalkması, Sivas ve çevresine hâkim olan Kadı Burhaneddin'in Osmanlı Devleti, Erzincan Emirliği ve Canik Beylikleri ile ilişkileri, Şarki Karahisar hâkimi Kılıç Arslan'ın Trabzon Rum Devleti ile ilişkileri, Moğollardan sonra Anadolu tarihi ve 14. yüzyılda Karadeniz'in siyasi ve sosyal yapısı hakkında önemli bilgiler vermektedir. *Bezm u Rezm* adlı 1928 yılında Fuad Köprülü tarafından tıpkı basımı yapılmış ve 1990 yılında Mürsel Öztürk tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. (Estarabadi, 1990, ss. 323-327; Tellioglu, 2004, ss. XII-XXX)

Diğer Kaynaklar

Yahudi bir tarihçi olan Gregory Abu'l Farac (Bar Hebraeus), yirmi iki yıl İlhanlı hükümdarı Hülagu'nun yanında kalmış 1292 yılına kadar ulaşan bir kronik kaleme almıştır. 12. yüzyılın sonuna kadar çoğunlukla İslam kaynaklarına da başvurduğu eserini 1297 yılında bitirmiştir. Abu'l Farac, eserinde Süryani, Arap ve Fars kaynaklarından yararlanmasından dolayı kısmen İslam yazarlarına benzetilmektedir. Yazarın naklettiği bilgiler çoğunlukla Türklerin Anadolu'daki ilk faaliyetleri hakkındadır. (Abu'l-Farac, 1999, ss. 301-302)

Ordu ve çevresinin 15. yüzyıl başındaki siyasi ve sosyal yapısı hakkındaki bilgi veren Ruj Gonzales de Clavijo'nun seyahatnamesi özel bir öneme sahiptir. Clavijo, İspanya Kralı tarafından Timur'a elçi olarak gönderilmiştir. Bu yolculuk esnasında kaydettiği notlarından öğrenildiği kadarıyla 15. yüzyılın başlarında Ordu kıyılarında Bizanslılar, Türkler, Ceneviz ve Venediklilerin birbirleriyle ilişkileri ve tarafların kendi aralarında mücadeleleri ile ilgili kıymetli bilgiler içermektedir. Clavijo'nun ilgisini çeken olayları detaylı anlattığı gibi dikkatini çekmeyen konularda yüzeysel ifade etmiştir. Clavijo'nun eserini Orta Karadeniz ve Ordu tarihi için özel kılan husus ise 15. yüzyılın başlarında Trabzon Rum Devleti'nin çevresindeki Türkler hakkında bilgilerin yalnızca seyahatnamesinde bulunmasıdır. (Clavijo, 2008, ss. 122-123)

Sonuç

Doğu Roma hâkimiyeti altında geçen dönemde Anadolu'daki Türkler hakkındaki bilgiler son derece sınırlı olduğu gibi Ordu havalisindeki Türkler hakkında bilgi yok ölçüsündedir. Orta Çağ'da Ordu ve çevresi hakkında bilgi veren kaynakların Türklerden bahsetmesi Selçukluların bölgeye geldiği yıllara rastlanmaktadır. Selçuklular, Anadolu'ya ulaşmasıyla bölgedeki Gürcü ve Ermeni kaynakları Türkler hakkında bilgiler vermeye başlamaktadır. Türklerin Anadolu'da ve Orta Karadeniz'de fütuhata devam ettirdiği dönemde, Arap ve Bizans kaynaklarının da Türklerle ilgili detaylı bilgiler verdikleri görülmektedir. Selçukluların Anadolu'yu fethi ve Türk beyliklerinin kurulmasıyla, Ordu ve çevresi hakkında kaynaklara önemli bilgiler kaydedilmiştir. Türklerin 13. Yüzyıldan itibaren Orta Karadeniz vadilerine ve sahillerine ulaşması, Türklerin Trabzon Rum Devleti'yle mücadelesi ve Türklerin kurduğu beylikler ile Ordu havalisi ile daha detaylı bilgiler bulmak mümkündür. Yine Moğol istilası zamanı ve sonrasında tutulan tarihi kayıtlara bakıldığında Ordu ve çevresindeki gelişen siyasi olaylar ve Canik havalisinde ilerleyen Türkler ile Trabzon Rum Devleti'nin Ordu havalisindeki mücadeleleriyle ilgili kayıtlarla, Orta Çağ'ın son yıllarına kadar Ordu ve çevresindeki Türkler hakkında bilgiye ulaşılabilmektedir.

Kaynaklar

- Aknerli Grigor. (2012). *Moğol Tarihi*, (H. D. Andreasyan, Çev.). Yeditepe Yayınevi.
Anna Kommena. (1996). *Alexiad*, (B. Umar, Nşr.). İnkılap Kitapevi.
Anonim *Selçukname*. (2014). (H. İ. Gök & F. Coşguner, Ter.). Atıf Yayınları.
Aziz B. Erdeşir-i Estarabadi. (1990) *Bezm u Rezm*, (M. Öztürk, Çev.). Kültür Bakanlığı Yayınları.
Brosset, M. F. (2003). *Gürcistan Tarihi*, (N.A. Andreasyan, Çev.), (E. Merçil, Haz.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Gregory Abu'l-Farac (Bar Hebraeus). (1999). *Abu'l-Farac Tarihi*, II, (E. A. W. Budge & Ö. R. Doğrul, Çev.). Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İbn Bîbî. (2007). *Selçuknâme*, (M. H. Yınanç, Çev.). Kitapevi Yayınları.
- İbn-i Batûtâ Ebû Abdullah Muhammed Tancî. (2004). *İbn-i Batûtâ Seyahatnâmesi*, I, (A. S. Aykut, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- İbnü'l Esir. (1987). *El Kamil Fi't-Tarih Tercümesi*, (A. Ağırakca & A. Özeydin, Çev.). Bahar Yayınları.
- Keçiş, M. (2013). *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler 1204-1404*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kerîmüddin Mahmud Aksarayî. (2000). *Müsâmeret ül-Ahbâr*, (M. Öztürk, Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mihail Psellos'un *Khronographia'sı*. (1992). (I. Demirkent, Haz.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mikhael Attaleiates. (2008). *Tarih*, (B. Umar, Çev.). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Müverih Vardan. (2017). *Türk Fetihleri Tarihi*, Post Yayinevi.
- Niketas Khoniates'in *Historiası (1195-1206)*. (2004). (I. Demirkent, Haz.). Dünya Yayıncılık.
- Ruj Gonzales de Claviyo. (2008). *Timur'un Hayatı, Kadiz'den Semerkand'a Seyahatler*, (Z. Ertan, Çev.). Pozitif Yayınları.
- Stephannos Orbelian. (1864-1866). *Histoire de la Siunie I-II*, (M.-F. Brosset, Nşr.). Académie impériale des sciences.
- Tellioğlu, İ. (2004). *Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz Bölgesinde Türkler*, Serander Yayınları.
- Turan, O. (2008). *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat.
- Two Works on Trebizond/Michael Panaretos, Bessarion*. (2019). (S. Kennedy, Çev.), Cambridge Massachussetts.
- Urfalı Mateos Vekayi-Namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*. (2000). (H. D. Andreasyan, Nşr.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Kimliği / Article Id: HS-2025-03

Leyla AKSU KILIÇ
(Sorumlu Yazar / Corresponding Author)

leyla.aksu@usak.edu.tr

Uşak Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri
Fakültesi, Tarih Bölümü, Uşak, Türkiye
Department of History, Faculty of Humanities and Social
Sciences, Uşak University, Uşak, Türkiye

18. Yüzyıl Osmanlı İstanbul'unda Bir Yağlıkçı Esnafının Ardında Bıraktıkları*

Traces Left Behind by a Yağlıkçı Merchant in 18th Century Ottoman Istanbul**

Öz | Osmanlı sosyo-ekonomik tarihi çalışmalarında, ölen kişilerin miras kayıtlarını ihtiva eden muhalefât (kassam/tereke) defterleri önemli bir kaynaklık teşkil etmektedir. Bu kayıtlar yalnızca kişilerin şahsî varlıklarını değil, aynı zamanda yaşadıkları dönemin sosyal, kültürel ve gündelik hayatına dair de önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Buna göre muhalefât defterlerinden hareketle, ölen kişilerin medeni halleri, aile yapıları, ikamet ettikleri konutları, evlerinde kullandıkları eşyaları, giyim-kuşam unsurları, mutfak araç ve gereçleri ile birlikte ev ve dükkân gibi menkul ve gayrimenkul malların dökümüne ulaşmak mümkündür. Bu türden veriler sayesinde, belirli bir dönemde ve mekânda toplumun farklı zümrelerine mensup kişilerin hayatları, zenginlik seviyeleri, giyim-kuşam unsurları ile eşyalarının niteliği ve servetlerinin-miraslarının nasıl taksim edildiğine dair değerlendirmeler yapılabilmektedir. Aynı zamanda bu eşyaların nerede ve neden imal edildikleri, kıyafetlerinde kullanılan kumaşların cinsi ile bunları süsleyen aksesuarların nitelikleri gibi kişilerin hayatlarını oluşturan maddî kültür unsurlarına ve detaylarına ulaşılabilir. Böylece dönemin maddî kültür unsurlarına dair sonuçlar ortaya koymak mümkün hale gelmektedir.

Bu çalışmada, 18. yüzyıl sonlarına doğru İstanbul'un Kâtib Muslihiddin mahallesinde sakin iken 18 Kasım 1779 tarihinde vefat etmiş olan yağlıkçı esnafından Hacı Davud'un muhalefât kaydı ele alınmaktadır. Hacı Davud'un evi, dükkânları ve şahsî eşyaları üzerinden bir esnafın gündelik yaşamı ile birlikte hem kendisinin kullandığı hem de bir esnaf olarak dükkânında sattığı malları çerçevesinde toplumun tüketim tercihleri değerlendirilirken, aynı zamanda Osmanlı İstanbul'unda şehirli, orta sınıfa mensup bir zümrenin farklı mekânlarına girilerek bir esnafın gündelik hayatına dair çok katmanlı bir portre çizilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler | Osmanlı, 18. Yüzyıl, Muhalefât Defteri, Yağlıkçı, Maddî Kültür

Abstract | In studies on the socio-economic history of the Ottoman Empire, muhalefât (inheritance) registers, which record the estates of deceased individuals, constitute an important primary source. These records not only reflect the personal assets of individuals but also offer significant insights into the social, cultural, and daily life of the period in which they lived. Based on these muhalefât registers, it is possible to access detailed information about the deceased persons' marital status, family structure, residences, household furnishings, clothing items, kitchenware, and inventories of movable and immovable properties such as houses and shops. Such data enable researchers to assess the lives of individuals from different social strata within a specific time and place, including their level of wealth, clothing preferences, the quality and types of their possessions, and the distribution of their estates. Moreover, they provide valuable information about material culture, such as where and why certain items were produced, the types of fabrics used in clothing, and the nature of the accessories that adorned them.

This study focuses on the muhalefât record of Hacı Davud, a merchant of yağlıkçı, who resided in the Kâtib Muslihiddin neighborhood of Istanbul and passed away on November 18, 1779. Through an examination of his home, shops, and personal belongings, this paper aims to construct a multi-layered portrait of the daily life of an artisan. While evaluating the consumption preferences of society based on both the goods he used and those he sold in his shop, it also attempts to explore the everyday life of an urban middle-class figure by entering into the various spaces occupied by such individuals in late 18th century Ottoman Istanbul.

Keywords | Ottoman, 18th Century, Muhalefât Registers, Yağlıkçı, Material Culture

* Bu çalışma, 6-8 Kasım 2018'de Hacettepe Üniversitesi'nde sunulan "Üç Hayat-Üç Ölüm ve Geride Bıraktıkları" başlıklı bildiride kullanılan Hacı Davud'a ait muhalefât kaydının genişletilmiş ve bağımsız halidir.

** This study is an expanded and independent version of the probate record of Hacı Davud, which was originally presented in the paper titled "Three Lives-Three Deaths and What They Left Behind" at the Cultural Memory 2018 Symposium organized by the Center for Historical and Cultural Heritage Research at Hacettepe University on November 6-8, 2018.

Etik Kurul Onayı | Ethics Committee Approval

Bu çalışma yalnızca tarihsel doküman analizine dayandığı için etik kurul izni gerekmemektedir.
This study is based solely on historical document analysis and does not require ethics approval.

Hakem Değerlendirmesi | Peer-review

Dış bağımsız ve çift kör
Externally and double-blind peer-reviewed

Çıkar Çatışması | Conflict of Interest

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.
The author has no conflicts of interest to declare.

Finansal Destek | Funding

Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.
The author declared that this study has received no financial support.

Bu makale, intihal tespiti amacıyla iThenticate yazılımı ile taranmıştır.

This article has been screened for plagiarism using iThenticate software.

Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC 4.0) kapsamında lisanslanmıştır.

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0).

Atf

Aksu Kılıç, L. (2025). 18. Yüzyıl Osmanlı İstanbul'unda Bir Yağlıkçı Esnafının Ardında Bıraktıkları. *Histosophia*, 1, 15-27.

Citation

Aksu Kılıç, L. (2025). Traces Left Behind by a Yağlıkçı Merchant in 18th Century Ottoman Istanbul. *Histosophia*, 1, 15-27.

Giriş

Bu çalışmada, bir muhalefât kaydı temel alınarak “18. yüzyıl İstanbul’unda bir esnafın ‘muhalefât kaydı ışığında Osmanlı toplumunun maddî kültürüne dair hangi unsurlar gün yüzüne çıkar?’” sorusunun cevabı aranmıştır. Muhalefât kayıtları, kişilerin hem kendi hayatları hem de yaşadıkları döneme dair önemli bilgiler ihtiva ettiği gibi dönemin sosyal-ekonomik-kültürel ve gündelik hayatı ile ilgili de birçok veri içermektedir. Bu veriler sayesinde kişilerin medeni halleri, aile yapıları ve hayatlarını geçirdikleri evleri, evlerinde kullandıkları giyim-kuşam ve ev eşyaları, mutfak araç ve gereçleri, bağ, bahçe, bina ve dükkân gibi menkul ve gayrimenkulleri ile ticari mallarının bir dökümü yapılabildiği yukarıda ifade edilmişti. Kayıtların muhtevasına göre ev araç ve gereçlerinin nerede ve neden imal edildikleri, kişilerin kıyafetlerinde kullanılan kumaşlar ile bunları süsleyen aksesuarın nitelikleri ve yine bunların nerede ve neden üretildikleri vb. gibi kişilerin hayatlarını oluşturan maddî kültür unsurları olan eşyaların detaylarına ulaşmak mümkündür. Böylece belirli bir dönemde ve bölgede toplumun farklı zümrelerine ait kişilerin hayatları, zenginlik seviyeleri, giyim-kuşam ve ev eşyalarının niteliği ve servetlerinin-miraslarının nasıl taksim edileceği hususunda bilgi sahibi olunabilmektedir. Ayrıca muhalefâtlar aracılığıyla ulaşılan bu bilgiler toplumun maddî kültür unsurlarını ortaya koymasından dolayı ayrı bir öneme sahiptir.

Çalışmada yukarıda ifade edildiği üzere bir muhalefât kaydı çerçevesinde Osmanlı İstanbul’unda itibar sahibi görece zengin olarak sınıflandırılabilir bir esnaf olan Kâtip Muslihiddin mahallesinde sakin iken vefat eden Yağlıkçı esnafından Hacı Davud’un (18 Kasım 1779) ardında bıraktıklarından (Ek 1 – 2) hareketle “Onun hakkında neler biliyoruz? cevabı aranmıştır. Aslında bu soru bir başka soruyu da doğurmaktadır. Bu da “muhalefât kayıtlarının, kişilerin mal ve mülklerini ya da eşyalarının ne kadarını yansıttığı” üzerinedir. Bu çerçevede, Fekete’nin tereke defterlerinin, ilk bakışta kuru ve ruhsuz birer eşya envanteri gibi görünmekle birlikte, Türk maddî kültürünün tanınması açısından çok kıymetli kaynaklar olduğu değerlendirilmesi dikkat çekicidir (Lajos, 1979, ss. 459-460). Esasen muhalefâtların kişilerin mal, mülk ve eşyalarının ne kadarını yansıttığı sorusunun cevabı her ne olursa olsun, bu kayıtların, bugünün insanı için 18. yüzyıl Osmanlı başkentindeki bir esnafın hayatına ışık tuttuğu da bir gerçektir.

Kâtip Muslihiddin Mahallesi’nden Yağlıkçı Hacı Davud Kimdir?

Bir yana eğdir fesin ey nevcivan
Halka halka kâkülün olsun ayan
Eğmiş fesini turesin olsun ten açmış
Sandım ben ise bağçede top fesleğen açmış
(Koçu, 1967, s. 114)

Osmanlı döneminde, eski İstanbul sokaklarındaki bir delikanlının idealize edildiği bu dizelerdeki betimleme sadece bir delikanlının zevkini değil aynı zamanda dönemin şehirli zevkini de yansıtmaktadır. Eski İstanbulluların beğeni ve zevkinin oluşumunda bir sosyal sınıf olarak İstanbul’un şehirli esnaf zümresinin rolü mühimdir. 18. yüzyıl İstanbul’unda tüccar ve esnaflar genellikle tek bir mal üzerine anılmış olup aynı ürünü satanlar belirli hanlarda ve çarşılarda toplanmışlardır. Bal Kapanı, Un Kapanı veya Kürkçü Hanı, Peştemalcı Hanı gibi. Bunların dışında, İstanbul’daki esnaflar, genellikle çeşitli sokaklarda sağlı sollu sıralanan dükkânlarda satışlarını yaparlardı (Abdülaziz Bey, 2023, s. 172) ki bu esnaflardan biri de yağlıkçılardır. Çok yaygın olarak bilinmemekle birlikte dikkat çekici bir yere sahip olan yağlıkçılık mesleği, bu çalışmada ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Yağlıkçı; iç çamaşırı, gelin ve yatak takımı satan esnafa verilen isimdir. Esasen mendil türünden yağlık da sattıkları için onlara bu ad verilmiştir. Dönemin anlatılarına göre, Bursa’nın hamam takımları, uçkur ve buna benzer çamaşıra ait eşya dışında, kiralanmak için verilen gelin giysileri, teller, duvaklar, sorguçlu elmas taçlar da bu yağlıkçı dükkânlarından temin edilmektedir. Trabzon’da dokunan gömleklik Trabzon bezleri, Kastamonu’da dokunan keten dokumaları, ipek kenarlı Şile bezleri gibi orijinal ürünler toplayarak don ve gömlek diktirdikleri

anlaşılan bu ticaret erbabı yalnızca kumaş ve giysi satmakla kalmayıp dönemin giyim-kuşam kültürüne yön veren hatırı sayılır servet sahibi kişilerdir (Musâhipzâde Celâl, 1946; Zorkul, 2013, s. 463).

Muhallefât kaydındaki sınırlı bilgilerden hareketle, yağlıkçı esnafına mensup olan Hacı Davud’un İstanbul’un Kâtip Muslihiddin mahallesinde sakin olduğu anlaşılmaktadır. Bu mahalle, 1600 tarihli İstanbul mahalleleri listesinde Ali Paşa Camii nahiyesine bağlı 24 mahalleden biri olarak kayıtlıdır (Canatar, 2015, s. 238). Bu kayıttan hareketle mahallenin adını Kâtip Muslihiddin Camii’den aldığı görülmektedir. Kâtip Muslihiddin’in, Fatih Sultan Mehmed devrinde sarayda yazıcılık yaptığı ve Fatih Camii’nin inşasından arta kalan malzemelerle bu camiyi yaptırdığı anlatılmaktadır (istanbuldakicamiler.com/Katip-muslihiddin-camii-yazıcı-fatih/Erişim tarihi: 03.01.2020). Mahalle, aynı isimle 3 Temmuz 1845 tarihli, Mühendishane-i Berrî-i Hümâyün öğrencileri tarafından hazırlanan şehir haritasında da yer almaktadır (Yılmaz, 2015, s. 570). Bugün ise mahallenin ismi İstanbul’un Fatih semtinde yalnızca bir sokak ve cami adında yaşamaktadır. 2008 yılında yapılan idari düzenleme ile Fatih ilçesindeki mahalle sayısı 69’dan 24’e düşürülmüştür. Buna göre Kâtip Muslihiddin Mahallesi, Tevkiicafer, Hızırçavuş ve Tahtaminare mahalleleri ile birleştirilerek Balat Mahallesi adı altında yapılandırılmıştır (www.fatih.gov.tr/mahallelerimiz/Erişim tarihi: 03.01.2020)

Hacı Davud’un muhallefâtı 9 Zilkade sene 1093-18 Kasım 1779 tarihinde Başbaki Kulu Ağa ve Cizye Başbaki Kulu Ağa Kulları tarafından tanzim edilmiştir. Hacı Davud’un muhallefâtının Başbaki Kulu Ağa ve Cizye Başbaki Kulu Ağa Kulları tarafından düşülmesi dikkat çekicidir. Osmanlı’da, Başbaki Kulu Ağa, vefat eden bazı zengin şahısların geride bıraktıkları malların tespiti ve gizlenen malların ortaya çıkarılması noktasında görevlendirilmekteydi. Başbaki kulundan başka doğrudan defterdarlığa bağlı bir de cizye veya haraç başbaki kulu vardır. Hakkındaki kayıtlar 17. yüzyılın ilk yarısına kadar inen cizye veya haraç başbaki kulu, cizye dolayısıyla hazineye borcu olanlarla iltizama verilen cizye gelirlerini toplayan mültezimlerden taahhüdünü yerine getirmemiş veya borcunu vermemiş olanların takibini yapmıştır. Birbirinden ayrı iki memuriyet gibi görünmekle birlikte bazı hallerde cizye başbaki kulu, başbaki kuluna vekil olarak da tayin edilmiştir. Bu bilgiden hareketle, bir esnaf olan Hacı Davud’un zenginliğinden dolayı geride bıraktığı malların tespiti açısından ya da gizlenen mallarının olması ihtimaline karşın onun muhallefâtının tespiti için Başbaki Kulu ve Cizye Başbaki Kulu Ağa tarafından yapıldığı düşünülmektedir (Emecen, 1992, ss. 126-127). Bu bilgilere göre, Hacı Davud’un terekesinin söz konusu iki memur tarafından düzenlenmiş olması, onun hatırı sayılır bir servete sahip olduğunu ve belki de bazı mal varlıklarının gizlenmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Hacı Davud’un Muhallefâtındaki Mekânsal Dağılımlar

Hacı Davud’un muhallefâtında dört farklı mekâna ait mal ve eşya kaydı tutulmuştur. Bunlardan ilki, kendisine ait olan meskeni yani evidir. İkinci kayıt ise “Gulâmı Molla Hüseyin halilesinin odası” olarak geçmektedir. Buna göre Hacı Davud’un bir konakta ikamet ettiğini ve konak içerisinde bulunan bu odada Gulâmı Molla Hüseyin halilesi/eşi olarak tanımlanan bir kadının yaşamakta olduğunu ve dolayısıyla bu odaya ait eşyaların da terekeye dâhil edildiğini göstermektedir. Bu tür bir yapı, Osmanlı dönemi şehir konutlarında rastlanan çok haneli bir konak düzenine işaret etmektedir. Muhallefât kaydında yer alan diğer iki mekân ise, Hacı Davud’a ait İstanbul Hanı içindeki dükkânı ile diğer iki dükkândır. Bu mekânların tereke kayıtlarında ayrı ayrı belirtilmiş olmasından hareketle, Hacı Davud’un yalnızca bir perakendeci olmadığı, İstanbul’daki bir çarşı içinde ekonomik faaliyette bulunan aktif bir esnaf olduğu sonucuna varılabilir.

Mekân 1: Hacı Davud’un muhallefâtına göre evinde yer alan **giyim ve kuşam eşyaları**, onun kişisel tarzı ve maddî varlıklarına dair sınırlı olmakla birlikte bir tasavvur sunmaktadır. Terekesindeki kayıtlardan hareketle, Hacı Davud’un kendi evinde bulunan kıyafetlerinin sayıca az ve görece sade oluşu, onu dönemin diğer zengin kişilerinden ayıran farklı bir yön olarak dikkat çekmektedir. Öte taraftan, gulâmı Molla Hüseyin ve halilesinin aynı konak içerisinde yaşadığına dair kayıtlar, Hacı Davud’un maddî imkânları yüksek zengin bir esnaf profiline sahip olduğunu gösterirken; bu durum terekesinde sınırlı sayıdaki giyim-kuşam eşyaları bulunması arasında bir zıtlık oluşturmaktadır.

Hacı Davud'un terekesinde özellikle yelekler (3 adet) ve herhangi bir serpuş altına giyilen ve başın terini emerek serpuşun kirlenmesini önceleyen/geciktiren ince bezden yapılmış hafif baş kabı olan (Koçu, 1967, s. 220) kavuklar (3 adet) ön plana çıkmaktadır. Bu iki giyim-kuşam unsuru, Osmanlı dönemi erkek giyiminin temelini oluşturan parçalardandır. Diğer taraftan, sim sırma kuşak (1 adet) gibi gösterişli ama az sayıda bulunan giyim unsurunun varlığı onun döneminin zarafet anlayışından bütünüyle uzak olmadığını da göstermektedir. Muhallefâtında geçen diğer giyim-kuşam unsurları ise şunlardır: Bir yün kumaş olan çukadan (Parlatır, 2006, s. 305) biniş (5 adet), delür? (muhtemelen bir kumaş türü 3 adet); beyaz delür? ve cilbab (13 parça); çuka kaplı gez (kumaş türü-1 çift); köhne sof (2 parça); sade (kumaş türü); gömlek, Hümayun topu ve Keşmir keçisi yününden dokunmuş ince ve makbul bir yünlü kumaşın adı olan (Koçu, 1967, ss. 214-215) şali Haleb germsûd (1 adet); çuka hassa şali, çuka şalvar, kemersiz köhne şal/fes, çuka felluce (yer) biniş, beyaz kuşak ve önü açık ve üstüne kuşak bağlanan bir libas olan (Parlatır, 2006, s. 358) çuka dolama (1'er adet).

Hacı Davud'un bu kıyafet çeşitliliği, niceliksel olarak sınırlı olmakla birlikte dönemin şehirli bir esnaf profiline özgü bir giyim anlayışını da yansıtmaktadır. Özellikle "delür", "çuka", "germsûd" ve "sof" gibi kumaş türleri ile ipek tel üzerine altın, gümüş, bakır kılıptan yapılan sarma (Parlatır, 2006, s. 1507) olan "sırma kuşak" gibi unsurlar, Hacı Davud'un giyim ve kuşamında kalite ve gösterişi sınırlı bir ölçüde bir araya getirdiğini göstermekte, onun zengin bir esnaf statüsünü doğrudan sergilemek yerine esnaf-şehirli kimliğini sade bir tarz ile biçimlendirdiğini düşündürmektedir.

Hacı Davud'un muhallefâtında yer alan **ev döşeme ve yatak takımı eşyaları**, az sayıda, sade ama bir iç mekânı düzenlemeye yetecek kadardır. Bu eşyaların tür ve adetleri dikkate alındığında, onun giyim ve kuşam eşyalarında olduğu gibi gösterişten uzak bir yaşam tarzını benimsediğini göstermektedir. Özellikle yastık, minder ve şilte gibi oturma ve yatma unsurlarının çok sayıda yer alması, Osmanlı ev hayatının mahfuz ve çok odalı iç mekânlarının döşemesine uygun bir ev düzenini işaret etmektedir.

Terekede kaydedilen eşyalardan özellikle "beledî" olarak nitelendirilen o beldenin yerli üretimine yönelik olduğu düşünülen 26 adet yasdık vardır. Bunun yanı sıra 2 baş yasdığı, 4 adet kadife yasdık ve 2 yüz yasdığı işlevsel özellikleri ile beraber görece estetik unsurlara da sahip bir döşeme zevkine sahip olduğunu tahayyül ettirmektedir. Hacı Davud'un minder çeşitliliği de dikkat çekicidir: klasik minderlerden 11 adet, Selanik üretimi minderlerden 1 adet ve çuka kumaşından yapılmış 2 minder muhtemelen evinin oturma alanlarında kullanılmaktadır. Ayrıca "yün döşek veya ot minder üzerine yapılan pamukla dolmuş hafif ve yumuşak döşeme" (Parlatır, 2006, s. 1581) olan 2 adet şilte, 1 döşek, 2 adet şilte pusidesi (örtü), 3 adet şilte yorgan, 12 adet yorgan, 3 adet câme-şûy (çamaşır), (Parlatır, 2006, s. 231) yorgan ve 2 adet hasen (güzel) yorgan (5) kaydedilmiştir. Bu yorganların hem çeşitliği hem de sayıca çok olması, onların kullanım çeşitliliğinin yanı sıra misafir ağırlama gibi sosyal ilişkileri hakkında da fikir vermektedir.

Zemin döşemesine ait eşyalar arasında 2 adet kaliçe (küçük halı, seccade) ve 3 adet kilim bulunmaktadır. Ayrıca 4 adet kapu perdesi, 5 çarşaf ve çeşitli havluların varlığı (siyah peştamal, sade havlu ve "adi" olarak kaydedilmiş 3 parça) muhtemelen Hacı Davud'un evinin temizlik alışkanlıkları ile gündelik yaşam unsurlarına dikkat çekmektedir. Aydınlatma eşyası olarak "bakır ve kalaydan oluşan sarı maden" (Parlatır, 2006, s. 1336) olan 2 pirinç şamdan ve her tarafı camla kaplı mum veya lamba mahfazası olan (Parlatır, 2006, s. 449) 1 nühas (bakır) fener, ev içindeki sınırlı sayıdaki ışık düzeni hakkında izler taşımaktadır. Bu ev döşeme ve yatak takımları, Hacı Davud'un oturduğu konutunun gösterişli olmasa da döneminin şehirli esnaf sınıfına mensup bir kişi olarak belli oranda bir düzen barındırdığını ve yaşadığı mekânın kullanışlı bir şekilde döşendiğini düşündürmektedir. Aynı zamanda ev döşeme ve yatak takımlarının belli oranlarda yerli üretimi olduğuna dair fikirler vermektedir.

Hacı Davud'un muhallefâtında kayıtlı olan **mutfak araç ve gereçleri**, 18. yüzyılda bir İstanbul esnafı için beklenenin altında kalmaktadır. Birden fazla dükkânı bulunan bir esnafın evinde mutfak araç ve gereçlerinin bu kadar sınırlı sayıda olması, giyim-kuşam unsurlarında da dikkat çekildiği üzere Hacı Davud'un statüsü ile bir tezatlık oluşturmaktadır. Bu durum, ya tüm eşyalarının kayda geçirilmemiş olduğunu ya da evinin diğer alanlarında olduğu gibi mutfağında da sade bir hayat

sürdürdüğünü düşündürmektedir.

Kayıtlara göre Hacı Davud’un evinde yer alan mutfak araç-gereçleri arasında 1 adet sefer tası ve 1 nühas (bakır) matara bulunmaktadır. Ayrıca 1 adet kapaklı sahan, 2 tencere ve toplam 5 sahanı vardır. Ocak ve ısıtma olarak değerlendirilebilecek 1 adet nühas mangal ve muhtemelen mangal aksesuarı olan 1 adet pirinç tartuka, 2 maşa ve “metal (bakır) veya topraktan yapılan küçük su kabı” (Parlatır, 2006, s. 1019) olan 2 adet maşaba yer almaktadır. Yeme ve içme gereçleri açısından 3 fağfur (çini) kâse, 2 tabak, 2 kahve ibriği, 3 güğüm, üstüne yemekler ve yemek takımları konan ve yemek yenen büyük yuvarlak tepsi anlamına gelen (Parlatır, 2006, s. 1514) 3 sini ve bakırdan yapılmış kulplu kap olan 1 bakraç (Parlatır, 2006, s. 151) bulunmaktadır. Ayrıca ibrikdest? ile peşkir (1’er adet) de kayıtlıdır. Bu mutfak eşyaları arasında, dönemin seçkin bir tüketim ürünü olan fağfur kâseler dikkat çekicidir. Çin’de porselenden yapılan tabak ve vazo gibi kap kaçak ürünleri olan fağfur (Parlatır, 2006, s. 443), üst düzey insanların evinde görülmesinin yanı sıra Hacı Davud gibi esnaf sınıfından birinin de evinde yer almaktadır. Hacı Davud’un evindeki diğer eşyalar ile birlikte değerlendirildiğinde, mutfak malzemelerinin de gösteriştan uzak olarak temel ihtiyaçlarını karşılayan unsurlardan oluştuğunu göstermektedir.

Hacı Davud’un muhaleffâtında yer alan **muhtelif eşyalar** da gündelik yaşamına dair izler taşımaktadır. Bu eşyalar arasında ilk etapta çalar saat dikkati çekmektedir. 18. yüzyıldaki Osmanlı evlerinde nadiren rastlanan bu tür mekanik saatlerin, onun dükkânları ve günlük işleriyle yakından ilgili bir esnaf olarak zamanı yönetme ile ilgili duyarlılığı olan bir kişi olduğunu düşündürmektedir. Terekesinde kayıtlı tek hançer, bir esnaf olan Hacı Davud’u çok sayıda hançeri olduğu tahmin edilen devlet ricali olan kimselerden ayırmaktadır. Bunların yanı sıra dinî vecibeleri ile ilişkili olarak değerlendirebileceğimiz kaliçe seccade (2 adet) ve seccade (3 adet) de terekesinde kayıtlıdır. Bu unsurlar, Hacı Davud’un gündelik yaşamı içinde manevi dünyasına yönelik izler taşımaktadır. Yine kayıtlarda geçen 4 cilt risale, okuryazar oluşu ile birlikte yine manevi dünyasına dair unsurlar olarak düşünülebilir. Ayrıca 10 adet sim tarak, 3 hamak ve 3 nacak gibi gündelik yaşam unsurları da kayıt altına alınmıştır. Bu muhtelif eşyalar, ticaretle meşgul olan Hacı Davud’un sadece maddî dünyaya değil aynı zamanda dini vecibelerini de önemseyen ve zamana karşı duyarlı bir insan profili çizdiğini göstermektedir.

Mekân 2: Hacı Davud’un muhaleffâtında, gulâmı Molla Hüseyin’in halilesine ait bazı eşyaların da kaydedildiği görülmektedir. Buna göre, yukarıda da ifade edildiği üzere Hacı Davud’un muhtemelen konak türü bir evde yaşadığı ve bu evde gulâmı ile onun ailesine de yer verdiği düşünülmektedir. Gulâmı Molla Hüseyin’in eşine ait olarak tespit edilen bu eşyalar bir evin temel donanımını karşılayacak nitelikte görülmektedir. **Giyim ve kuşam eşyaları** arasında Bosna/Manisa işi 4 adet yağmurluk ile 3 adet yelek yer almaktadır. Bu parçalar, gulâmın eşinin dış giyim unsurları olarak değerlendirilmektedir. **Ev döşeme, yatak takımları/eşyaları** bakımından ise kadife yasdık (12 adet); yüz yasdığı (2 adet); Sakız işi yasdık (12 adet); çuka mak’ad (3 adet); minder (9 adet); şilte (3 adet); yorgan (3 adet); bir çeşit örtü olan (Parlatır, 2006, s. 1374) puşide (3 adet); Selanik keçesi, kaliçe, kapu perdesi, ayna, beledî döşek ve sade meşin 1’er adet kayıtlıdır. Bu eşyalar, ev içi alanın döşemesinde (Sakız ve Selanik gibi farklı bölgelerde üretilmiş), bir kadın olarak kendi yaşadığı alana yönelik tercihlerini göstermesi dikkat çekicidir.

Mekân 3: Yağlıkçı esnafından Hacı Davud’un muhaleffâtındaki bir diğer kayıt “*müteveffa-yı merkumun çarşıda İstanbul Ağası hanı derununda gediğine mutasarrıf olduğu odası derununda mevcud bulunan*” eşyalar ifadesiyle kayda geçmiştir. Bu odadaki eşyaların satış amaçlı mı yoksa şahsî kullanımı için mi muhafaza edildiği net değildir. Ancak terekede kayıtlı eşya türü ve sayısı dikkate alındığında, bu odanın satıştan ziyade kullanıma yönelik bir yer olduğu izlenimi uyanmaktadır. Özellikle 1 çift minderçe iskemle, yasdık, döşek, şilte, 3 minder, 3 tencere, 1 leğen, 1 sini ve güğüm gibi gündelik kullanıma yönelik eşyaların varlığı bu yorumu desteklemektedir. Bu sebeple, İstanbul Ağası Hanı’ndaki bu odanın, Hacı Davud tarafından geçiş konaklama, dinlenme veya herhangi bir sebeple İstanbul’da bulunanlar için kiraya verdiği bir yer olduğunu düşündürmektedir. Bu doğrultuda han odasından çıkan **ev döşeme, yatak takımları/eşyaları** da sade ama odanın kullanımı açısından işlevsel niteliktedir. Bir çift minderçe iskemle, 5’i beledî olan 6 adet yasdık, 3 adet yorgan, 1 adet

şilte ve döşek bu odanın daha ziyade geçici bir konaklama veya istirahat alanı olarak temel eşyaları barındırdığını göstermektedir. Ayrıca 3 adet kaliçe minder ile birlikte madenî bir şamdan ve fenerin varlığı da kullanımına uygun şekilde düzenlendiğini düşündürmektedir. Bu odadaki **mutfak araç ve gereçleri** ise küçük çaplı tüketim gereksinimlerini karşılayabilecek niteliktedir. Mâder? ocağı (1 adet), farklı boyutlardaki sahan ve “yayvan ve kenarları geniş bakır kap veya tepsi” (Parlatır, 2006, s. 968) olan lenger (12-17 adet); 2 adet lenger kepçe ve dikkat çekici bir sayıda kahve ibriği (90 adet) ile birlikte 3 adet tencere, 1 leğen, bir sini ile güğüm yer almaktadır. Ancak bu odada kayıtlı lenger ve ibrik sayılarının fazla oluşu, bunların ticari amaçla bulundurulmuş olabileceğine işaret etmektedir.

Mekân 4: Yağlıkçı esnafından Hacı Davud’un muhalefâtında yer alan son kayıt “*müteveffa-yı merkumun gediğine mutasarrıf olduğu iki kıt’a dükkânları derûnunda mevcut bulunan*” eşyalar başlığı altında listelenmiştir. Bu kayıt, Hacı Davud’un sahip olduğu iki kıt’a dükkânında bulunan malları kapsamaktadır ve buradaki eşya sayısı ile çeşitliliği, söz konusu malların doğrudan satış amacıyla bulundurulduğunu düşündürmektedir.

Giyim ve kuşam eşyaları bakımından değerlendirildiğinde, Hacı Davud’un dükkânı, 18. yüzyıl İstanbul’unda faaliyet gösteren bir yağlıkçı esnafının ticaretinin boyutunu göstermesi açısından önemlidir. Gömlekler başta olmak üzere (penbeçül gömlek, hamam gömlek, berber gömleği, şerbet gömleği, sırma gömlek ya da bez gömlek ve gömlek düğmesi vd.) farklı özelliklerde iç çamaşırları, donlar, yemeniler, uçkur ve keseler gibi çok sayıda ürün hem erkek hem de kadına hitap edecek niteliktedir. Bunların yanı sıra işleme baş yemenileri ve yemenilerin tezyininde kullanılan oylar da dikkate değerdir. Ayrıca, Flander (Felemenk işi) donlar, işleme baş yemenileri ve ipekten dokunmuş bir kumaş olan atlastan (Koçu, 1967, s. 17) bohçalar gibi ithal ya da ithal kumaştan yapıldığı düşünülen eşyalar dönemin ticaret ağına dair ipuçları vermektedir. Giyim-kuşam ürünleri içinde üstlük, ince kumaşlı uzun bir tür şalvar olan (Parlatır, 2006, s. 273) çakşır ve şali, atlas kesesi ile duhan ve akçe kesesi’ ön plana çıkmaktadır. Bu kategorideki eşyalar ve miktarları şu şekildedir:

Penbeçül gömlek (kumaş ismi çul) (16 adet); fener gömleği (2 adet); hamam gömlek (23 adet); berber gömleği (3 adet); bez gömlek (65 adet); şerbet gömleği (7 adet); sırma gömlek (2 adet); gömlek düğmesi (20 adet); penbeçül top (5 adet); Sakizî futa (6 adet); hamam futası (1 adet); Flander (Felemenk gibi) işleme don (6 adet); don (29 adet); işleme don (38 adet); bez don (10 adet); bez parça (2); satrancı? bez top (3); siyah erzav? (1); işleme baş yemenisi (179 adet); oya yemeni (204 adet); işleme çevre (22 adet); oya şeridi (4 adet); beyaz dülbend,? Flander işleme baş yemenisi (140 adet); işleme fes (13 adet); simli fes (1 adet); boyanmış, fırça ile renklendirilmiş bir iş olan (Parlatır, 2006, s.211) boyama (14 adet); işleme destmal (54 adet); sade destmal (10 adet); üstlük (45 adet); çakşır (23 adet); bir çeşit sarık olan (Parlatır, 2006, s.337) destar (2 adet); işleme ? destar puşidesi (21 adet); işleme şali ve sade atlas kesesi (14 adet); duhan kese (35 adet); akçe kesesi-incili (13 adet); kese şeridi (3 adet); dülbend işleme uçkur (68 adet); işleme uçkur (20 adet); uçkur (5 adet); atlas bohça (29); bohça (4 adet); şal bohçası (1 adet); ipekli-pamuklu eski bir kumaş adı (Parlatır, 2006:1457) olan sandal işleme destmal puşidesi (27 adet); bez işleme destar puşidesi (19 adet); işleme puşide-destar (20 adet); beyaz bez ve sandal işleme berber peşkeri çift (6 adet); futa (7 adet); peçe (1 adet); takke/nafe (13 adet); işleme çarşaf (42 adet); çarşaf (1 adet); dülbend parça (2 adet); çorab (20 çift); kılbadanlı çatkı (128 adet).

Hacı Davud’un dükkânındaki **ev döşeme ve yatak takımlarına** dair eşyalar özellikle işleme ve kumaş zenginliğiyle dikkat çekmektedir. Özellikle “dülbend işleme minder yastığı” (38 adet) ve “bez işleme yüz yastığı” (115 adet) ve “işleme atlas yüz yastığı” (53 adet) gibi ürünlerin çokluğu bu dükkânda büyük ölçüde tekstil ürünü olan döşeme eşyalarının satışının yapıldığına işaret etmektedir. Diğer tarafta “kilim” (1 adet), “minder” (2 adet) “Mardinî leğen-ibrik ve peşkir” (1 adet) gibi daha az sayıdaki eşya, dükkânın sadece satışa yönelik değil sınırlı da olsa dükkân içi kullanıma yönelik eşyalar barındırdığını da düşündürmektedir.

Hacı Davud’un dükkânındaki **mutfak araç ve gereçleri** ise 18. yüzyıl Osmanlı dünyasındaki bir yağlıkçı esnafının ticari profilini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bu listede yer alan sandal, atlas ve dülbend gibi kumaştan üretilmiş işleme “kahve makramaları”, “yağlıklar”, “sofralar” ve “peşkirler” öne çıkmaktadır. Özellikle “Flander işleme ta’âm makraması” (52 adet) türündeki

kayıtlar, yalnızca yerli değil ithal edilmiş ürünler olarak Hacı Davud’un ticari potansiyel ve ağına dair bilgiler vermesi açısından önemlidir. Mutfak eşyaları kapsamında çok sayıda farklı ürün bulunmaktadır. Bunlar şu şekildedir; sandal işleme kahve futası (5 adet); atlas kahve puşidesi (1 adet); sandal işleme kahve makraması (54 adet); kahve puşidesi ve sepet (45 adet); kahve puşidesi (2 adet); bir tür basma kumaş olan (Parlatır, 2006, s.301) çit sofra (2 adet); sofra (2 adet); işleme sofra (3 adet); atlas sofra (21 adet); işleme yağlık (40 adet); işleme yağlık dülbend (18 adet); hamam yağlık (20 adet); Flander yağlık (71 adet); yağlık (25 adet); işleme havlu (17 adet); sade leyli havlu (30 adet); havlu (1 adet); işleme berber peşkir (1 adet); sade makrama (6 adet); işleme makrama (2 adet); makrama (1 adet); gülab makraması (9 adet); gülab ve şerbet makraması (22 adet); atlas işleme bohça ve sofra (2 adet); Flander işleme atlas sofrası (5 adet); makrama abdest futası (38 adet); Flander (Felemenk işi) işleme ta’âm makraması (52 adet); işleme ta’âm makraması (51 adet); dülbend ağız işleme ta’âm puşidesi (12 adet); işleme ta’âm peşkiri (31 adet); dolama peşkir (3 adet); selecik (35 çift); nihale? (3); işleme havlu (14 adet); mantarî bohça (36 adet); bohça (3 adet); işleme çekmece (30 adet).

Hacı Davud’un dükkânındaki **muhtelif eşyalar**, özellikle “kese” çeşitliği (bel duhan kesesi, altın kesesi, Bursa işi ya da sırma duhan kesesi, sırma işleme akçe ve tarak kesesi ile mühür kesesi vd.) bakımından dikkate değerdir. Bu keseleri, dönemin maddî hayatında sadece bir saklama eşyası olarak değil, kişiler için bir nevi kimlik olarak yanında taşıdığı bir unsur olarak görmek mümkündür. Ayrıca kesin olarak tanımlanamamakla birlikte, bir tür makyaj malzemesi olabileceği düşünülen ‘baş ve el ve dudak pür/bürçekme?’ dikkat çeken eşyalardandır. Bu durum, yağlıkçı dükkânının sadece giyim-kuşam değil kişisel ürünleri de ihtiva ettiğini düşündürmektedir. Ayrıca, Hacı Davud’un dükkânında ‘107 kuruş’ gibi nakit bir para kaydının yanı sıra altın çeşitlerinin varlığı, dükkânın canlı bir ekonomik faaliyet alanı olduğunu göstermektedir. Bu dükkândaki muhtelif eşyaların listesi şu şekildedir; şebekî (ağ ve kafes şeklinde olan) bel duhan kesesi (30 adet); altın kesesi (15 adet); Burusakâri duhan kesesi-sırma işleme duhan kesesi (13 adet); duhan kesesi (7 adet); sırma işleme akçe kesesi (15 adet); sırma işleme tarak kesesi (11 adet); incili tarak ve saat kesesi (19 adet); saat kesesi (15 adet); mühür kesesi (39 adet); akçe kesesi (165 adet); bel kese (1 adet); mahlûd (karışık) kese (109 adet); tarak kesesi (50 adet); sırmalı kese (14 adet); kopça (2 adet) ve “yukarısı top aşağısı tel tel olan şey veya fese takılan tel tel bükme ibrişimden yapılan nesne veya iplik, ipek, sırma veya telden askı” (Parlatır, 2006, s.1376) olan püskül (bir miktar); şerid (bir miktar) sırma işleme maşallah (1 adet); bağır? (adedi-altın çeşidi olabilir) (4,5); Rumi altın (1 adet); incili maşallah (28 adet); Flander (18 adet); nakid kuruş (107); baş ve el ve dudak bir çekme (15 adet); beyaz seccade (4 adet); hayvana binildiği zaman ayakları komaya yarayan demirden mamul basamak olan (Parlatır, 2006, s. 1769) üzengi rahtı (10 adet); sandık (1 adet).

Tartışma ve Sonuç

Geçmişin maddî kültür öğelerini bugüne ve geleceğe taşımak, kültürel sürekliliğin temel unsurlarından biridir. Bu çerçevede, geçmişin gündelik hayatına dair önemli veriler sunan maddî kültür unsurlarının tespiti büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada da, 18. yüzyıl Osmanlı dünyasının gündelik yaşamına ait maddî kültürün izleri, bir muhallefât kaydı üzerinden analiz edilmiş ve 18. yüzyıl Osmanlı dünyasındaki bir yağlıkçı esnafının profili ortaya konulmaya çalışılmıştır. Zaman olarak uzak bir geçmişe ait olan o dünyadan, bir evin, bir dükkânın ya da o evdeki bir odanın, o odadaki bir dolabın, o dolaptaki bir çekmecenin ve o çekmecedeki bir eşyanın hatta o eşyanın kumaşının türü ve nerede imal edildiğine dair birçok unsuru bugüne taşımak mümkün olmuştur.

18. yüzyıl Osmanlı İstanbul’unda bir esnafın gündelik hayatına açılan pencerenin ardındaki isim Hacı Davud’dur. Yağlıkçı esnafından olan Hacı Davud’un İstanbul’daki yaşamı, İstanbul Ağası Hanı’ndaki dükkânı ve evi arasında kurulmuş bir düzene işaret etmektedir. Hacı Davud’un evi belirli ölçülerde “beledî” yani yerli unsurlardan döşenmiştir. Beledî yasdık, sade minder, kilim ve yorgan gibi eşya tercihleri; simli veya ipekli kumaşlar gibi gösterişli unsurların yerini daha mütevazı malzemelere bırakmıştır. Ayrıca Çin işi mutfak eşyalarının yerine, tencere, sahan ve tas gibi niteliği

yerine işlevi ön planda olan eşyalar çokluktur. Bu yönüyle Hacı Davud'un yaşam alanı sadeliğiyle dikkat çekmektedir.

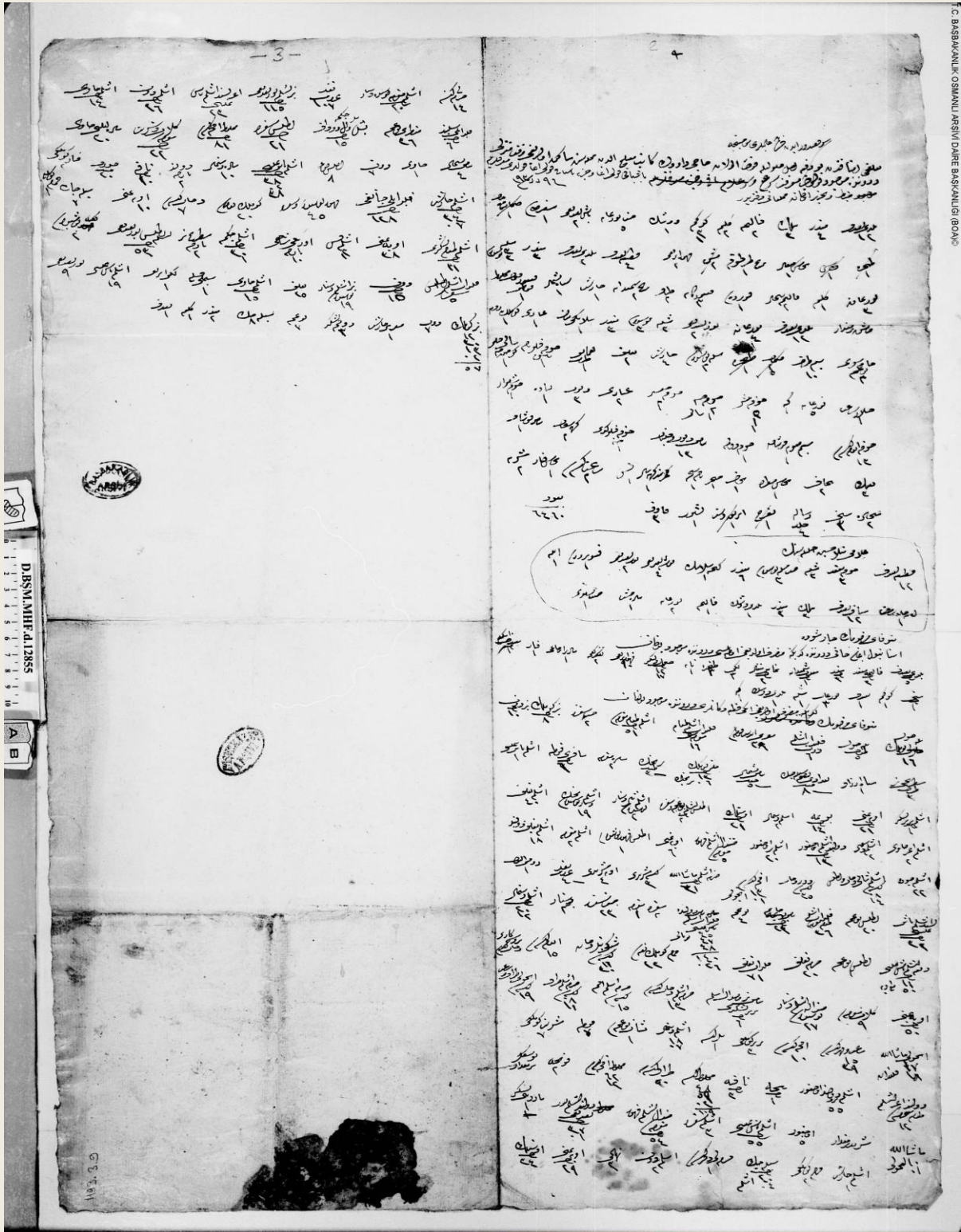
Hacı Davud'un yağlıkçı esnafı olması, terekesinin dükkân bölümünde kendisini göstermektedir. 18. yüzyılın insanı için gündelik hayatın vazgeçilmez parçaları arasında olan yemeni, dülbend, gömlek, çarşaf, fes, makrama ve çeşit çeşit keseler ile yağlıklar, Hacı Davud'un ticari faaliyetlerinde öne çıkan ürünlerdendir. Sade bir hayat sürdüğü anlaşılan Hacı Davud'un yaşamına renk ve çeşitlilik katan unsurlar; dükkânında yeralan yatak takımları, çeyizlik eşyalar, çeşit çeşit yağlıklar ve özellikle çok sayıdaki işleme ürünleridir.

Sonuç olarak bu çalışmada, 18. yüzyıl Osmanlı toplumunun hem sıradan hem de seçkin insanların gündelik hayatlarını oluşturan maddî kültür unsurlarına dair bir görünürlük kazandırılmaya çalışılmıştır. Yağlıkçı esnafından Hacı Davud'un ardında bıraktığı eşyalar, yalnızca onun hayatına değil, döneminin zevklerine ve yaşam biçimine dair de izler taşımaktadır. Bu durumda, Osmanlı toplumunun gündelik hayatında yer alan mutfak araç gereçlerinden, giyim kuşam unsurlarına, bir esnafın İstanbul'da bir han köşesindeki dükkânında sattığı üründen, konağındaki gulâmının eşine ait odasındaki birkaç parça eşyaya kadar uzanan geniş bir yelpazede birçok unsur karşımıza çıkmaktadır. Bu da o dönem insanının hayatına dair çok katmanlı bir portre sunmaktadır.

Kaynaklar

- Abdülaziz Bey. (2023). *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri, Âdât Ve Merâsim-I Kadîme, Tabîrât ve Muâmelât-I Kavmiyye-I Osmâniyye*. (K. Arısan & D. Arısan Günay, Edt.). Ötüken Neşriyat.
- Canatar, M. (2016). İstanbul'un Nahiye ve Mahalleleri (1453-1923). C. Yılmaz (Edt), *Antik Çağ'dan XVI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, 218-247.
- Emecen, F. (1992). Başbâki Kulu. *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 126-127.
- Fekete, L. (1979). XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendi Evi. *Bellekten*, XLIII (170), 457-480.
- istanbuldakicamiler.com/Kâtip-muslihiddin-camii-yazıcı-fatih/ (Erişim Tarihi: 03.01.2020)
- Koçu, R. E. (1967). *Türk Giyim Kuşam Ve Süslenme Sözlüğü*. Sümerbank Kültür Yayınları.
- Musâhipzâde, C. (1946). *Eski İstanbul Yaşayışı*. Türkiye Yayınevi.
- Osmanlı Arşivi Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemî Defterleri (D.BŞM.D.) No: 12855.
- Pakalın, M. Z. (2004). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. I-II-III, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Parlatır, İ. (2006). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Yargı Yayınevi, Ankara.
- Şemseddin S. (1996). *Kâmûs-I Türkî*. Enderun Kitabevi, İstanbul.
- www.fatih.gov.tr/mahallelerimiz (Erişim Tarihi: 03.01.2020)
- Yılmaz, C. (2016). Bir Haritanın Rehberliğinde 1845 İstanbulu. C. Yılmaz (Edt.), *Antik Çağ'dan XVI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*. 562-585.
- Zorkul, T. (2013, Mayıs 17-19). *Musahipzade Celal'in Eski İstanbul Yaşayışı Adlı Eserinde Gündelik Yaşamın Uğrak Yerleri: Çarşılar ve Hanlar*. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi, Bosna Hersek.

Ek 1. Yağlıkçı Esnafından Hacı Davud'un Muhallefât Kaydı (T.C. Cumhurbaşkanlığı, Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, (BOA), D.BŞM.MHF.d.12855)

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DİJİTALİZASYON BİRİMİ (BOAD)

Ek 2. Yağlıkçı Esnafından Hacı Davud'un Muhallefât Kaydı - Çeviri Metin

Şerefsudûr iden fermân-ı âlileri mucibince

Yağlıkçı esnafından bu defa ecel hululi ile fevt Hacı Davud'un Katip Muslihiddin mahallesinde sakin olduğu vakıf menzili derûnunda mevcut olup marifet-i şer'le Başbaki Kulu Ağa ve Cizye Başbaki Kulu Ağa kulları marifetleriyle zabt ve tahrir olunan muhallefâtı defteridir. Fi 9 zilkade sene 193.

Gulâmı Molla Hüseyin halilesinin

Müteveffâ-yı merkûmun çarşıda İstanbul Ağası Hanı derûnunda gediğine mutasarrıf olduğu odası derûnunda mevcut bulunan

Müteveffâ-yı merkûmun gediğine mutasarrıf olduğu iki kıt'a dükkânları derûnunda mevcut bulunan

Eşyanın Türü	Miktarı	Eşyanın Türü	Miktarı	Eşyanın Türü	Miktarı
Beledî Yasdık	12	Müteveffâ-yı merkûmun gediğine mutasarrıf olduğu iki kıt'a dükkânları derununda mevcut bulunan			
Minder	4	Penbeçul Gömlek	16	Dülbend - Parça	2
Yelek	3	Penbeçul Top	5	Nafe	10
Kaliçe	2	Flander İşleme Don	6	Çorab - Çift	20
Kilim	2	Makrama Abdest Futası	38	Fener Gömleği	2
Gügüm	3	Flander İşleme Ta'âm	16	İşleme Çarşaf	34-7
Döşek	1	Makraması İşleme Ta'âm Makraması	51	Kalebdanlı/klabdanlı ? Çatkı	128
Hasen Yorgan	5	Çit Sofra	2	Kahve Puşidesi ve Sepet	45
Baş Yasdığı	2	Bez gömlek	8	Gömlek Düğmesi	20
Sefer Tası	1	Bez don	10	Duhan Kesesi	7
Sahan ma'a Kapak	1	Satrancı? Bez top	3	Oya Yemeni	10
Tencere	1	Siyah erzav?	1	Selecik	7
Tas	1	Bağdadi Basma Selecik - çift	8,5	Hamam Futası	1
Nühas	1	Beyaz Şimal?	5,5	İşleme Ta'âm Peşkiri	31
Mangal					
Pirinç	1	Meles Yülük?	13.Haz	Oya - Yemeni	38
Tartuka?					
Maşa	2	?	3,5	İşleme Fes	13
Kahve İbriği	2	Sade Makrama	2	Üzengi Rahtı	10
Kadife Yasdığı	4	Sakizî Futa	6	İşleme Çekmece	30
Beledî Yasdık	2	İşleme Baş Yemenisi	1	Bez - parça	2
Minder	3	İşleme Berber Peşkir	1	İşleme Atlas Yüz Yasdığı	53
Şilte Yorgan	3	Oya Yemeni	21	Kahve Puşidesi	2
Yorgan	3	Boyama	14	Flander İşleme Atlas Sofrası	5
Kilim	1	İşleme Destmal	2	Don	15
Kaliçe	2	Üstlük	21	Bez İşleme Destar	19
Seccade				Puşidesi	
Kapu Perdese	3	Atlas İşleme Bohça ve Sofra	2	Yağlık	25

18. Yüzyıl Osmanlı İstanbul'unda Bir Yağlıkçı Esnafının Ardında Bıraktıkları

/Fağfur Kase					
Tabak	2	İşleme ? Destar Puşidesi	2	İşleme Havlu	15
Pirinç	2	İşleme ? Destar Puşidesi	19	Simli Fes	1
Şamdan					
Çarşaf	1	İşleme Yağlık	40	Leğen-İbrik	1
Siyah	1	İşleme Havlu	2	İşleme Baş Yemenisi	19
Peştamal					
? Havlu	1	İşleme Destmal	2	Yüz Yasdığı	9
Mahlûd Futa					
Haşşa? Yer		Dülbend İşleme Uçkur	13	Bez Gömlek	57
Minder					
Beledî	12	İşleme Uçkur	20	Don	7
Yasdık					
Yorgan	4	Sandal İşleme Kahve Futası	5	Çarşaf	1
Yüz Yasdığı	2	Oya-Yemeni	6	Dolama Peşkir	3
Şilte	2	Atlas Kahve Puşidesi	1	Bohça	3
Kapu Perdesi	3	İşleme Makrama	2	Selecik	8
Minder	3	İşleme Yağlık Dülbend	18	Minder	2
Selanikî	1	İşleme - Çevre	22	Kilim	1
minder					
Adi	1	İşleme Şali ve Sade Atlas Kesesi	14	Sandık	1
Gömlek	1	Duhan Kese	35		
Câme-şûy	3	Akçe Kesesi-İncili	13		
yorgan					
Sim Tarak	10	Som İşleme Maşallah	31		
Sahan	5	Kese Şeridi	3		
Tencere	1	Oya Şeridi	4		
Şilte Pusidesi	2	bağır? Adedi	4,5		
Çarşaf	4	Rumi Altun	1		
Yağlık	2	İşleme Baş Yemenisi	32		
Hümayun top	1	Atlas Bohça	20		
Çuka Felluce	1	Flander İşleme Ta'âm Makraması	36		
Biniş					
Şali Haleb	1	beyaz hamam? çift	23		
Germesud					
Çalar Saat	1	Bohça	4		
Yorgan	5	Beyaz Dülbend Flander İşleme Baş Yemenisi	140		
Kese	1	Sofra	2		
Çuka Biniş	5	Makrama	1		
Çuka Hassa	2	Çakşur	23		
Şali (1)					
Çuka Minder	2	Destar	2		
Adi	2	İşleme Destmal	20.Ara		
Delür?	3	Def'a İşleme Baş Yemenisi	11 ma'a oya 50		
Sade	1	Atlas Bohça	1		
Çuka Şalvar	1	Hamam Yağlık	20		
Çuka Enam	13	Flandar Yağlık	71		
Kesesi					
Sim Sırma	1	hamam Gömlek	23		
Kuşak					

Çuka Dolama	1	Şebekî Bel Duhan Kesesi	30
Beyaz	13	Altun Kesesi	15
Delur? ve Cilbab?			
Çuka Kaplı Gez - Çift	1	Burusakari Duhan Kesesi	
Köhne Sof	2	Oya Yemeni - çift	50
Beyaz Kuşak	1	Gülab Makraması	9
Hamak	3	Sandal İşleme Destal Puşidesi	27
Nacak	2	Beyaz Bez Ve Sandal İşleme Berber Peşkiri - Çift	6
Nühas Matara	1	Sırma İşleme Duhan Kesesi	13
Nacak	1	Sırma İşleme Akçe Kesesi	15
Hançer	1	Sırma İşleme Tarak Kesesi	8.Kas
Nafe?	1	İncili Tarak ve Saat Kesesi	19
Seccade			
Kemersiz Köhne Şal /fes	1	İncili Maşallah - Flander	17-18
Saat Kesesi	2	Saat ve Mühür Kesesi	15-39
Nühas Fener	1	Akçe Kesesi	10
Maşraba	2	Berber Gömleği	3
Seccade	2	Bel Kese	1
Sini	3	İşleme Destmal	18-17
Risale	4 Cild	Şal Bohçası	1
Bakraç	1	Futa	7
İbrikdest?	1	Şerbet Gömleği	7
Peşkir	1	Dülbend Ağız İşleme Ta'âm Puşidesi	12
Kavuk	3	İşleme Dülbend Uçkur	55
Yekûn	6460	Peçe	1
Gulâmı		Takke/nafe	3
Molla			
Hüseyin			
Halilesinin			
Kadife	12	Mahlud Kese	109
Yasdık			
Çuka Makad	3	Tarak Kesesi	50
Şilte	3	Mahlud Akçe Kesesi	62-12
? Puşidesi	3	Kopça	2
Minder	6	Püskül	Bir mikdar
Keçe - Selanik	1	Maşallah – İncili	10-1'si incili
Bosna/manis a	4	Şerid	Bir Mikdar
Yağmurluğu			
Yüz Yasdığı	2	Uçkur	5
Kapu Perdesi	1	İşleme Baş Yemenisi	55
Ayna	1	İşleme Sofra	3
? Yorgan	1	sandal İşleme Kahve	54

18. Yüzyıl Osmanlı İstanbul'unda Bir Yağlıkçı Esnafının Ardında Bıraktıkları

		Makraması	
Sakız	12	Dülbend İşleme Minder	37-1
Yasdığı		Yasdığı	
Yelek	3	Mardinî Peşkir	1
Minder	3	İşleme Çarşaf	1
Beledî Döşek	1	Sırma Gömlek	2
Kaliçe	1	Selecik Çift	20-işleme 4'ü
Yorgan	2	Sırmalı Defter? Kesesi	1
Sade Meşin	1	İşleme Don	2
Sanduka?	1	Nihale?	3
Müteveffâ-yı		Oya-Yemeni	29
merkûmun çarşıda			
İstanbul Ağası Hanı			
derûnunda gediğine			
mutasarrıf olduğu			
odası derûnunda			
mevcud bulunan			
Beledî	5	Üstlük	24
Yasdık			
Kaliçe	3	Sırmalı Kese	14
Minder			
Minder	3	İşleme Puşide - Destar	20
Maden	1	Nakid kuruş	107
Şamdan			
Nühas	2	Bez İşleme Yüz Yasdığı	115
Mangal			
Leğen	3	Ağızpesend? İşleme Baş Yemenisi	23
Tencere	3	İşleme Don - Çift	36
Tabe?	1	İşleme Havlu	14
Sahan ve	Ara.17	Gülebdanlı Selebend? Çift	6
Lenger			
Kahve İbrîği	90	Mantarî Bohça	36
Lenger	2	Baş ve El ve Dudak Bir	15
Kepçe		Çekme	
Mâder?	1	Atlas Sofra	21
Ocağı			
Fener	1	Mahlud Akçe Kesesi	81
Minderçe	1	Gülab ve Şerbet Makraması	22
İskemle - çift			
Sini - çift	1	Sade Leyli Havlu	30
Gügüm	1	Beyaz Seccade	4
Yasdık	1	Havlu	1
Yorgan	3	Don	7
Şilte	1	Atlas Bohça	8
Beledî Döşek	1	İşleme Baş Yemenisi	38
Kebe?	1	Sade Destmal	10

Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Kimliği / Article Id: HS-2025-04

Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati*

Sultan Abdulaziz's Europe Journey**

Öz | Osmanlı Devleti'nde sefere çıkma geleneği haricinde Osmanlı Sultanları yurt dışı ziyaretinde bulunmamışlardır. Sultan Abdülaziz, Osmanlı Tarihi'nde ilk kez Avrupa'ya seyahatte bulunan padişah olmuştur. Seyahat etme fikri Sadrazam Ali Paşa tarafından Fransa ve İngiltere ile ikili ilişkileri kuvvetlendirmek, Avrupa'nın başarılı reformlarını yerinde gözlemlemek ve ülkede daha etkili reformlar uygulamak amacıyla teklif edilmiştir. Kısa süre sonra Sadrazam Ali Paşa'nın önerisi sultan tarafından uygun görülmüş böylece 1867 yılında Fransa, İngiltere ve Avusturya'ya seyahat düzenlenmeye karar verilmiştir. Sultan, seyahat kapsamında ilk olarak Fransa Kralı III. Napolyon'un şeref konuğu olarak Paris'te düzenlenen Milletlerarası Sergi'ye iştirak etmiştir. Paris'in ardından ikinci ziyaret güzergâhı İngiltere'ye gidilmiştir. Buradan sonra da sultan, Belçika ve Avusturya-Macaristan'a ziyaretlerde bulunmuş, sonra da 7 Ağustos 1867'de yılında seyahatini tamamlayarak maiyeti ile yurda dönmüştür. Seyahatini tamamlayarak yurda dönen sultan, yurtda üç gün üç gece süren coşkulu kutlamalar ile karşılanmıştır. 47 gün sürede tamamlanan bu seyahat, Osmanlı Devleti ve Avrupalı Devletler nezdinde büyük yankı uyandırmış hem Osmanlı Devleti hem de Avrupalı Devletler açısından olumlu etkilere yol açmıştır. Osmanlı Devleti açısından Kırım Savaşı ile başlayan Osmanlı-Batı ittifakı güçlendirilmiş, devlette başlatılan reformların hedefe ulaştırılması için nelerin yapılacağına dair tespitlerde bulunulmuştur. Avrupa açısından ise Avrupa ile ilişkilerde yeni bir safhaya girilmiştir. Ayrıca Avrupalılar seyahat ile birlikte haklarında efsaneler duydukları Osmanlı Sultanını ilk kez canlı bir şekilde görme fırsatı elde yakalamışlardır. Bu çalışma, ilk kez bir Osmanlı Sultanının Avrupa'ya yapmış olduğu seyahati, seyahat esnasında sultana eşlik eden maiyeti, seyahatte yaşananları ve seyahatin Osmanlı topraklarındaki etkilerini anlatmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler | Osmanlı Devleti, Sultan Abdülaziz, Seyahat, Fransa, İngiltere.

Abstract | Except for the tradition of going on expeditions in the Ottoman Empire, the Ottoman Sultans did not visit any foreign countries. Sultan Abdülaziz was the first sultan to travel to Europe in Ottoman History. The idea of traveling was suggested by Grand Vizier Ali Pasha in order to strengthen bilateral relations with France and England, to observe Europe's successful reforms on site and to implement more effective reforms in the country. Shortly after, Grand Vizier Ali Pasha's suggestion was approved by the sultan, so it was decided to organize a trip to France, England and Austria in 1867. Within the scope of the trip, the Sultan first visited the King of France III. He participated in the International Exhibition held in Paris as Napoleon's guest of honor. After Paris, the second visit destination was England. After that, the sultan visited Belgium and Austria-Hungary, and then completed his trip on August 7, 1867, and returned home with his entourage. The sultan, who completed his trip and returned home, was welcomed with enthusiastic celebrations that lasted three days and three nights. This journey, which was completed in 47 days, had a great impact on the Ottoman Empire and the European States and had positive effects on both the Ottoman Empire and the European States. For the Ottoman Empire, the Ottoman-Western alliance that started with the Crimean War was strengthened, and determinations were made about what to do to ensure that the reforms initiated in the state were achieved. For Europe, a new phase has entered in relations with Europe. In addition, with the trip, Europeans had the opportunity to see the Ottoman Sultan, about whom they had heard legends, live for the first time.

This study aims to tell the story of the first trip of an Ottoman Sultan to Europe, the entourage that accompanied the Sultan during the trip, the events that took place during the trip, and the effects of the trip on Ottoman lands.

Keywords | Ottoman Empire, Sultan Abdulaziz, Travel, France, England.

* Bu çalışma, 12 Aralık 2024 tarihinde Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi tarafından düzenlenen Uluslararası Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan bildirinin genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş halidir.

** This study is an expanded and revised version of the paper that was orally presented at the International Social Sciences Graduate Student Symposium organized by Van Yüzüncü Yıl University on December 12, 2024.

Öznr ATALAN

(Sorumlu Yazar / Corresponding Author)

oznuratalan1@gmail.com

Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu,
TürkiyeInstitute of Social Sciences, Ordu University, Ordu,
Türkiye**Etik Kurul Onayı | Ethics Committee Approval**

Bu çalışma yalnızca tarihsel doküman analizine dayandığı için etik kurul izni gerekmemektedir. This study is based solely on historical document analysis and does not require ethics approval.

Hakem Değerlendirmesi | Peer-review

Dış bağımsız ve çift kör
Externally and double-blind peer-reviewed

Çıkar Çatışması | Conflict of Interest

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.
The author has no conflicts of interest to declare.

Finansal Destek | Funding

Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.
The author declared that this study has received no financial support.

Bu makale, intihal tespiti amacıyla iThenticate yazılımı ile taranmıştır.

This article has been screened for plagiarism using iThenticate software.

Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC 4.0) kapsamında lisanslanmıştır.

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0).

AtfAtalan, Ö. (2025). Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati. *Histosophia*, 1, 28-38.**Citation**Atalan, Ö. (2025). Sultan Abdulaziz's Europe Journey. *Histosophia*, 1, 28-38.

Giriş

Abisi Sultan Abdülmecid'in ölümü üzerine şehzade Abdülaziz, 25 Haziran 1861'de 31 yaşında iken tahta oturmuştur. Osmanlı tahtında 1861-1876 yılları arasında 15 yıl kadar saltanat sürmüştür. Sultan Abdülaziz'in tahta geçtiği zaman devlette pek çok sorun meydana gelmiştir. Ortaya çıkan sorunlar gün geçtikçe daha da artmıştır. Bahsi geçen sorunlar genel olarak şu şekilde cereyan etmiştir: Bu dönemde Balkanlarda, Eflâk, Boğdan, Sırbistan ve Karadağ'da karışıklıklar çıkmış, bu karışıklıklara daha sonra "Girit Meselesi" de eklenmiştir. Osmanlı Devleti, bu sorunlara karşı Fransa ve Rusya arasında ittifak oluşmasının önüne geçmeye çalışmıştır. Bu konuda özellikle dönemin önemli devlet adamları olan Ali ve Fuad Paşalar, büyük oranda mücadele vermişlerdir. Paşalar, devletin kaybetmiş olduğu itibarın İngiltere ve Fransa arasında gerçekleşecek olan ikili ilişkiler sayesinde düzeleceği fikrini savunmuşlardır. Paşalara göre, bu şekilde Avrupanın desteği sağlanacak ve Rus tehlikesi önlenilebilecekti. Ali ve Fuad Paşa'nın öne sürdüğü bu yaklaşım, Sultan Abdülaziz tarafından haklı bulunmuş ve sultan ikili ilişkilerin düzelmesi için adımlar atmıştır. Sultan, bu yaklaşım doğrultusunda ilk icraat olarak Fransa İmparatoru III. Napoleon'un daveti üzerine Paris'te düzenlenen Sanayi Fuarı'na katılmak için Avrupa'ya seyahat etmiştir. Sultan, büyük bir heyet ile 21 Haziran 1867'de Cuma Selamlığı'nın ardından Sultaniye Vapuru ile İstanbul'dan Paris'e ulaşmak üzere hareket etmiştir. Sultan ve heyeti Avrupa seyahati kapsamında sırasıyla Fransa, İngiltere, Belçika, Prusya, Viyana, Budapeşte, Varna, Rusçuk'a ziyaretlerde bulunmuş ve Tuna üzerinden vapurla Osmanlı topraklarına giriş yapmıştır. Sultanın Avrupa'ya düzenlemiş olduğu bu seyahat, 47 gün süre zarfında tamamlanarak hem Avrupa Devletleri hem de Osmanlı Devleti açısından pek çok yönden olumlu şekilde sonuçlanmıştır. Bu açıdan bir Osmanlı hükümdarının ilk kez batı ülkelerine yapmış olduğu bu seyahati, seyahate iştirak eden heyeti ve seyahatin devlette meydana getirdiği etkileri anlatmak bir hayli önemlidir.

Şekil 1. Sultan Abdülaziz'in Portresi. Kaynak: (Sertoğlu, 2011, s. 3113)

Sultan Abdülaziz Dönemi'ne Bir Bakış

Sultan Abdülaziz (Şekil 1), abisi Sultan Abdülmecid'in vefat etmesi üzerine 32. Osmanlı Sultanı olarak 25 Haziran 1861 yılında tahta çıkmış ve 15 yıl (1861-1876) tahtta hüküm sürmüştür. Sultanın

hükümdarlığı ile birlikte Osmanlı Devlet politikası ve geleneksel dış siyasette farklı gelişmeler yaşanmıştır. Sultan Abdülaziz'in tahta çıktığı günlerde Osmanlı Devleti'nin durumu oldukça karmaşıktı. Mali sıkıntılar artmış, Karadağ İsyanı büyük alanlara yayılmıştır. Öte yandan Girit'te de isyanlar patlak vermişti. Bu bölgelerde ortaya çıkan isyanları Avrupa Devletleri bahane ederek müdahalelerini arttırmıştır. Sultan Abdülaziz, bu sorunların çözülmesinde dış devletlerin etkisini en aza indirmek ve sorunları kendi içerisinde çözüme kavuşturmak gerektiğinin bilincinde olarak hareket etmiştir. Bu hususta sultanın Avrupa ülkelerine düzenlediği seyahat, devlette meydana gelen sorunları çözmek için yapılan faaliyetlerden biri olmuştur. Fransa İmparatoru III. Napolyon'un Paris'te açtığı Uluslararası Sergi'ye Sultan Abdülaziz'i davet etmesi ile başlayan bu seyahat, "Sultan Aziz'in Avrupa Seyahati" adı ile anılmış, seyahat 21 Haziran 1867- 7 Ağustos 1867 tarihleri arasında sultan ve maiyetinin katılımı ile gerçekleşmiştir (Gök, 2012, s. 168).

Seyahatin Başlaması

Sultan Abdülaziz, Fransa İmparatoru III. Napoleon'un daveti üzerine Uluslararası Sergi'ye katılmaya karar vermiştir. Balkanlardaki karışıklığın artması ve bu esnada da Girit Meselesi'nin meydana gelmesi üzerine sultan, barışın sağlanmasına katkısı olur düşüncesi ile Fransa İmparatoru'nun davetini kabul etmiştir (Maksudoğlu, 2019, s. 95). Seyahat kararından son derece memnun olduğunu belirten III. Napoleon, sultanın maiyeti hakkında Cemil Paşa'dan detaylı bilgi istemiştir. Cemil Paşa'nın yaptığı müracaat ile Bab-ı Âli, seyahata katılacak kişilerin olduğu listeyi Paris Sefareti'ne göndermiştir. Bab-ı Âli tarafından hazırlanan listede heyette yer alacak kişilerin isimleri şu şekildedir:

Hanedan Üyeleri

Zat-ı Şâhane (Sultan Abdülaziz).
Büyük Oğlu Şehzâde Yusuf İzzeddin.
Yeğeni Veliahd Murad Efendi.
Yeğeni Şehzâde Abdülhamid Efendi.
Üst Düzey Görevliler
Hariciye Nazırı Fuad Paşa.
Hariciye Teşrifatçısı Mehmed Kamil Bey.
Divan-ı Hümayûn Baş Tercümanı.
Özel Kalem Müdürü Ali Fuad Bey.

Sivil Memurlar

Başmabeynci Hüseyin Cemil Bey.
Başkâtip Mehmed Emin Bey.
İkinci Mabeynci Halid Bey.
Baş İmam Hayrullah Efendi.
İkinci Kâtip Halimi Efendi.
Üçüncü Mabeynci Ziver Bey.
Dördüncü Mabeynci Hafız Mehmed Bey.
Kâtip Fazıl Bey.
Mabeynci Faud Bey.
Askeri Şahsiyetler
Amiral Rasim Paşa.
Başhekim Marko Paşa.

Başyaver Rauf Paşa.

Ahmed Esad Paşa.

Yaver Albay Rıza Bey.

Albay Hafız Bey.

Yaver Yarbay Salih ve Fazıl Beyler.

Emir Subayı Binbaşı Hakkı ve Muzaffer Beyler.

Veliahd Murad Efendi'nin Yaveri Albay Mehmed Bey.

Şehzâde Yusuf İzzeddin Efendi'nin Yaveri Yarbay Ahmed Bey.

Emir subayı olarak beş binbaşı, bir teğmen ve altı silahşör (Karaer, 2003, s. 60).

Şekil 2. Sultan Abdülaziz'in Avrupa'ya Seyahati İçin Kullandığı Sultaniye Vapuru. Kaynak: (Ertemli, 2023, s. 53)

Listede yer alan kişilerin dışında Hariciye Nazırı Fuad Paşa'nın torunu İzzet Fuad Bey, hem iyi Fransızca bilmesi hemde şehzâde Yusuf İzzeddin Bey'e arkadaşlık etmesi için on dört yaşında olmasına rağmen kafilde yer almıştır (Karaer, 2003, s. 61). Sultan Abdülaziz, seyahat esnasında veliaht yeğeni Murad, şehzâde yeğeni Abdülhamid ve kendi oğlu şehzâde Yusuf İzzeddin'i yanına aldığı için Sadrazam Ali Paşa'yı İstanbul'da "Saltanat Naibi" olarak bırakmıştır. Listede yer alan kabile, 21 Haziran 1867'de Cuma günü Cuma Selamlığı'nın ardından Fransa'ya varmak üzere İstanbul'dan yola çıkmak için harekete geçmiş, Osmanlı kafilesine, sultan ve maiyeti için Sultaniye Vapuru (Şekil 2), yardımcıları ve malzemeleri için Pertev Piyale Vapuru, bir de bu vapurlara eşlik etmesi için Aziziye ve Orhaniye zırhlıları görevlendirilmiştir (Yurtbilir, 2014, s. 138). İstanbul'dan ihtişamlı bir tören ile uğurlanan sultan, Çanakkale Boğazı'ndan atılan toplar eşliğinde boğazı selamlayarak geçmiştir. Halimî Efendi'nin eserinde seyahat hakkında bahsettiği notlara göre; heyet, 23 Haziran 1867 Pazar günü Sakız ve Midilli önünden, 24 Haziran Pazartesi günü de Girit ve Yunanistan kıyıları açıklarından geçerek, İyon Denizi'nden Messina Boğazı'na doğru yol almıştır. Heyetin Messina'ya varmasının hemen öncesinde fırtına çıkmış, bu esnada fırtınanın şiddetinden etkilenen Sultan Abdülaziz, bir an önce İstanbul'a geri dönülmesini heyetteki yetkililere iletmiş fakat Fuad Paşa sultanın fikrini değiştirerek seyahate devam edilmesini sağlamıştır. Yola devam eden heyet, 25 Haziran Salı günü Sicilya'daki Etna Yanardağı'nın önünden geçerek, erken saatlerde Sicilya'daki Messina limanına ulaşmış ve fırtınanın geçmesi için bir gün süre ile burada kalmıştır

(Gök, 2012, s. 181). Sultan Abdülaziz, burada iken küçük bir İtalyan donanmasınca karşılanmış ve sonrasında sultan, Osmanlı Devleti'nin Floransa elçisi Rüstem Bey'le birlikte bazı İtalyan amiral ve subaylarını Sultaniye vapurunda kabul etmiştir. Birkaç saat burada misafirlerini ağırladıktan sonra sultan, Napoli'den hareket ederek, 29 Haziran 1867 Cumartesi günü Toulon Tersanesi'ne ulaşmıştır (Yurtbilir, 2014). Toulon Limanı'na çıkan Sultan Abdülaziz ve kafesi, yolculuklarını kara yolu üzerinden devam ettirerek, Marsilya üzerinden 30 Haziran'da Paris'in Lyon Semti'ne ulaşmıştır. Burada sultanı Fransız İmparatoru III. Napoleon karşılamıştır (Köksal, 2003, s. 120).

Fransa'ya Varış

Sultan Abdülaziz ve beraberinde olduğu kabile 29 Haziran 1867 Cumartesi sabah beş gibi Toulon Limanı'na ulaşmıştır. Toulon'da sultan ve kafesi için hazırlanan resmî karşılamaya halkta iştirak etmiş, karşılama oldukça ihtişamlı bir şekilde yapılmıştır. Sultan Abdülaziz ve heyeti için yapılan bu gösteri kaynaklarda şu şekilde ifade edilmektedir:

Bütün sokaklara, evlere bayraklar ve her türden simgeler asılmıştı. Bu durum alışılmamış bir görüntü sergiliyordu. Rıhtıma pek uzak olmayan bir yerde yeşil bir bayrak görülmüyordu. Ortasından kocaman bir ayyıldız ile ikiye ayrılan bu bayrağın yanında Meryem Ana, diğer yanında ise elinde kılıcı ile Saint Louis temsil ediliyordu. Bu amblemlerle süslenen ev, adeta iki dinin uzlaşmasını simgeliyordu (Yurtbilir, 2014, s. 140).

Şekil 3. Sultan Abdülaziz'in Paris'e Varmasının Tasvir Edildiği Resim. Kaynak: Abdülaziz'in Dar'ül Harp'te Seyahati. <https://www.fikriyat.com/tarih/2018/03/30/abdulazizin-darul-harpte-seyahati>.

Sultan Abdülaziz, nümayiş eşliğinde Napoleon ile birlikte Tuileries Sarayı'na gitmiştir (Şekil 3). Sultan, Paris'te bulunduğu zaman zarfında pek çok yabancı devlet temsilcileri ile görüşmelerde bulunmuş ve Napoleon'un daveti üzerine Uluslararası Sergi'ye katılmıştır. Sergiye Sultan Abdülaziz dışında Rus Çarı, Avusturya İmparatoru, Belçika, Portekiz, İsveç ve Prusya kralları başta olmak üzere Avrupa ülkelerinin liderleri katılım sağlamıştır. Serginin düzenlendiği alan 460 bin metrekarelik bir alanda bugün Eiffel Kulesi'nin bulunduğu Champ de Mars'ta yapılmıştır (Çağlar & Bilgin, 2019, s. 341). Sergide, 1864 yılında Sultan Abdülaziz'in eğitim alması için Paris'e gönderdiği Şeker Ahmed Paşa'nın resimleri ile Osman Hamdi Bey'in eserleri de sergilenmiştir. Osmanlı heyeti,

Uluslararası Sergi'de sergilenen eserler karşısında oldukça etkilenmiştir. Sultan, açılan sergide sanat eserlerinin yanı sıra Avrupadaki gelişmeleri de yerinde incelemiştir (Yurtbilir, 2014, s. 142). Serginin tamamlanmasında sonra Fransa İmparatoru Napoleon, Sultan Abdülaziz şerefine büyük bir geçit resmi hazırlatmıştır. Sultan, bu geçit resmine resmî üniforması ve göğsünde imparatorun vermiş olduğu "Lejyon Donör Nişanı" ile iştirak etmiştir. Ayrıca Paris Belediyesi de Osmanlı hükümdarı şerefine bir ziyafet vermiştir (Sertoğlu, 2011, s. 3152). Daha sonra sultan ve heyeti, şehirde düzenlenen ilk opereya iştirak etmiş, şehirde gezintiye çıkarak Avrupa'nın şehirleşmesi hakkında fikir edinmiştir. Bu faaliyetlerin dışında sultan, Paris seyahati esnasında Çar II. Aleksandr ile görüşmelerde bulunmuştur (Köksal, 2003, s. 120).

Sultan, Pariste bulunduğu esnada III. Napoleon ile Girit meselesini de görüşmüştür. Görüşmelerde Napoleon'un Girit'e bağımsızlık verilmesi teklifi sultana sunulmuş, bu konu sultan tarafından kesin bir şekilde reddedilmiştir (Ercivan, 2024, s.3301). Konuşma esnasında sultanın bu konuda hiçbir tavize yanaşılmayacağı ifadeleri üzerine İmparator Napoleon bir daha bu konuyu açmamıştır (Sertoğlu, 2011, s. 3152).

Sultan Paris'teki faaliyetlerini tamamladıktan sonra 10 Temmuz'da Napoleon tarafından Paris'ten uğurlanmıştır. Paris seyahatinden sonra sultan, ikinci durağı olan İngiltere'ye hareket etmiştir (Köksal, 2003, s. 121).

İngiltere Seyahati

Sultan Abdülaziz, İngiltere'ye varmak için kendisine özel olarak tahsis edilen tren ile Bulonya Limanı'na gitmiştir. Geceyi burada konaklayarak geçiren Osmanlı hükümdarı, ertesi gün vapurla İngiltere kıyısında bulunan Dover Limanı'na gitmiştir. Bu esnada Manş Denizi'nde şiddetli bir fırtına çıkmıştı. Şiddetli fırtınadan bir hayli etkilenen sultan, fırtınanın dinmesi için biraz beklenilmesini Fuad Paşa'dan talep ettiyse de Fuad Paşa'nın ısrarları neticesinde yolculuğa devam edilmiştir (Sertoğlu, 2011, s. 3153).

İngiltere, üst düzey yetkilileri sultanı karşılamak için günler öncesinden hazırlıklara başlamıştır. Sultan ve maiyetinin nerde kalacağı bir kuruluş tarafından düzenlenmiş, sultanın ineceği Dover İstasyonu güzel bir şekilde dekore edilmiş, iskeleden gelen yollar kapatılmıştır. Sultan, istasyona varmadan önce Galler, Cambridge Dükü, Sutherland Dükü, Lord Sydney garnizon komutanları, belediye başkanı ve belediye meclis üyeleri istasyonda konuşmalar yapmıştır. Sultanı karşılayacak kafiye Türk Büyükelçisi Musurus ve tüm büyükelçiler yer almıştır (Görür, 2024, ss. 115-116). 11 Temmuz 1867'de yağış eşliğinde Dover İstasyonu'na ulaşan heyeti Kraliçe Victoria'nın oğlu Veliht Galler Prensi Edouard ve kraliçenin kuzeni Cambridge Dükü George karşılamıştır. İngiliz Heyeti, sultan ve heyetinin ülkelerine teşriflerinden ötürü Dover Lord Warden'de öğle yemeği organize etmiştir. Sultan, yemeğe katıldıktan sonra trenle Londra'ya giderek, Buckingham Sarayı'nda kendileri için ayrılmış olan ikemetgâhta istirahatata çekilmiştir (Karaer, 2003, ss. 109-110). Londra'da on bir gün kalan sultan, bu süre içerisinde bazı resmi davetler ve kabullere iştirak etmiştir. Sultan, burada iken Woolvich Tersanesi'nde detaylı incelemelerde bulunmuş, donanmaya dair merak ettiği herşeyi Dükdö Cambrice sormuş ve Cambrice detaylıca sultana izah etmiştir. Ertesi gün yine sultan donanma tatbikatı izlemek için İngiltere Prensi Dö Gall ile Portsmouth'a gitmiştir. Top atışları ile başlayan tatbikata 49 savaş gemisi katılmıştır. Portsmouth'ta ki bu tatbikat hakkında Ömer Faiz Efendi şunlara değinmiştir:

Öğleden sonra İngiltere'nin meşhur Woolvich tersanesini ziyaret ettik. Zat-ı Şâhane bilhassa harp gemilerinin inşası ile yakından alakadar oldu. Bir zamanlar dünyanın en mükemmel kalyonlarını ve her türlü gemilerini yapan bir ülkenin tacidarı olarak, elbette ki neden bugün başkalarının himmetine muhtaç kaldığımızı düşünmüş olsa gerekir (Kutay, 2012, s. 75).

Ömer Faiz Efendi, yapılan askeri gösterilerden etkilenen sultan için ülkelerinin daha önceleri bu denli büyük ve ihtişamlı gemileri yapan bir ülke konumunda iken şu anda başka devletlerin yardımına ihtiyaç duyan ülke haline nasıl geldiklerini dair sultanın muhasebede bulunması gerektiğini

belirtmiştir.

İngiltere'de askeri tatbikatlardan sonra sultan, muhtelif ziyaretlerde de bulunmuştur. Sultanın İngiltere'de katılım sağladığı diğer faaliyetler; Avam Kamarası'ndaki milletvekillerin müzakerelerinde bulunması ve iki yıl önce vefat eden ve Türk dostu olarak tanınan Palmerston'un ailesini ziyaret etmesidir (Köksal, 2003, s. 121).

İngiltere Kraliçesi Victoria, sultanın İngiltere'de düzenlemiş olduğu faaliyetlerden ötürü oldukça memnun kalmıştır. Kraliçe, memnuniyetini belirtmek amacıyla İngiltere'nin meşhur nişanı dizbağı (Jiratir nişanı'nı)¹ sultana takdim etmiştir (Tekin, 2012, s. 187).

Seyahata katılan Şehzâde Abdülhamid, tahta geçtiği zaman doktoru Hüseyin Akim Bey'e yazdırdığı hatıralarında İngiltere seyahati hakkında dikkat çekici yorumlarda bulunmuştur. Şehzâde Abdülhamid, İngiltere'nin zenginliğe sahip bir ülke olduğunu ve bu durumun ziyaretleri esnasında bariz bir şekilde görüldüğünü ifade ederek, ülkede demiryolu ağının oldukça gelişmiş olduğunu ve bu sistemin tek bir demiryolu ağından değil birçok farklı ağlardan sağlandığını belirtmiştir (Sertoğlu, 2011).

Sultan Abdülaziz, Londra'daki ziyaretlerini tamamladıktan sonra 23 Temmuz 1867'de Londra'dan büyük bir tören ile uğurlanarak Belçika'ya doğru hareket etmiştir (Sertoğlu, 2011, s. 3153).

Belçika, Prusya, Viyana, Budapeşte Seyahatleri

Sultan Abdülaziz'in İngiltere'den sonraki durağı Belçika olmuştur. Sultan, Londra'da on bir gün kaldıktan sonra yine kendisine tahsis edilen özel trenle Viyana'ya ulaşmış, tren 24 Temmuz Çarşamba günü (Sertoğlu, 2011, s. 3153) Belçika'nın başkenti Brüksel'e geçmiştir (Gündoğdu, 2020). Sultanı Belçika'da Kral Leopold karşılamıştır. Burada kendisi için düzenlenen ziyafete katılan sultan, daha sonra törenle uğurlanarak kısa süreliğine Prusya'ya gitmiştir (Karaer, 2003, s. 127). Prusya, bu esnada Almanya'yı kurmak için girişimlerde bulunmaktaydı. Bu nedenle Prusya, Osmanlı Devleti'nin desteğini almak istemiş ve ülkesine gelen Osmanlı hükümdarını iyi bir şekilde ağırlamaya çalışmıştır. Gösterişli bir şekilde karşılama töreni yapan Prusya Kralı, sultan ve beraberinde bulunan heyet için yemek düzenlemiş ve askeri tatbikatlar yaptırmıştır (Ercivan, 2024, s. 3302).

Sultan, Prusya'ya düzenlediği seyahatten sonra, heyeti ile birlikte 28 Temmuz 1867 Pazar günü tren yolu ile Viyana'ya varmıştır. Avusturya-Macaristan İmparatoru Fransuva Jozef oldukça ihtişamlı bir şekilde istasyonda sultan ve heyetini karşılamıştır. Osmanlı hükümdarı, Şoenburn Sarayı'nda üç gün süre ile misafir edilmiştir. Sultanın şerefine, resmi geçitler, ziyafetler, balolar, eğlenceler düzenlenmiştir (Sertoğlu, 2011, s. 3153). Sultan, buradaki ziyaretinde iken şehrin belediye başkanı ile birlikte bir bale gösterisine katılmış, ardından askeri birliklerin yapmış olduğu tatbikatları izlemiş, (Karaer, 2012, s. 137) çeşitli fabrikaları, imalâthaneleri yerlerinde gezip incelemelerde bulunmuştur. Ayrıca bu seyahat kapsamında Avusturya- Macaristan İmparatoru Fransuva Jozef, Osmanlı hükümdarı Kanuni Sultan Süleyman'ın Viyana Kuşatması esnasında otağını kurmuş olduğu yeri Sultan Abdülaziz'e göstermiştir (Sertoğlu, 2011, s. 3153).

Sultan Abdülaziz, Viyana'da dört gün kaldıktan sonra 31 Temmuz'da Tuna Nehri vasıtasıyla ve vapurla Budapeşte'ye hareket etmiştir. Budapeşte'de Macar ileri gelenler başta olmak üzere Tuna Valisi Midhad Paşa, Sultan Abdülaziz'i karşılamıştır. Abdülaziz geceyi Budapeşte'de vapurda geçirdikten sonra ertesi gün 160 yıl Osmanlı idaresinde kalan Budin Beylerbeyliği'nin merkezi olan şehre gitmiş, daha sonra krallık sarayında kendisi için hazırlanan öğle yemeğine katılmış ve yemek esnasında Macarlı yetkililer ile görüşmelerde bulunmuştur. Akşamüzeri yola koyularak 3 Ağustos 1867'de Orsova üzerinden Vidin'e varmıştır. Orsova'da da bir gece misafir edilen sultanın şerefine

¹ Bu nişan, yaklaşık 76.4 mm. çapında 275.42 g. ağırlığında 7 mm. kalınlığında bronz madalya ile görselleştirilmiştir. Madalya'nın ön yüz kısmında Sultan Abdülaziz'in portresi, portrenin çevresinde "Abdulaziz, Othomanorum Imperator" (Osmanlı İmparatoru Abdülaziz); portrenin alt kısmında "Londinium in visit MDCCCLXII" (Londra ziyareti, 1867) ve yazının altında da nişanı yapan kişinin isminin kısaltılmış hali "J.S.B. Wyon" (Joseph Shepherd Wyon) yazılıdır (Tekin, 2012, s. 187).

büyük eğlenceler düzenlenerek top ve tüfek atışı gibi gösteriler yapılmıştır. Sultan Abdülaziz, ertesi gün öğleden sonra Tuna İli'nin merkezi Rusçuk'a varmak için yola çıkmıştır. Sultanı Rusçuk'ta Sadrazam Mehmed Ali Paşa ve serasker Mütercim Rüştü Paşa karşılamıştır. 5 Ağustos Pazar günü Memleketeyn Beyi Prens Karol, sultanın huzuruna gelerek, saygılarını sunmuştur (Sertoğlu, 2011, s. 3153). Bu esnada sultan, Tuna Valisi Midhat Paşa'yı şehirde yapmış olduğu düzenlemelerden ötürü tebrik etmiştir. Sultan buradaki faaliyetlerini tamamladıktan sonra 6 Ağustos Salı Rusçuk'tan tren ile Varna'ya gitmek üzere harekete geçmiştir. Varna'ya ulaşmasını müteakip, burada birkaç saat dinlendikten sonra Sultaniye yatına çekilerek geri kalan yolculuğunu deniz yolu üzerinden gerçekleştirmiştir (Dânişmend, 1972, ss. 216-222) Varna'dan vapurla memlekete doğru hareket eden heyet, 7 Ağustos'ta Osmanlı topraklarını giriş yapmış ve uzun sürenin ardından Osmanlı hükümdarının memlekete varması yurtta büyük gösteriler eşliğinde karşılanmıştır (Ercivan, 2024, s. 3303).

Seyahatin Yankıları ve Osmanlı Devleti'ndeki Sonuçları

7 Ağustos de İstanbul'a dönen Sultan Abdülaziz, 47 günlük seyahatinin ardından yurtta 47 parelik top atışı ile karşılanmıştır (Gündoğdu, 2020, s. 215). Gösteri, sultanın yatıyla boğaza giriş yapması üzerine başlamıştır. Boğaza nazır sağ ve sol taraflarda sıralanmış tabyaalrdan atılan toplar ile Sultan Abdülaziz selamlanmıştır. Hükümdarı tüm vükelâ, devlet erkânı, sefirler, dini liderler ve kalabalık halk kitlesi karşılamıştır (Köksal, 2003, s. 124). İstanbul'da Beyoğlu, Tophane ve Boğaziçi semtleri, kandiller ve fenerler ile süslenmiştir. Halimi Efendi, eserinde İstanbul'da düzenlenen süslemeler hakkında şu bilgileri vermiştir:

Yevm-i mezkûrda teşrif-i mes'adet- redif-i hümayûnun şeref-i vuku'u keyfiyeti dârü'l-hilafetü'l-'ulyâya bâ-telgraf tebşîr buyurulmuş olduğundan ol rûz-ı firûzda kâffe-i vükelâ-yı fiham ve me'mûrîn-i benam hazerâtıyla hademe, bendegân ve düvel-i fahîme süferâsı ve milel-i mütenevvia rü'esası ve mekâtib-i rüştîye ve sair etfal-i zükûr ve inâsı müte'addit vapurlarla takım takım istikbal ederek ve Boğaz içi ve Dersaadet ve Üsküdar sevahili bütün ahali ile mâlâmâl olarak... (Köksal, 2003,s. 124).

Sultanın gelişi için yapılan kutlamalar sırasında İstanbul'da bulunan İngiliz deniz subayı H.F. Woods sultanın dönüşünün çok ihtişamlı olduğunu ve kutlamalar için çok fazla masraf yapıldığını belirtmiştir. Woods, yapılan törenlerin harcamaları hakkında şu bilgileri vermiştir:

Başka hiçbir yerde bulunmayan Boğaziçi'nin teraslı bahçelerinde, burun ve koylarında yapılan bu eğlence bir daha görülmeyecekti ve havai fişeklerle yapılan bu büyük masraf, müsriflik sayılıp yasaklanacaktı. Hükümet, bu olay ve ziyafet masraflarını ödemek için Osmanlı Bankasından 300.000 İngiliz lirası almıştı. İsmail Paşa'da Mısır Hidivi olarak o zamanki kudreti ve zenginliği ile Emirgân'daki yazlık sarayındaki eğlenceler için 60.000 İngiliz lirası harcadı (Woods, 1974).

Sultan Abdülaziz'in yurda dönmesi üzerine yapılan kutlamalar yalnızca İstanbul ile sınırlı kalmamış, Bosna, Edirne, Konya, Erzurum ve Sakız Adası'nda ikamet eden ahali, sultanın gelişinden dolayı memnuniyetlerini bildiren kutlama törenleri düzenlemiştir (T.C. CDAB. A.MKT. MHM, No: 391/64, H.18.05.1284). Mekke halkı da sultanın yurda dönüşünü büyük bir coşku ile kutlamıştır (T.C. CDAB. A.MKT.MHM, No: 390/96, H.10.05.1284).

Sultanın dönüşü şerefine dönemin şairleri manzum ve mensur eserler yazmışlardır. Manzum olarak yazılmış eserler, mensur eserlere nazaran sayıca daha fazladır. Manzum olarak Burdurlu Kaymakam Mehmed Raşid Efendi'nin yazdığı eser oldukça dikkat çekicidir. Eserde yer alan beyitli şöyledir:

Zill-i memdûd-"ı hüdâ-yı müste'an Abdülaziz
Gevher-i mahmûd-ı şâhân-ı cihan Abdülaziz

Müjde verdim âleme Râşid didim târih tâm
Gezdi mülk-i Avrupayı geldi hân Abdülaziz
Âfitâb-ı saltanat-ı şâhâne devr ü zaman
Revna-efza-yı adâlet nûr-ı çeşm-i bendegân
Avrupa'yı cümle seyr idüb Şehinşah-ı zaman
Geldi İstanbul'a buldu cism-i âlem rûh u cân (Köksal, 2003, s. 126)

Sultanın yurda dönmesinden sonra seyahatin etkileri uzun süre devam etmiştir. Özellikle seyahat ve seyahatin sonuçları Rus İmparatoru II. Aleksandır'ı kaygılandırmış ve imparator kaygılarının neticesinde sultanı ülkesine davet etmiştir. Sultan, kendisine yapılan bu daveti tebessümle karşılayarak; “Moskoflarla gerçek dostluk eğerki bizim ziyaretimizle mümkün ise Çar’la yılda birkaç ay yekdiğerimize misafir kalalım”, diyerek Çar’ın davetine nükteli bir şekilde cevap vermiştir (Gök, 2014, s. 132).

Sultan Abdülaziz, dönüşü üzerine bir beyanneme yayımlayarak yolculuk süreci hakkında Osmanlı halkını haberdar etmiştir. Sultanın beyannamesinde en dikkat çeken taraf, Avrupa’ya göre Osmanlı ülkesinin ne kadar geri kaldığını anlaması ve bunun telafi edilmesi için de herkesin el birliği ile çalışması gerektiğini belirtmiş olmasıdır (Sertoğlu, 2011, s. 3154). Nitekim Sultan Abdülaziz, 1867’de yaptığı 47 günlük Avrupa Seyahati’nin sonucunda Avrupa’nın pek çok gelişmesinden etkilenmiş ve yurda dönüşünün ardından Avrupa’nın modern yapılarını, eğitimsel faaliyetlerini, askeri yapılanmasını ve ulaşım çalışmaları ülkesinde uygulamaya çalışmıştır. Modern bina inşası olarak; Çırağan Sarayı, Beylerbeyi Sarayı, Kağıthane, Çekmece ve İzmit Kasırları, Ayazağa, Tokat Bahçesi, Alemdağ ve İcladiye Köşklerinin yapımlarına başlanılmış, bahsi geçen yapılar dış borçlar ile tamamlanmıştır. Bu arada yeri gelmişken şunuda belirtmek gerekir ki; seyahat sonrası sultan yalnızca lüks binaların yapımı için harcama yaptırmamıştır. Sultan, Tershane, Tophane, Feshane ve Galata Köprüsü gibi Osmanlı Devleti için çok önemli sayılan kurum ve binaları da bu dönemde yeniden restore ettirmiştir (Topçu, 2014, s. 21).

Düzenlenen seyahat ile eğitimde de yenilikler yapılmıştır. Bu dönemde Mektebi Sultanî (Galatasaray Lisesi), Darülfünûn, Sanayi-i Mektebi ve Tıbbiye başta olmak üzere yeni eğitim ve bilim kurumlarının açılması sağlanılmış ve böylelikle eğitimde yeni bir soluk kazandırılmaya çalışılmıştır. Yeni açılan eğitim kurumlarının devlet dairelerine bürokrat yetiştirmelerinin yanı sıra toplumsal kültürü dönüştürmede de etkileri olmuştur. Eğitimde yaşanan bu gelişmelere ek olarak; 1869 yılında Maârif-i Umûmiye Nizamnamesi yayınlanmıştır. Nizamnamenin yayınlanması ile eğitimin ülke genelinde yaygınlaştırılması hedeflenmiştir (Engin, 2015, s.350). Eğitimde yapılan bu sistemsel değişiklikler, Sultan Abdülaziz’den sonra gelen padişahlar tarafından da devam ettirilmiştir. Öyleki açılan eğitim kurumları açıldığı dönemden sonra bile faaliyetlerini devam ettirmiş ve günümüze kadar ulaşarak varlıklarını korumuştur (Kızıltoprak, Türk Maarif Ansiklopedisi, s. 68).

Sultan seyahat dönüşünde ulaşım da çalışmalar yapılmasını sağlamış, Rumeli demiryollarının yapımı için yatırımda bulunmuştur. Yapılan yatırımlar ile 452 kilometre olan demiryolu ağı sultanın bu alanda yaptığı girişimler ile 1344 kilometreye ulaşmıştır. Yine bu dönemde metro ve tramvay ilk kez ülkeye getirilmiştir (Afyoncu, 2021, s. 180). Ayrıca seyahat ile Sultan Abdülaziz’in güçlü bir donanma inşa etmesine katkıda bulunmuş, seyahat ettiği ülkelerde düzenlenen askeri tatbikatlardan oldukça etkilenen sultan, donanmanın geliştirilmesine yönelik çabalarını daha da arttırmıştır (Algül, 2019, s. 52)

Sultanın bizzat katıldığı bu seyahat, hem Osmanlı devlet adamları tarafından hemde batılı tarihçiler tarafından kimi zaman olumlu kimi zaman da olumsuz olacak şekilde yorumlanmıştır. Bu hususta İstanbul şehremini olarak sultanın Avrupa Seyahati’ne katılan Ömer Faiz Efendi yazdığı eserinde, seyahate dair izlenimlerinden bahsetmiştir. Faiz Efendi eserinde, sultanın daima sabit fikirliliğinden bahsetmiş ve sultanın evhamlılığı neticesinde seyahatin başında ve ortasında iki kez geri dönüş kararı verdiğini ifade etmiş dolayısıyla seyahatin tam manasıyla olumsuz neticelendiğini belirtmiştir. Yine sultanın seyahati hususunda Ziya Nur Aksun, seyahatin israf ve sefahat düşkünlerini

özünden kopardığını, seyahatin batı hayranı ve kuklası olarak yapıldığını belirtmiştir (Algül, 2014, s. 44).

Seyahat, Osmanlı müellifleri tarafından olumlu ve olumsuz olarak yorumlandığı gibi batılı tarihçiler tarafından da farklı şekillerde yorumlanmıştır. Seyahat, batılı tarihçi ve diplomatlar tarafından Osmanlı İmparatorluğu'nun batılı devletler ile ittifak kurma, statü ve kabul ziyaretleri olarak nitelendirilmiş ve ekseriyetle bu bağlamda değerlendirilmiştir (Karaer, 2013, s. 132). Seyahat hususunda yapılan olumsuz yorumların aksine Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati, Batı'da Türk imajını olumlu yönde değiştirmiştir. Bu imajın ortaya çıkmasında Sultan Abdülaziz'in diplomasiyi iyi bilmesi ve görüşmelerinde diplomasi kuralları ve nezaket kurallarını çok iyi uygulamasının etkisi olmuştur. Öyleki sultanın uyguladığı diplomasi politikası Fransa Kralı Napoleon'un dikkatini çekmiş, imparator bu seyahat ile birlikte sultanın ülkesini kalkındırılmak hususunda göstermiş olduğu çabaları onaylayarak, sultana yardım etmekte hazır olduğunu göstermiştir (Karaer, 2005, s. 326). Bunların yanı sıra Sultan Abdülaziz seyahatten oldukça memnun kalmış, seyahat sonrası başta Fransa Kralı ve devamında uğradığı ülkelerdeki üst düzey yetkililerin şahsına karşı uyguladığı muameleden duyduğu hoşgörüyü ifade etmek için yurda döndükten sonra bir hatt-ı hümayûn yayınlamıştır. Sultan, hatt-ı hümayûnunda Avrupa ülkelerinin kendisine karşı gösterdiği ilgiyi ve yakınlığından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir (Özgün, 2021, s. 144).

Sonuç

Sultan Abdülaziz'in yurt dışına yapmış olduğu Avrupa Seyahati, bir Osmanlı Hükümdarının ilk kez yurtdışına yaptığı gezi olarak kayıtlara geçmiştir. Yapılan seyahatin temelinde, Avrupa ile ilişkileri düzeltmek, Balkanlarda ve Girit'te ortaya çıkan problemleri çözme düşüncesi yer almaktaydı. Seyahat, ilk olarak Fransa İmparatoru III. Napoleon'un Uluslararası Sergi daveti üzerine başlamış, sultan heyeti ile birlikte Fransa'ya hareket etmiştir. Sultan ve heyeti, Avrupa'da ulaşacakları ülkelere çoğunlukla deniz yolunu kullanarak ulaşım sağlamış, kısmen de olsa karayolunu kullanmışlardır. 47 gün süre zarfında tamamlanan bu seyahat ile sultan pek çok diplomatik temas gerçekleştirmiştir. Bir Osmanlı hükümdarının Avrupa'ya düzenlemiş olduğu bu seyahat ile Sultan Abdülaziz, Avrupa'da ki büyük ülkelerin çoğunu ziyaret etme imkânı bulmuş, ülkelerin kralları tarafından büyük gösteriler eşliğinde karşılanmış ve şahsına düzenlenen etkinliklere katılarak, ülkeleri yerinde incelemiştir. Bu açıdan Osmanlı Devleti, gerçekleştirilen seyahat ile istenilen amaca ulaşmış, seyahat Avrupa ülkeleri ve Osmanlı Devleti arasında genel barışın sağlanmasında önemli rol oynamış ve seyahat sonucunda Avrupa ile olan ilişkilerde barış ve dostluk mesajı verilmiştir.

Seyahat hususunda yukarıda bahsettiğimiz mevzular diplomatik olarak Avrupalı Devletler ve Osmanlı Devleti arasında gerçekleşen olumlu gelişmelerdir. Diplomatik ilişkilerin dışında seyahat, Sultan Abdülaziz'in düşünce yapısında da değişikliklere neden olmuştur. Seyahat öncesinde daha gelenekçi bir yapıya sahip olan sultan, Avrupa ülkelerini bizzat gözlemlene fırsatı elde ettiği için daha yenilikçi bir bakış açısında sahip olmuştur. Sultan, yenilikçi bakış açısıyla yurda döndüğü zaman devlette ıslahat yapılmasına dair faaliyetlerde bulunmuştur. Islahat hareketleri olarak, ulaşım, eğitim, askeri alanlarda ıslahatlar yapılmış, yapılan ıslahatlar ile devletin daha çağdaş bir yapıya sahip olması sağlanmaya çalışılmıştır.

Kaynaklar

- Abdülaziz'in dar'ül harp'te seyahati. (2018.30.03). Fikriyat.com.
<https://www.fikriyat.com/tarih/2018/03/30/abdulazizin-darul-harpte-seyahati>.
- Afyoncu, E. (2021). *Herkes için kısa Osmanlı Tarihi:1302-1922*. Yeditepe Yayınevi.
- Algül, B. (2019). Sultan Abdülaziz Dönemi Osmanlı Donanmasında modernleşme (Tez No.606070). [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi]. Yök Tez Merkezi.
- Çağlar, B., & Bilgin, A. (2019). *Klasikten moderne Osmanlı etkisi: (kurumlar-uygulamalar)*. Kronik Kitap.
- Danişmend, İ. H. (1972). *İzahlı Osmanlı Tarihi kronolojisi*, (IV). İstanbul.

- Engin, V. (2015). *Kurtlar sofrasındaki Osmanlı*. Yeditepe Yayınevi.
- Ercivan, A. (2024). Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahatinin Osmanlı modernleşmesine etkisi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11(5), 3293-3310. <https://doi.org/10.46868/atdd.2024.791>
- Ertemli, M. (2023). Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk devlet yata. *Modular Journal*, 6(1), 50-65. <https://doi.org/10.59389/modular.1297219>.
- Gök, N. (2012). Mütercim Hâlimî Efendi'nin notları çerçevesinde Sultan Aziz'in Avrupa seyahati ve sonuçları (21 Haziran 1867-7 Ağustos 1867). *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarihi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 165-188.
- Gök, N. (2014). Sultan Abdülaziz Devrinde Balkanlarda karayolu ulaşım ağındaki çalışmalar, *Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu*, Türk Tarih Kurumu.
- Görür, E. D. (2024). Sultan Abdülaziz'in İngiltere'de karşılanması, ağırlanması ve uğurlanması. *Tarih Dergisi*, 83, 111-144. <https://doi.org/10.26650/iutd.1446043>
- Gündoğdu, R. (2020). *Osmanlı Padişahları*. Rumuz Yayınları.
- Karaer, N. (2003). Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati ile Osmanlı ve batı kamoyundaki yansımaları (Tez No.126450). [Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi]. Yök Tez Merkezi.
- Karaer, N. (2005). Abdülaziz, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24(37), 313-326. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000200
- Karaer, N. (2012). *Abdülaziz'in Avrupa Seyahati*, Phonix Yayınevi.
- Karaer, N. (2013). Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati, Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu, *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, C.4.
- Kızıltoprak, S. *Sultan Abdülaziz (1830-1876)*, Türk Maarif Ansiklopedisi, (1), 66-68.
- Köksal, O. (2003). Sultan Aziz'in Avrupa Seyahati dönüşü münasebetiyle yapılan kutlamalar ve bir manzum tarihçe. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 117-136.
- Küçük, C. (1988). Abdülaziz 1830-1876. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, (C. 1, ss. 179-185). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kutay, C. (2012). *47 gün (Sultan Abdülaziz'in Avrupa günlüğü)*, 1. Baskı, İstanbul: ABM Yayınları.
- Maksudoğlu, M. E. (2019). *Osmanlı'dan günümüze değişme maceramız*. Kırmızı Yayıncılık.
- Özgün, C. (2021). *Türk Yenileşme Tarihi- devlet, toplum ve ekonomik düzenin değişimi*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Sertoğlu, M. (2011). *Mufassal Osmanlı Tarihi*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, (6).
- Tekin, B.B. (2012). Sultan Abdülaziz'in İngiltere (Londra) ziyareti hatıra madalyası: 19. yüzyılda batı-doğu kimlik anlayışının görsel bir özeti. *Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks*, 4(1), 183-199.
- Topçu, F.S. (2014). Sultan Abdülaziz Döneminde yaşanan mali bunalım ve uygulanan mali reformlar (1861- 1876) (Tez No.369006). [Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Yök Tez Merkezi.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi. TC. CDAB. A.MKT. MHM (Mühimme Kalemi Evrakı), No: 391/64, H.18.05.1284; A.MKT.MHM (Mühimme Kalemi Evrakı), No: 390/96, H.10.05.1284.
- Woods, S. H. F. (1974). *Türkiye anıları (Osmanlı Bahriyesinde 40 yıl- 1869- 1909)*. (F. Çoker, Çev.) Milliyet Yayınları.
- Yurtbilir, M. M. (2014). 19. yüzyıl Avrupa Demokrasisi içinde oryantal yer arayışlar: Sultan Abdülaziz'in 1867 Avrupa Gezisine bir bakış. *Eklektik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 129-160. <https://doi.org/10.61150/eklektik.2024020105>.

Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Kimliği / Article Id: HS-2025-05

Canser OKUR

(Sorumlu Yazar / Corresponding Author)

canserokur52@gmail.com

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Ünye Adnan Menderes
Ticaret Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Ordu,
TürkiyeRepublic of Türkiye Ministry of National Education, Ünye
Adnan Menderes Vocational and Technical Anatolian
High School of Commerce, Ordu, Türkiye

12 Eylül 1980 Darbesinin Yerel Basın Özelinde Ordu Basınına Yansımaları

Reflections of the September 12, 1980 Coup in Particular to the Ordu Press

Öz | Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarihinde ordu-siyaset ilişkisi hep iç içe olmuştur. Ordu, muhtıra vererek veya darbeler yaparak bir elini sürekli siyasetin üzerinde tutmuş ve ona yön vermeye çalışmıştır. Türk demokrasi tarihi açısından 12 Eylül 1980 askeri darbesi, Cumhuriyet tarihi içinde yaşanmış en dramatik olaylardandır. Ülke genelinde artan anarşi, ekonomik sorunlar, siyasilerin kendi aralarında çözemedikleri problemler, çözümlenemeyen sorunları bir yumak haline getirerek daha da içinden çıkılmaz hale getirmiştir. Yaşanılan bu darbe, ulusal ve yerel basınında geniş yer bulmuş, bu nedenle 12 Eylül ihtilalinin ardından döneme ışık tutması açısından ulusal basın kadar yerel basınında, arşiv niteliği taşımıştır. Bu askeri harekâtın yerel basının bakış açısıyla karşılanması, yerel halka sunulması ve aktarılması hususunda Ordu İli özelinde basının gözünden çok fazla çalışma içine girilmemiştir. Bu nedenlerden hareketle çalışmanın Ordu İli yerel basın özelinde topluma nasıl ışık tuttuğu, toplumu nasıl yönlendirdiği noktasında Ordu Sesi, Ordu Havadis ve Yeni Haber gazetelerinin arşivleri taranarak yaşananlar gelişmeler bu gazetelerin penceresinden incelenecektir. Yerel gazete arşivleri incelenmeden önce darbeye giden süreç ve ulusal basının tutumu ana hatları ile incelenecektir.

Anahtar Kelimeler | 12 Eylül 1980, Darbe, Basın, Ordu, Gazete

Abstract | Throughout the history of the Republic of Türkiye, the relationship between the military and politics has always been deeply intertwined. The military has consistently maintained a significant influence over politics, often through issuing memorandums or orchestrating coups in an attempt to steer the direction of governance. From the perspective of Turkish democratic history, the military coup of September 12, 1980 stands out as one of the most dramatic events in the history of the Republic. Escalating nationwide anarchy, economic problems, and the inability of politicians to resolve ongoing issues turned the situation into a tangled crisis that became increasingly intractable.

This coup received extensive coverage in both national and local media, and in this context, local newspapers also served as valuable archival sources that shed light on the period, just as national newspapers did. However, in the specific case of the province of Ordu, the perspective of the local press and its role in communicating and framing the coup for the local population has not been the subject of much scholarly attention. Based on this need, this study aims to examine how the local press in Ordu shed light on and influenced society during the aftermath of the coup.

To this end, the archives of Ordu Sesi, Ordu Havadis, and Yeni Haber newspapers will be analyzed to explore the developments of the time from their perspective. Before examining the local press, the study will first outline the process leading up to the coup and the general stance of the national press.

Keywords | 12 September 1980, Revolution, Press, Ordu, Newspaper**Etik Kurul Onayı | Ethics Committee Approval**

Bu çalışma yalnızca tarihsel doküman analizine dayandığı için etik kurul izni gerekmemektedir.
This study is based solely on historical document analysis and does not require ethics approval.

Hakem Değerlendirmesi | Peer-review

Dış bağımsız ve çift kör
Externally and double-blind peer-reviewed

Çıkar Çatışması | Conflict of Interest

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.
The author has no conflicts of interest to declare.

Finansal Destek | Funding

Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.
The author declared that this study has received no financial support.

Bu makale, intihal tespiti amacıyla iThenticate yazılımı ile taranmıştır.

This article has been screened for plagiarism using iThenticate software.

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC 4.0) kapsamında lisanslanmıştır.

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0).

Atıf

Okur, C. (2025). 12 Eylül 1980 Darbesinin Yerel Basın Özelinde Ordu Basınına Yansımaları. *Histosophia*, 1, 39-48.

Citation

Okur, C. (2025). Reflections of the September 12, 1980 Coup in Particular to the Ordu Press. *Histosophia*, 1, 39-48.

Giriş

Türkiye tarihinde uzun yıllar ordunun siyaset üzerindeki etkisi hep var olmuştur. Ordunun siyaset üzerinde kurduğu bu tahakküm siyasileri ve siyasal partileri hep tedirgin etmiştir. 27 Mayıs darbesi ile 12 Mart muhtırası bunların en net görünen kısmıydı. Siyasal iktidarların ya da Türk siyasetinin ordu ile arasındaki süreç devam ederken ulusal ve yerel basın siyasal iktidarların meşruluğunu gösterse de askeri müdahalelerin sonrasında ordunun güdümünde olmaktan kendini sıyıramamıştır. Darbe veya muhtıraların haklı gerekçelerini halka anlatma görevi medyanın olmuştur. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinin gerekçelerini oluşturulan yeni yönetimin meşruluğunu halka anlatmak yine medyanın üzerine düşen bir görev haline gelmiştir.

12 Eylül 1980 askeri harekâtı, Türk Silahlı Kuvvetli tarafından emir komuta zinciri içinde yapılan üçüncü ve son başarılı darbe girişimidir. 12 Eylül Rejimi, 12 Eylül 1980 tarihinde askeri müdahalenin başarılı olması ile başlayıp 13 Aralık 1983'te Turgut Özal'ın başkanlığında kurulan sivil hükümet dönemine kadar geçen dönemi kapsamaktadır. (Çetin, 2017, s. 59)

Türkiye de yaşanan siyasal anarşik olaylar ve ağır ekonomik çöküş, 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra, 12 Eylül 1980 tarihinde üçüncü kez başarılı olan askeri harekâtın yaşanmasına neden olmuştur. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren liderliğinde dört kuvvet komutanında desteği ile Süleyman Demirel hükümeti yıkılmış, ülkeyi yaklaşık iki yıldan beri yaşanmaz hale getiren sağ-sol çatışmasına son verilmiştir. Aşırı solcu, milliyetçi ve İslamcı örgütler yasaklanmış, müdahale öncesi kurulan tüm siyasi partiler kapatılmış, yeni ama daha kısıtlayıcı bir anayasa kabul edilmiş, Orgeneral Kenan Evren ise Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Ekonomiyi kontrol altına almayı başaran askeri rejim, sivil siyaseti tasarlamakta aynı başarıyı gösterememiştir. (Hale, 2003, s. 170)

Cumhuriyet hükümetlerinin yapmış olduğu siyasetten taraf olan medya, 27 Mayıs 1960 darbesinde ve 12 Mart 1971 muhtırasında toptan ordunun yönetime el koymasını halka anlatma görevi görmez iken 12 Eylül 1980 darbesinde ise Milli Güvenlik Konseyinin basın ile ilgili almış olduğu ağır kararlar sonrasında darbenin meşruluğunu halka anlatma görevi açıktan veya sunuş yöntemiyle basına düşmüştür. Türk Ordusuna ve onun gerçekleştirdiği darbeye karşı olumsuz haber yapan, yazılar yazan gazete ve dergiler sansüre uğramış veya kapatılmıştır (Meral, 2022 s. 708). Sansür ve kapatma olaylarının yasal dayanağı da 19 Eylül 1980'de Sıkıyönetim Kanununda yapılan değişiklikle olmuştur. Yeni düzenlemeye göre "...TRT Kurumunun yayınları dâhil olmak üzere telefon, telsiz, radyo ve TV gibi her çeşit araçlarla yapılan yayım ve haberleşmeye sansür koymak..." şeklinde tanımlama yapılarak basın yayın organları üzerinde sansür uygulama hakkının yasal dayanağını oluşturulmuştur. (<https://turkiyededarbelerarsivi.com/12-eylul-1980> s. 9).

Toplumsal yaşam içinde insan, yakın ve uzak çevresinde ne olup bittiğini öğrenme dürtüsü içinde yaşamaktadır. Kendi kendine görüp öğrenemediği olayları başkasının aracılığı ile de olsa öğrenme arzusu içindedir. Bu durum "İnsanın olan-bitenlerin farkında olma açlığı" olarak ifade edilmiştir. Bir de insanoğlunun dost düşman ayırdını yapabilme, birbirleriyle bağ kurabilme, kendini ve ailesini koruyabilme, sosyal yaşamını sürdürebilmek için habere gereksinim duymaktadır. Gazetecilik ise insanların ve toplumun ihtiyaç duyduğu bu gereksinimleri gidermek için vardır (Özçağlayan, 2008 s. 132). Toplumsal yaşam içinde kamuoyu oluşturma aracı olan basın ulusal veya yerel düzeyde haber alma kaynağıdır. İnternetin günlük yaşama girmesiyle gazetecilik dijital mecraya taşınmaya başlansa da toplumlara etkileyen ve anında haber verme gücü olarak demokrasilerin dördüncü erki olarak her zaman varlığını korumuştur. Kitle iletişim araçlarının bu kadar çok yaygınlaştığı bir dönemde yerel basında artık ulusal basın kadar etkin bir güç haline gelmiştir. Türkiye de yaşanan bu ulusal olay yerel düzeyde kitleler tarafından da takip edilmektedir (Kurt, 2021, s. 174).

Basın tarihimize bakıldığında ulusal basın kadar yerel basında da siyaset, ekonomi, sanat, spor, ilan gibi alanlarda okuyucusuna gazetelerinde bilgilendirici haberlere yer veriyorlardı. Yerel gazeteler bölge gündemi kadar, ülke gündemini de içeren haberleri yayınladıkları için arşiv niteliği taşıyan belgelerdir. 1980 darbesi ile ilgili sunduğu haberler açısından önemli bir yere sahip olan Ordu yerel gazeteleri bu çalışmanın ilk elden belgeleri niteliğindedir. Bu araştırmada incelenen Ordu Sesi, Yeni Haber, Ordu Havadis gazeteleri Ordu İlinde iyi bir okuyucu kitlesine sahip gazetelerdir.

12 Eylül 1980 Darbesine Giden Süreç

1970’li yıllar Türk siyasetinde ve sosyal yaşamında ağır tahribat yaratmış bir dönemdi. Türk Demokrasisi yıllar boyunca hep inişli çıkışlı bir grafik sergilemiş ve halen de sergilemektedir. 12 Eylül 1980 darbesi, diğer darbe ve muhtıralar içinde en sert olanıdır. 12 Eylül’ün gerçekleşe bilmesi ve meşru zemine oturması için siyasi, sosyal, ekonomik koşulların oluşması gerekmektedir. İşte bu koşulları sağlayan gelişmede toplum içinde oluşan kargaşa ve anarşik olaylardı. Ülke genelinde gerçekleşen suikastlar, faili meçhul cinayetler(Kurşun, <https://turkiyededarbelerarsivi.com/12-eylul-1980-ss.-8-9>) toplu katliama varan kahvehanelerin taranması, üniversitelerde çıkan öğrenci hareketliliği gibi sosyal olaylar, Kıbrıs Barış Harekatı sonrası uygulanan ağır yaptırımlar, yüksek enflasyona bağlı kötüye doğru giden ekonomik koşullar, Koalisyon Hükümetlerinin kısa olması, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde siyasi partilerin uzlaşmaz tavırları, ülkede kaos ve anarşinin artmasında önemli oynayan faktörlerdi. (Çalışkan, 2020, s. 92).

Bir ülkede istikrar olabilmesi için siyasi istikrarın var olması gerekir. Adnan Menderes döneminden sonra kurulan Adalet Partisi iktidarları güçlü iktidarlar değildi. Siyasetçiler arasındaki görüş farklılıklarına rağmen uygulanan seçim sistemi koalisyon hükümetlerinin varlığını zorunlu kılıyordu. 12 Mart 1971 muhtırası sonrası kurulan ara rejim hükümetleri 14 Ekim 1973’ te sona ermişti. 1973 sonrası yapılan seçimle sonucunda 1980 darbesine kadar geçen süreçte yedi hükümet kurulmuştu. Neredeyse yılda bir hükümete tekabül eden ve koalisyonlarla oluşturulan bu istikrarsız dönemde her seferinde yeni bir hükümet kurulmuştu (Belen, 2020, s. 47). Kurulan hükümetlerin en önemli amacı rakiplerinin iktidar olmalarını önleme ve kendilerinin iktidarda kalmalarını sağlamaktı. Olaylar karşısında strateji geliştiremiyorlar, krizlere karşı müdahale etmekte de geç kalıyorlardı. İktidarlarını sürdürebilmek için koalisyon ortakları ile pazarlık etmek zorunda kalıyorlardı (Hale, 2003, s. 153). Siyasi istikrarsızlığın ve siyasi partilerin kendi aralarında anlaşamamalarının en büyük sonucu 1980 yılında yaşanan Cumhurbaşkanlığı seçiminde yaşanmıştır. 22 Mart 1980 tarihinde başlayan 5 ay 19 gün süren Cumhurbaşkanı seçimi sonuçsuz kalmıştır. Cumhurbaşkanlığı seçimi Cumhuriyet Halk Partisi’nin adayı Muhsin Batur ile Adalet Partisi’nin adayı Saadettin Bilgiç arasında yaşanmış, sonraki süreçte adaylık yarışı Muhsin Batur ile Faik Türün arasında geçmiştir.99. turda Muhsin Batur’un senatörlükten çekilmesi ile Faik Türün Meclis ve Senato birleşik toplantısının yapılamaması nedeniyle seçilme şansı kalmamıştır. 12 Eylül Askeri harekâtına kadar Cumhurbaşkanlığı’na Cumhuriyet Senatosu Başkanı İhsan Sabri Çağlayangil vekâlet etmiştir (Edi & Yıldız, 2021, s. 1655).

Bu siyasi istikrarsızlığa dönemin politikacılarının kendi aralarındaki uzlaşmaz tavırları, kavgacı, hırçın üslupları hem yönetim hem de halk arasında politik şiddetin artmasına neden oluyordu. Politik şiddet anlayışının kamu kurumlarında çalışan devlet memurlarına da sirayet etmesi işi içinden çıkılmaz hale getiriyordu. Hükümet değişiklikleri ilk başta bürokraside değişimi başlatıyor, bu değişim en altta bulunan memura kadar devam ediyordu.

1970’ler Türkiye’inde sağ-sol ayrımı ideolojik şiddetin taraflarını tarif etmekteydi. Sağ Milliyetçiler, solu da Marksist- sosyalistler oluşturmaktaydı (Can, 2024, s. 76). 1970’li yılların başındaki sol harekât ile 1970’lerin ortasındaki sol harekât arasında belirgin bir fark vardı. 1970’li yılların başındaki sol harekât anti Amerikancı ve antikapitalist harekât iken 1970’lerin ortasındaki sol kargaşa ve moral bozukluğuna neden olmuştu (Ahmad, 2019, s. 194). Darbeye doğru giden süreçte şiddet o kadar çok artmıştı ki liselere kadar inmişti. Artık insanların birbirine karşı tahammülü yoktu. Üniversitelerde artan şiddet sonrası olaylar sokaklara yayılmıştı, sokaklarda sözde “kurtarılmış bölgeler” oluşmuştu, sokak kendi hukukunu uygular hale gelmişti. Ülkenin politik olarak sağ ve sol şeklinde ayrışmasına bir de etnik, mezhep ayrılıkları eklenince şiddetin dozu daha da artmaktaydı ve günlük ortama 20-25 kişinin hayatına mal olmaktaydı (Belen, 2020, s. 47).

1970’li yıllar Türkiye’de keskin sınıf mücadelesinin yapıldığı yıllardı. Siyasi zemin üzerinde sınıf çıkarları kendini ifade etme imkânı bulmuştu. Güçlü olan sanayi sermayesi kendini siyaset üzerinde hissettirebiliyordu. İşçi sınıfı hak arama mücadelesini güçlü olan bu sanayi sermayesine karşı verme çabası içindeydi. İşçi sınıfının sayısal olarak büyümesi, sendikalar aracılığı ile örgütlenmesi onları daha da militanlaştırmıştı. Gençler arasında sosyalist fikirler kabul görmeye başladı. Kitleleşen

sosyalist kadın hareketleri varlıklarını ortaya koydu. Kürtler örgütlenerek belirledikleri stratejiyle siyasal yaşam içinde varlıklarını netleştirmeye çalıştı. Ülkücü ve İslamcı siyaset yapanlar kurdukları siyasi partilerle daha da güçlendiler (Gökçen, 2020, s. 259).

Türk siyaseti 1970'ler etnik ve dini olarak kutuplaşmış ve bölünmüştü. Alevilerin yaşadığı büyük kentlerde Sünni alevi çatışmasının yaşanması için halkı tahrik edici provakatif eylemler yapılmıştı (Laçiner, 1978, s. 12). 1978 yılının başlarından itibaren Sünni ve Alevi inancına sahip kişilerin yaşadığı Maraş, Sivas, Çorum' da olaylar çıkmıştır. Malatya'nın sağ görüşlü belediye başkanı bombalı suikast sonucu öldürülmüştü (Karabulut, 2024, ss. 412-413).

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı Türk Amerikan ilişkilerinde tahribata neden olmuştu. Kıbrıs Harekâtı'nda Amerikan silahlarının kullanılması Amerikan Kongresi tarafından tepki ile karşılanmış, Kıbrıs'ta kalıcı barış sağlanıncaya kadar Eylül 1974 sonrasında Türkiye'ye karşı ambargo uygulama kararı almıştır. Türkiye, Amerika'nın bu tutumuna karşı sınırları içinde bulunan yaklaşık 20 askeri üs ve tesisleri kendi kontrolü altına aldı (Armaoğlu, 2022, ss. 610-613). Amerika'nın uyguladığı ambargo Türk ekonomisini de olumsuz etkilemişti. Amerika ile yaşanan bu sorunun yanında Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile de ilişkilerin iyi olmaması Türk ekonomisini zor durumda bırakmıştı (Dolanbay, 2019, s. 861).

Yaşanılan bu gelişmelerin yanında ekonomide uygulana içe dönük, dışa kapalı sanayileşme modeli, 1970'li yılların ikinci yarısından sonra uygulanan ithal ikameci politikalar uygulanamaz hale gelmişti. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası uygulanan ambargo, 1973 sonrası yaşanan petrol krizi, yurt dışında çalışan Türk işçilerin yeterli döviz ülkeye getirememesi, hükümet krizleri ülkeyi ve ülke ekonomisini zor durumda bırakmıştı (Erkek, 2022, s. 160). Ekonomik sorunların artmaya başlamasıyla beraber kısa dönemli politikalarla sorunlar aşılmaya çalışılsa da başarılı olunamamıştır. 24 Ocak 1980 tarihinde alınan bu ekonomik kararların amacı ekonomiyi dışa açarak, içe dönük Türk sanayisini dışa dönük bir yapısal reforma dönüştürmektir. Bu kararların amacı "piyasa ekonomisi" oluşturmaktır (Başkaya, 2015, ss. 249-250). 24 Ocak kararları sonrası gerçekleşen devalüasyonla 1 ADB doları 47,5 liradan 70 lira olmuştur. Kamuya ve Kamu İktisadi Teşebbüslerine (KİT) personel alımı durdurulmuştur (Başbuğ, 2021, s. 413). Yabancı sermayenin girişi için özel teşvikler getirilmiş, faizler serbest bırakılmış, serbest piyasa ekonomisine geçilmiş, dış ticaret açığını kapatmak için ithalat ve ihracat serbest bırakılmıştır. Fakat alınan bu tedbirlere rağmen hızlı bir faiz artışı ve fiyat istikrarsızlığının yaşanmasının önüne geçilememiştir. 24 Ocak kararlarının içinde olan işçi ücretlerinin düşürülmesi kararı işçilerin kendi aralarında örgütlenmesi ve direnmesi sonrasında uygulanamamıştır. 24 Ocak kararlarının uygulanabilmesi için baskı ortamının oluşması gerekiyordu, bu da ancak 12 Eylül' de yapılan darbe sonrası ile mümkündür (Erkek, 2022 s. 174).

Devlet otoritesinin kaybolması, cumhurbaşkanı seçiminin yapılamaması, anarşik olayların tırmanması, 24 Ocak kararları sonrası yüksek enflasyon gibi sebepleri açmanın iki yolu vardı. Birincisi halkın değerlerini benimsemiş siyasi bir örgütün ön plana çıkıp kitleleri harekete geçirerek sivil bir iktidarın kurulması. İkincisi ise askerin yönetime direkt müdahalesiydi. Ordu, siyasi iktidarı ele geçirme konusunda çok da istekli olmasa da gerekli hazırlığını yapmıştı (Karpaz, 2021, ss. 278-279).

Yaşanılan bu siyasi, sosyal, ekonomik gelişmeler sonrasında Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu'nun 35. Maddesi uyarınca uzun zamandır yaptığı hazırlık sonucunda yönetime el koyma kararı almıştı. 5 Eylül 1980 Cuma günü darbenin gerçekleşeceği gün ve saat ilgili birimlere "Bayrak Harekâtı" koduyla duyurmuştur. 12 Eylül gecesini Türk Silahlı Kuvvetleri TRT, PTT ve Emniyete direnişle karşılaşmadan el koymuştur (Keskin & Akın, 2020, ss. 704-705). Yaşanılan bu darbe Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yaşanan önemli siyasal ve toplumsal dönemeçlerindedir. Toplum içinde yaşanan ağır tahribatların yanında, ülkenin hem ekonomik hem de siyasal yapısında önemli değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Hükümetin görevi sona ermiş, Türkiye Büyük Millet Meclisi lağvedilmiş, anayasa yürürlükten kaldırılmış, siyasi partilerin genel başkanlarına siyasi yasak gelmiş ve partileri kapatılmış, toplu iş sözleşmeleri askıya alınmış, grevler yasaklanmış, sendikalar görevlerini yapamaz hale gelmiş, temel hak ve özgürlükler kısıtlanmış, basın yayın baskı altına alınmıştır (Ülker & Mertan, 2021, s. 21). Darbenin bir numaralı ismi Orgeneral Kenan Evren ve

Kuvvet komutanları Milli Güvenlik Konseyini kurarak kendilerini yasama organı yerine koydular. Yürürlüğe giren ilk yasalar güvenliği sağlayacak olan yasalar oldu (Yeşilbursa, 2019, s. 400).

12 Eylül 1980 Darbesi Sonrası Ulusal Basının Tutumu

12 Eylül darbesinin gerçekleşmesi sonrasında Sıkıyönetim Kanununda yapılan değişikliklerle basın kontrol altına alınmaya çalışılmış, Milli Güvenlik Kurulu, 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu'nda yapmış olduğu değişikliklerle basını denetim altına almıştır T.C. (Resmî Gazete, Sayı: 17112, 21.09.1980.).

Askeri Cunta basın üzerinde baskı ve sansür uygulayarak darbe döneminde özgür basının oluşumunu engellemiştir. Türk basın tarihinde önemli iz bırakan Demokrat, Hergün ve Aydınlık gazeteleri demokratik düzene, ülkenin birlik ve beraberliğine zarar verme suçlamasıyla sıkıyönetim kanununun ilgili maddeleri uyarınca kapatılma cezası almışlardır. Bu kapatmaların yanı sıra sıkıyönetim yasalarına aykırı hareket etmek suçlamasıyla; Milli Gazete, Cumhuriyet, Tercüman Günaydın, Güneş, Milliyet, Tan, Hürriyet gibi gazetelere belli sayı ve günde yayın durdurma cezası uygulanmıştır. (Kurşun, www.turkiyededarbelerarsivi.com, ss. 10-11.) 1980 yılında basının dönüşümünde en temel etken 24 Ocak kararları olmuştur. 24 Ocak kararları sonrası basına verilen sübvansiyonun kaldırılması sonrası basın güçlü sermayedarların kontrolüne geçmiştir (Koloğlu, 2015, s. 142.). Hürriyet Gazetesi Simavi ailesinin, Milliyet Gazetesi Karacan ailesinin, Cumhuriyet Gazetesi Nadi ailesinin, Tercüman Gazetesi Ilıcak ailesinin elindedir. Bu dönemde yayın yapan diğer önemli gazeteler şunlardır: Milli Gazete ve Güneş, Dünya, Akşam, Son Havadis, Bulvar Yeni İstanbul, Türkiye gazeteleridir (Çetin, 2017, ss. 81-82.). Döneminin amiral gemisi olan Cumhuriyet, Tercüman, Milliyet, Hürriyet gazeteleri, Basın İlan Kurumu'nun resmi verilerine göre yayın yapan tüm gazetelerin %60'ına tekabül etmektedir. Bu gazeteler Hayati Tek'e göre: "Cumhuriyet solda, Tercüman sağda, Milliyet ortanın solunda, Hürriyet ise orta yolu seçmiş bir gazete olarak siyasi yelpazenin büyük bir kısmını temsil ediyorlardı." şeklinde gazetelerle ilgili düşüncesini ifade etmiştir, (Dündar, 2019, s. 130.).

12 Eylül 1980 tarihinden sonra gazeteler darbecilerin sözcüsü gibi davranmışlardır. Gazete manşetleri, Kenan Evren başta olmak üzere darbecilerin söylemlerine ve bildirilerine yer vermişlerdir. Günaydın gazetesi, 13 Eylül 1980 tarihli baskısında, "Amaç Demokrasiyi Kurtarmak" verirken, aynı tarihli Hürriyet Gazetesi, "Terörün Sonucu: Yönetim Milli Güvenlik Konseyi'nde, Atatürk Yolunda Devam" manşetiyle haberi okuyucuya sunmuştur. Bunun hemen altına yazılan açıklamada "Orgeneral Evren demokrasinin sağlam temellere oturtulacağını, anayasa, seçim ve partiler yasalarının değiştirileceğini, seçime gidileceğini açıkladı" şeklinde haber yer almaktadır. Gazetelerin, darbecilerin eylemlerini abartan ifadelerini manşetlerinde okuyucuya sunmaları ileriki günlerde de devam etmiştir. 17 Eylül 1980'de Akşam gazetesi, "12 Eylül Harekâtının Hedefleri Yeniden Özetlendi" başlıklı bir haberinde; "[...] Orgeneral Kenan Evren, dün ilk basın toplantısında 12 Eylül harekâtının amaçlarını yeniden şöyle özetlemiştir: Milli birliği korumak, Anarşi ve terörü önleyerek can ve mal güvenliğini tesis etmek, Devlet otoritesini hâkim kılma ve koruma [...]" Milliyet' Gazetesi 24 Eylül 1980' de "Türk Demokrasisi, Atatürk İlke ve Devrimlerinin Bazına Oturtulacak, Programda Neler Var?" başlıklı habere gazetede yer vermiştir. 1 Ekim 1980'de Günaydın Gazetesi'nin manşeti "Devlet Başkanı Evren Dedi ki: Ordu Politika Çukuruna Bulaşmamalı" başlıklı haberler çıkmıştır. Hürriyet gazetesi yine aynı tarihli baskısında "Evren: 'Hakiki Demokrasi Kurulacaktır' Dedi" haberine yer vermiştir. 3 Ekim 1980 tarihli Tercüman Gazetesi'nin manşeti, "Org. Evren 'Bekleseydik Harp Çıkardı,'" başlıklı haberle darbeye olan desteklerini sürdürmüşlerdir (Karaman, 2023, ss. 98-99).

12 Eylül 1980 Darbesinin Ordu Basınına Yansıması

Türkiye siyasetinde darbe ve muhtıralar hem akademik hem de popüler tarih araştırmacıları tarafından çalışılmış önemli konulardandır. Bu çalışmalar yapılırken o döneme ışık tutacak olan ulusal ve yerel gazeteler önemli yer tutmuştur. Araştırmacılar genellikle ulusal gazeteleri ön plana

çıkartırken yerel basın biraz göz ardı edilmiştir. Bu nedenle yapılan bu çalışmaya örnek teşkil edecek ve çalışmanın ana gövdesini oluşturacak arşiv bilgileri, tamamen Ordu ilinde yayın yapan dönemin önemli üç gazetesinden alınmıştır.

Devlet Başkanı, Genelkurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Kenan Evren Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Cumhuriyeti korumak ve kollamak amacıyla ülke yönetimine el koyduğunu, yapılanın bir darbe olmadığını, harekât olduğunu ifade etmiştir. Yapılan harekâtın amaçlarının ise şunlar olduğunu söylemiştir.

1-Milli Birliği korumak.

2-Anarşi ve terörü önleyerek can ve mal güvenliğini tesis etmek.

3-Devlet otoritesini hâkim kılmak ve korumak.

4-Sosyal barışı, milli anlayış ve beraberliği sağlamak.

5-Sosyal adalete, ferdi hak ve hürriyete ve insan haklarına dayalı Laik ve cumhuriyet rejimini işlerli kılmak.

6-Ve nihayet makul bir sürede yasal düzenlemeleri tamamladıktan sonra sivil idareyi yeniden tesis etmek (Ordu Havadis,1980, 18 Eylül 1980, s. 1).

12 Eylül 1980 askeri darbesinin gerçekleşmesi sonrasında olayların en çok yaşandığı kentlerden olan Ordu ili özelinde, yaşanan bu gelişmeler yerel basının gözünden okunması genel olarak mutluluk verici olduğu yönündedir. Darbenin gerçekleşmesinden sonra yaklaşık üç gün sonra yerel basın olayı ele almıştır. Darbenin gerçekleşmesi sonrası Ordu Sesi Gazetesi 15 Eylül 1980 tarihinde darbe haberini şu şekilde okuyucuya sunmuştur:

Türk Silahlı Kuvvetlerimizin ülke yönetimine el koyduğu haberi şehrimizde hoparlörle yapılan anonslar üzerine duyulmuş ve telefonlar çalışarak herkes kendi dostlarını haberdar etmiştir. Olay sürpriz yaratmış ancak oldukça heyecan yaratmıştır. Çünkü her sınıf vatandaş bunu bekliyordu. Halk uzun süreden beri ordunun yönetime el koymasını istiyor ve bekliyordu. Anarşi ve terör bir türlü bitmiyor, vatandaş adeta keyfi olarak kurşuna diziliyordu. Öte yandan MSP' nin Konya'da düzenlediği "Kudüs'ü Kurtarma Yürüyüşü" bardağı taşıran son damla olmuştur. Saat 05:00' te şehir içi ve şehirlerarası telefonlar kesilmiştir. Sadece Garnizon Komutanlığı ve Valilik telefonları devreden çıkarılmamıştır. Cuma (önceki gün) sabahın erken saatlerinden itibaren caddeler askeri araç ve gereçlerle dolmuş askeri birlikler şehri kısa sürede kontrol altına almıştır. Garnizon Komutanlığı'na Amasya'dan P. Albay Şükrü Yılmaz Erkeskin gelmiş ve görevine başlamıştır. Vatandaş ihtiyaçlarını temin için ilgililerden gerekli kolaylığı ve yardımı görmüştür. Halen şehirde sükûn vardır. Parlamenterlerin dokunulmazlıkları kaldırılmıştır.

Dışarı çıkma yasağının kısa süreli olması ümit edilmektedir. Ne var ki tüm vatandaşlar yasalara saygılı Güvenlik Kuvvetlerine yardımcı olursa bu sıkıyönetim dönemi kısa süre içinde kalkar ülkeye huzur ve sükûn gelir. Anarşi ve terörün kökü kısa süre içinde kazınır ve yıllardan beri sürdürülen demokrasi, Atatürk İlkeleri doğrultusunda rayına oturtulur ve ulusça mutlu geleceğe kavuşulur.

Türk Silahlı Kuvvetlerimizi tüm içtenliğimizle kutluyor, candan selamlıyor ve başarılarının sürekli olmasını diliyoruz.

Türkiye Cumhuriyeti Atatürk'ün ilkeleriyle dolu Türk ulusu ve Türk gençliğinin beççiliği ile sonsuza dek var olacaktır.

Ordu ili darbe sonrasında Erzincan, Gümüşhane, Rize, Trabzon, Giresun, Samsun, Amasya, Sinop, Tokat illerinin bağlı olduğu komuta görevini Orgeneral Selahattin Demircioğlu'nun yaptığı 3. Ordu Sıkıyönetim Komutanlığı'na bağlandı (Ordu Sesi, 15 Eylül 1980, s. 2).

Ordu Garnizon Komutanlığı'na ise Piyade Kıdemli Albay Şükrü Yılmaz Erkeskin atanmıştır (Ordu Havadis, 16 Eylül 1980, s. 1). Ordu Belediye Başkanı Kazım Türkmen, belediye başkanlık görevinden alınmış, bu makama Ordu Valisi Reşat Akkaya'ya yardım etmek için Belediye Başkan Vekili Bahattin Cörüt yetkili kılınmıştır (Ordu Havadis, 18 Eylül 1980, s. 1).

Ordu Valisi Reşat Akkaya, vilayet ve belediye işlerine kendisinin bakacağını, belediye hizmetlerinin ilgili müdürlerce aynen devam edeceğini herhangi bir aksaklık olduğunda ilgili

birimlerin kendisini bilgilendireceğini ifade etmiştir.

Vali Reşat Akkaya, Belediye Meclisi ile il Genel Meclis üyeliklerine seçilen encümenlerin görevlerine son verildiği, yeni Belediye Encümeni ile İl Daimi Encümen üyelerinin en kısa sürede yeniden belirleneceğini, bunlarında eski meclis üyelerinden maruf kişilerin hariç bırakılmak şartıyla seçilmesini komutanlığa teklif edeceğini beyan etmiştir (Ordu Havadis, 17 Eylül 1980, s. 1).

Türk Silahlı Kuvvetleri adına Milli Güvenlik Konseyi'nin ülke yönetimine el konulması Ordu ilinde büyük memnuniyet yarattığı, halkın yeni yönetimin emirlerine harfiyen uyduğu ve özellikle yasaklara karşı saygılı olduğu vurgulanmıştır. 3. Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı Ordu'nun da içinde bulunduğu illerdeki okullarda bayrak törenlerinin ciddiyetle yapılmasını, hafta başı ve hafta sonunda, tatillerden önce bayrak törenleri yapılacak ve İstiklal Marşı okunacaktır. Törenlere tüm öğretmenlerin eksiksiz olarak katılmalarının mecburi olduğu vurgulanmıştır (Yeni Haber, 17 Eylül 1980, s. 2).

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime el koyması sonrasında Ordu'da sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş, yasak saati olarak akşam 18:00 ile sabah 05:00 arası olarak belirlenmiştir. Görev Kartı olanların ise sokağa çıkma yasağından muaf tutuldukları, bu yasağa karşı çıkan olursa onlar hakkında sert uygulamalar yapılacağı bildirilmiştir. Yasak saatleri içinde olağanüstü bir durum olursa çevredeki görevlilerden yardım isteneceği belirtildi (Ordu Havadis, 17 Eylül 1980. s. 1). Sıkıyönetim Komutanlığı bu sokağa çıkma yasağını daha sonra 24:00 ile 05:00 arası olarak değiştirmiş, ayrıca her türlü şikâyet ve ihbarların 1024 numaralı telefon hattına yapılmasını istemiştir. Şehir içinde seyreden araçların iç lambalarının açık olması zorunluluğu getirilmiştir (Ordu Havadis, 16 Eylül 1980, s. 1).

Silahlı Kuvvetlerin yönetime el koyması sonrasında bazı siyasi parti başkanları, bazı kuruluş başkanları ve bazı kişilerden oluşan yaklaşık 200 kadar kişi Halk Eğitim Salonunda geçici olarak gözaltına alınmıştır. Yürütülen soruşturma sonrasında suçsuz olduğu anlaşılanlar serbest bırakılmıştır. Milli Güvenlik Konseyi'nin çıkarmış olduğu Resmi Gazete ile yayınlanan genelgeye göre Askeri Yargı'nın bulunmadığı kentlerdeki yargılamaları Cumhuriyet Savcılarının yapması kararlaştırılmıştır. Ordu'daki yargılama soruşturmasını Cumhuriyet Savcısı Avni Bilgin yürütmüştür (Ordu Sesi, 18 Eylül 1980. s. 1).

Silahlı Kuvvetlerin yönetime el koyması sonrası sokağa çıkma yasağı kalktıktan sonra halk tarafından konuşulan tek şey evde, sokakta, iş yerlerinde; özgürlük, güven, asayiş ve huzurdur. Sırrı Paşa Caddesi'nde iki bayan gazete muhabirlerine yaptıkları açıklamada "Allah ordumuzdan razı olsun. Bakın kordonumu, küpemi ve tüm takılarımı rahatlıkla takıyorum. Çantama üç beş kuruşumu koyup taşıyabiliyorum. Her köşe de askerlerimizi gördükçe ne kadar huzur duyduğumu bilemezsiniz." şeklinde açıklama yapmışlardır. Özellikle seyyar satıcılık yapan hafta günleri ilçelerde pazar kuran esnaflar duygularını şu şekilde ifade etmişlerdir:

"İlçelerde sergilerimizi açtıktan birkaç saat sonra bellerinde 14'lü tabancalar olduğu halde gelip 500 lira ver bakalım demektedirler ve kendilerine henüz bu kadar satış yapmadık der demez isteklerini 1000 liraya çıkarıyorlardı. Her itiraz 500 liraya mal oluyordu. İlk kez bu hafta ilçede rahat bir alışveriş yaptık. Ne para isteyen var ne de rahatsız eden... Her tarafta Mehmetçiklerimiz geziyor, sanki bize özgürlük ve huzur dağıtıyordu." şeklinde görüşlerini ifade etmişlerdir (Ordu Sesi, 16 Eylül 1980, s. 1). Telefonla gazeteyi arayan bir vatandaş "Biz bir grup insan Atatürk'ten sonra en büyük lider olarak Kenan Evren'i tanıyoruz. Bu duygularımızı kamuoyuna açıklar mısınız." demiştir (Ordu Havadis, 18 Eylül 1980, s. 1). Ordu'nun Karaağaç Köyü'nden bir vatandaş 12 Eylül sonrası artık elinde sopa olmadan şehirde gezmeye başlayınca muhabir Osman Saygıya, "Bey artık sopaya lüzum kalmadı. Asker geldi sopa gitti. Kendi mahallemizde gezemez olmuştuk. Çok şükür komutanlarımız imdadımıza yetişti. Bu ordu millet ordusudur. Konuşan paşalar milletin paşaları, halkın kendisidir. Zafer milletindir, hepimizindir. 12 Eylül milli harekâttir. Atatürk'ün Onuncu Yıl dönümündeki gibi kükreyişidir." Şeklinde duygularını ifade etmiştir (Ordu Sesi, 22 Eylül 1980, s. 4.). Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime el koyması sonrasında grevler sona ermiş, ekonomik hayat normale dönmeye başlamış, para sıkıntısı çeken piyasalar biraz olsun rahat nefes almaya başlamış, üretim artışları yaşanmıştır (Yeni Haber, 24 Eylül 1980, s. 1). Çamaş İlçesinde 12 Eylül sonrasında yaşamın normale dönmeye başlaması ile beraber pazarların kurulmaya başlanması halkta büyük bir sevince

neden olduğu görülmüştür (Yeni Haber, 25 Eylül 1980, s. 1). Olayların en çok yaşandığı kentler arasında bulunan Fatsa da ise halk ihtilal sonrasında “beklenen günün geldiğini görmeye mutluluğa ulaşmış ve bizlere artık eskisi gibi hür insanlar arasında yer aldı” şeklinde görüşlerini ifade etmişlerdir. Köylerden kentlere, kentlerden de köylere rahatça korku ve endişe duymadan gidip geldiklerini, hayatın normale dönmesiyle ticari işlerin arttığı, halkın yediden yetmişe mutlu ve huzurlu olduğunu ifade etmişlerdir (Ordu Sesi, 19 Eylül 1980, s. 1).

Ordu Sesi Gazetesi köşe yazarlarından Kazım Vardal, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin yönetime el koymasını başı dönmüş sarhoş durumda olan ulusun ayıltılması olarak görmüştür. Darbe sonrasında kardeş kardeş yaşamının, can ve mal güvenliğinin ne kadar önemli olduğunu gösterildiği için minnettar olduğunu, gerçek demokrasinin ne demek olduğunu Silahlı Kuvvetlerin yapmış olduğu bu eylem sayesinde hakiki manada öğrendiğini ifade etmiştir (Ordu Sesi, 22 Eylül 1980, ss. 1-2). Rıza Şimşek, 12 Eylül darbesini şafakları yırtarak doğan güneşe benzetmiş ve bunu pırıl pırıl bir gelecek olarak görmüştür. Ayrıca Milli Güvenlik Konseyi’ni eski ve çürümeye yüz tutan yönetime son vermek olarak görmekte, darbenin kadife yumuşaklığında kimsenin burnu kanamadan gerçekleştiğini, tarihte böyle bir ihtilalin emsalinin olmadığını hatta Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren’in bu harekâtı “İhtilal” olarak görmeyip cumhuriyeti koruma ve kollama harekâtı adını verdiğini ifade etmektedir (Ordu Sesi, 30 Eylül 1980, s. 1). Tıflı Şavaşkan ise 12 Eylül’ü üçüncü güneşin doğuşu olarak görmüş, ihtilali gerçekleştiren başta Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren’e ve Kuvvet Komutanlarına sevgi ve saygılarını ileterek şükranlarını sunmuştur (Ordu Sesi, 25 Eylül 1980, s. 1).

Yerel Gazeteler dış basının 12 Eylül 1980 ihtilaline bakışını ordu halkına şu şekilde sunmuştur:

BBC Radyosu’nun haber programlarında siyasi partilerle ilişkisi bulunmayanlardan oluşacak hükümetin bir hafta sonra açıklanacağını, kilit noktalarda bulunan askerlerin çekilmeye başlamasıyla hayatın normale dönmeye başladığını dinleyicilerine aktardığı yazmıştır.

Financial Times Gazetesi, Atatürk’ten bu yana Türk Ordusu’nun, Türk Devleti’nin temel dayanağını oluşturduğunu ve “Batı dünyasının, askerlerin Türkiye’nin anayasal düzene geçebileceği bir ortamı yaratıp yaratamayacağını merakla bekliyor” şeklinde haberleri okuyuşuna sunduğunu yazmıştır.

Belçika’nın önde gelen gazetelerinden La Cite ise darbe sonrasında şu şekilde okuyucuya aktarmıştır. Türk ordusunun iktidarda kalma eğiliminde bulunmadığını, Orgeneral Kenan Evren’in demokrasiye içten bağlı olduğunu, Sol sendikaların kapatıldığını, sağ sendikaların faaliyetlerine devam ettiğini bunun ise demokrasi uygulamasında iyi bir başlangıç oluşturmayacağını yazmıştır.

La Dernière Heure Gazetesi, Türkiye’de askerlerin sağa da sola da vurduğunu yazdı. Hollanda basını, Ordunun grevcileri iş başına çağırdığını, işverenlerin de işçinin maaşına yüzde yetmiş zam yapması çağsında bulunduğunu yazmıştır.

İsrail de günlük çıkan Jerusalem Posta Gazetesi Türkiye’deki iç gelişmeleri okuyucuya sunduktan sonra İsraili uzmanların görüşlerine yer vermiştir. İsraili uzmanlar Türkiye İsrail ilişkilerinin daha iyiye gideceğini ifade etmişlerdir.

Fransız Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü, Orgeneral Kenan Evren’in en kısa zamanda sivil bir hükümet kurulacak sözünün Fransa da memnuniyet yarattığını, NATO ve Batı’ya bağlı Türkiye’nin en kısa sürede demokratik rejime dönmesinden memnun olacağını ifade etmiştir.

İngiltere Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü, Türkiye de artan anarşinin günden güne tırmanış göstermesi sonucu Ordunun yönetime el koymak zorunda kaldığını, fakat Ordu Komutanlarının demokrasiyi yeniden inşa edeceklerinden dolayı İngiliz Hükümeti’nin memnuniyet duyacağını ifade etti. The Times Gazetesi ise; Kenan Evren’in diktatörlük ihtirası taşımayan bir insan olduğunu, anayasayı hazırlayarak yönetimi sivil idareye devredeceğini, Ecevit ve Demirel’in de tutuklu bulunmalarının sakıncalı olduğunu yazmıştır (Ordu Sesi, 24 Eylül 1980, s. 2).

Sonuç

12 Eylül askeri harekâtı basın açısından o günün koşulları içinde, yaşanan sürecin sonunda, atılması gereken zorunlu bir adım olarak görülmüştür. Yaşanılan bu olay darbeden ziyade zorunlu müdahale olarak algılanmış ve kamuoyunu da bu şekilde hazırlanmak için basın aracı olarak kullanılmıştır. Ulusal ve yerel basın okuyucuya sunmuş olduğu içeriklerle darbeyi sıradan bir olay gibi göstermiş ve halkın darbeye bakışını olumlu yönde olması için yayın politikasını sürdürmüştür. Darbenin Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından yapılması gereken meşru bir hak gibi okuyucuya sunmasında elbette basın üzerinde uygulanan baskı ve sansür de etkili olmuştur. Basının büyük çoğunluğu darbeyi destekleyici yönde yayın politikası uygulasa da çok az bir kısmı yayın içeriğini değiştirerek magazinsel haberlere yer vererek konuya sırt çevirmiştir. Her iki yayın politikası da aslında darbenin meşruluğunun kabulünün birer kanıtıdır. 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında ülke yönetimini ele alan Kenan Evren, Türkiye genelinde uygulanan sıkıyönetim anlayışı Ordu ilinde de uygulanmıştır. Ordu ilinde yayın yapan Yeni Haber, Ordu Havadis, Ordu Sesi gazeteleri yapmış oldukları yayınlarla darbeyi meşru göstermişler ve yapılması gereken bir hareket olarak okuyucularına sunmuşlardır. Bu darbe girişimi ülke genelinde büyük çoğunlukla memnuniyet yaratsa da Türk demokrasisinin gelişimi ve siyasi yaşamı açısından onur kırıcı bir gelişmedir. Onur kırıcı olan bu darbe girişimi ulusal basın ve halk tarafından desteklenmiştir.

Kaynaklar

- Ahmad, F. (2019). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. Kaynak Yayınları.
- Ahmet, Y. M. (2021). 1980 Cumhurbaşkanlığı Seçim Süreci. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 10, 1651-1658.
- Armaoğlu, F. (2022). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*. Kronik Kitap.
- Başbuğ, İ. (2021). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Güç Odaklarının Mücadelesi (1961-1980)*. Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Başkaya, F. (2015). *Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi*. Öteki Yayınevi.
- Belen, N. (2020). 12 Eylül 1980 Darbesinin Türkiye Cumhuriyeti'nin Yakın Siyasi Tarihinde Yeri ve Önemi. *Yeni Fikir Uluslararası Akademik Fikir Araştırmaları Dergisi*, 12(25), 43-57.
- Çalışkan, S. (2020). 12 Eylül Darbesi'nde Televizyon Yayınlarında Propaganda Faaliyetleri Üzerine İnceleme. *Karadeniz İletişim Araştırma Dergisi*, 10(1), 85-116.
- Can, C. (2024). Sağ ve Sol Ayrımını İnşa Eden Yatay ve Dikey İdeolojik Eksenler: Bir Siyasal Yelpaze Önerisi. *İnsan-Toplum Araştırma Makalesi*, 14(1), 60-89.
- Çetin, B. (2017). 12 Eylül 1980 Darbesi'nin Konya Basımına Yansımaları. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Dolanbay, H. (2019). 1975-1984 Arası Gündem: Kıbrıs Barış Harekâtı ve Türkiye'nin Dış Politikası. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 5(3), 851-862.
- Dündar, L. 12 Eylül 1980 Darbesinin Basına Etkileri. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 16, 125-154.
- Erkek, B. (2022). 24 Ocak Kararları ve 12 Eylül Darbesindeki Rolü. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 126, 159-176.
- Gökçen, S. (2020). İki Darbe Arası Türk Demokrasisi 1961-1980. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 67, 241-264.
- Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000* (D. Petek, Çev.). Mozaik Yayınları.
- Karabulut, M. S. (2024). *Türkiye'de Sağ ve Solun Oluşumu ve 1975-80 "Sivil" İç Savaş*. Nota Bene Yayınları.
- Karaman, S. (2023). *Türkiye'de Basının Darbelerle İmtihanı*. Paradigma Akademi Yayınları.
- Karpat, K. (2021). *Türk Siyasi Tarihi*. Timaş Yayınları.
- Keskin, Y. Z. & Akın, G. (2020). 12 Eylül Ara Rejimi Döneminde Türkiye'de Siyasi Gelişmeler 1980-1983. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 703-724.
- Koloğlu, O. (2015). *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*. Pozitif Yayınları.

- Kurşun, B. *12 Eylül 1980 Askeri Darbesi, Demokrasi ve Türk Basını*, <https://turkiyededarbelerarsivi.com/12-eylul-1980>.
- Kurt, H. (2021). Ordu Yerel Basınında Kıbrıs Barış Harekâtı. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 173-188.
- Laçiner, Ö. (1978). Malatya Olayları-Türkiye'deki Faşist Harekâtın Yapısı ve Gelişimi. *Birikim*, 39, 12-24.
- Meral, V. (2022). 12 Eylül 1980 Darbesinin Yerel Basına Yansımaları Giresun Örneğinde Bir Araştırma. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 707-720.
- Özçağlayan, M. (2014). Gazeteciliğin Gelişimi ve Gazeteciliğin Geleceği - Yeni Teknolojiler ve Medya Ekonomisi Açısından Genel Bir Değerlendirme. *Marmara İletişim Dergisi*. 13(13), 131-159.
- T.C. Resmî Gazete, Sayı: 17112, 21.09.1980.
- Ülker, E., & Tayfun M. (2021). *Türkiye'nin Yakın Tarihinde Emek Toplum ve Siyaset 1980-2002*, Sosyal Tarih Yayınları.
- Yeşilbursa, B. K. (2019). İngiliz Belgelerine Göre Türkiye'de 1960, 1971 ve 1980 Askeri Müdahaleleri. *Vakanüvis Uluslararası Tarih araştırmaları Dergisi*, 1, 354-406.

Yerel Gazeteler

Yeni Haber

Ordu Sesi

Ordu Havadis